

Karjalan evakkolasten kokemuksia
evakkouden psyykkisestä
kuormittavuudesta, sitä
helpottaneista psykososiaalisista
tekijöistä ja evakkouden
myöhemmästä prosessoimisesta

Topias Vilhelm Jonatan Haikala

Helsingin yliopisto

valtiotieteellinen tiedekunta

sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma

ohjaaja: Mia Silfver-Kuhalampi

4.5.2015

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author <u>Topias</u> Vilhelm Jonatan Haikala			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Karjalan evakkolasten kokemuksia evakkouden psyykkisestä kuormittavuudesta, sitä helpottaneista psykososiaalisista tekijöistä sekä evakkouden myöhemmästä prosessoimisesta			
Oppiaine – Läroämne – Subject sosiaalipsykologia			
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year 5/2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 107
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämä tutkimus käsittelee Karjalasta vuosina 1939 ja 1944 evakuoitujen lasten kokemuksia. Tutkimuksessa käsitellään 1) evakkoajan akuuttia psyykkistä kuormitusta ja sitä helpottaneita psykososiaalisia tekijöitä sekä 2) evakkouden myöhempiä psyykkisiä vaikutuksia ja niiden prosessointia. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka menetelmä on tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA). Tutkimus perustuu kuuden evakkolapsen haastatteluun.</p> <p>Tutkimuksen tulosten mukaan evakkoonlähtö ja evakkomatka aiheuttivat psyykkistä kuormitusta, joka johtuu kodin menetyksestä, epätietoisuudesta, sodan vaarojen pelosta sekä vanhemmilta välittyneistä surun, ahdistuksen ja epätoivon kokemuksista. Psyykkistä kuormitusta helpottivat monimuotoinen sosiaalinen tuki, tapahtuman akuutti psyykinen väistäminen ja tilanteen kokeminen jännittäväksi. Sosiaalisen tuen merkitys ilmenee etenkin kuvauksissa, joissa käsitellään sen puutetta.</p> <p>Evakkopaikkakunnalla psyykkistä kuormitusta aiheuttivat pääasiassa identiteettikriisi, vanhempien huomion ja rakkauden puute, paikallisten negatiivinen suhtautuminen ja kiusaaminen. Oloa helpottaneita tekijöitä olivat etenkin perheen ja muiden evakkojen sosiaalinen tuki sekä paikkakunnalla syntyneet vertaisryhmät.</p> <p>Aineistosta voidaan hahmottaa kolme strategiaa, joilla haastatellut pyrkivät tulemaan toimeen evakkopaikkakunnalla ongelmalliseksi kokemansa evakkoidentiteetin kanssa: paikallisten normeihin ja odotuksiin mukautuminen, evakkoidentiteetistä irti pyrkiminen ja vahvan henkilökohtaisen identiteetin rakentaminen.</p> <p>Evakkoudella on monenlaisia myöhempiä psyykkisiä vaikutuksia. Vahvin ja laajimmin esiintyvä on kuuluvuuden, juurien ja kodin kokemukseen liittyvä problematiikka. Useat haastatellut kertovat vaikeuksista juurtua psyykkisesti uusiin ympäristöihin tai kokea kodin tuntua. Aikuisena evakkouden käsittelyssä ovat auttaneet erityisesti menetettyyn Karjalaan tehdyt matkat ja muiden evakkojen vertaistuki. Yleinen näkemys on, että tapahtuneen käsittely ei muuta omaa kokemusta perustavalla tasolla, mutta se auttaa ymmärtämään itseä ja saamaan kosketuksen varhaisiin kokemuksiin.</p> <p>Tuloksia tarkastellaan aikaisempien empiiristen tutkimusten valossa ja Breakwellin identiteettikriisin teorian (1986), Berryn akkulturaatiostrategioiden luokittelun (1997), Festingerin kognitiivisen dissonanssin teorian (1957) ja Kuusisto-Arposen näkemysten ja käsitteistön (2009, 2008a & 2008b) kautta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Karjalan evakkolasten kokemukset, psyykinen kuormitus, suojaavat psykososiaalinen tekijät, evakkoidentiteetti, evakkouden prosessointi, kuuluvuudentunne, psykohistoria			

 HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department
Faculty of Social Sciences		Department of Social Research
Tekijä – Författare – Author		
<u>Topias</u> Vilhelm Jonatan Haikala		
Työn nimi – Arbetets titel – Title		
Karelian evacuees' experiences about psychological stress caused by the evacuation, psychosocial factors relieving it and evacuation's later processing		
Oppiaine – Läroämne – Subject		
Social Psychology		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
Master's Thesis	5/2015	107
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>This study deals with experiences of children evacuated from the Finnish Karelia during the Second World War (1939 and 1944). The study has been divided into two parts: 1) experiences concerning the acute psychological stress of the evacuation period and the psychosocial factors relieving it, and 2) later psychological effects of the evacuation and the subjects' ways of processing it. The study is a qualitative study utilizing interpretative phenomenological analysis as its method. The sample consists of six child evacuees.</p> <p>The acute psychological stress during the evacuation arises from loss of home, uncertainty, fear of war related dangers, and distress and sorrow absorbed from close relatives. The strongest factors that eased the psychological stress were diverse forms of social support, acute psychological dismissal of the event and considering the evacuation exciting. The significance of social support is especially evident in the cases where it lacks.</p> <p>At the places where the evacuees settled, the psychological stress arises mainly from indentity crisis, lack of parental attention and tenderness, negative reseption of the locals, and bullying. The main factors that relieved the psychological stress were social support acquired from family and other evacuees and forming of peer groups.</p> <p>The interviewees describe three types of strategies applied to process the problematic evacuee identity: conforming to the norms and expectations of the locals, trying to separate from the evacuee identity and forming a strong personal identity.</p> <p>The later psychological effects of the evacuation are diverse. The most common are problems concerning the sense of belonging, mental roots and feeling of home. Several interviewees describe difficulties in trying to mentally settle down in new regions or to feel like home. Many describe travelling to the lost Karelia and social support of other evacuees as important for psychological processing. The process, however, does not delete the problematic experience or the mental scars caused by the evacuation, but it makes it easier to understand oneself and to get in touch with the early experiences.</p> <p>The results are compared to earlier empirical studies. Theories used to give perspective to the results are Breakwell's theory of threatend identity (1986), Berry's cathégorization of acculturation strategies (1997), Festinger's theory of cognitive dissonance (1957) and Kuusisto-Arponen's concepts and considerations concerning the traumatized sense of belonging (2009, 2008a & 2008b).</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
experiences of Karelian child evacuees, psychological stress, protective psychosocial factors, evacuee identity, evacuation's psychological processing, sense of belonging, psychohistory		

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	6
2 Tutkimuskohteen historiallinen viitekehys	13
2.1 Karjalan evakuointihistoria.....	13
2.2 Karjalan evakkojen erityispiirteet.....	16
3 Psykkinen kuormitus ja psykososiaaliset selviytymiskeinot.....	19
3.1 Psykkinen kuormitus ja sille altistavat tekijät evakkokontekstissa	19
3.2 Psykososiaalisten selviytymiskeinojen luokittelutapoja	21
4 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen kulku	24
4.1 Tulkitsevan fenomenologisen analyysin teoreettiset lähtökohdat.....	24
4.2 Haastattelurunko ja tutkimuskysymykset	27
4.3 Tutkimuksen kulku ja tutkimusaineisto.....	31
5 Tulokset	34
5.1 Evakkomatkojen ja evakkoelämän välittömät psyykkisesti kuormittavat ja kuormitusta helpottaneet tekijät	34
5.1.1 Kokemukset evakkoonlähdön ja evakkomatkan psyykkisestä kuormittavuudesta	35
5.1.2 Kokemukset evakkoonlähdön ja evakkomatkan psyykkistä kuormitusta helpottaneista tekijöistä	43
5.1.3 Ensimmäisen ja toisen evakkoonlähdön kokemuksellinen ero.....	50
5.1.4 Kokemukset evakkona elämisen psyykkisestä kuormittavuudesta	52
5.1.5 Kokemukset evakkona elämisen psyykkistä kuormitusta helpottaneista tekijöistä.....	57
5.1.6 Suhtautumistapoja ongelmalliseksi tai negatiiviseksi koettuun evakkoidentiteettiin evakkopaikkakunnalla	61
5.2 Evakkouden myöhemmät vaikutukset ja niiden prosessointi.....	66
5.2.1 Evakkouden pitkän aikavälin positiiviset vaikutukset	68

5.2.2 Evakkoajan sosiaalisten ongelmien jatkuminen	70
5.2.3 Sodan traumaattiset vaikutukset.....	72
5.2.4 Evakkoudesta nouseva häpeä ja vaikeneminen	74
5.2.5 Kuulumisen, juurien ja kodin kokemukseen liittyvät ongelmat	75
6 Pohdinta	86
6.1 Evakkouden akuutteja kokemuksia koskeva pohdinta	86
6.2 Evakkouden myöhempiä vaikutuksia koskeva pohdinta	91
6.3 Tutkimuksen merkitys ja rajoitukset sekä jatkotutkimuksen tarve	96
Lähteet	100
Liitteet	105
Liite 1: Tutkimuksen haastattelurunko.....	105
Liite 2: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta	106
Liite 3: Litterointimerkinnot	107

1 Johdanto

Tässä sosiaalipsykologian pro gradu -tutkimuksessa selvitetään Karjalasta vuosina 1939 ja 1944 evakkoon lähteneiden lasten nykyisiä kokemuksia evakkouden psyykkisestä kuormittavuudesta, kuormitusta helpottaneista psykososiaalisista tekijöistä sekä evakkouden myöhemmistä vaikutuksista ja prosessoimisesta. Kyseessä on kvalitatiivinen haastattelututkimus, jonka tutkimusmenetelmänä toimii tulkitseva fenomenologinen analyysi (*interpretative phenomenological analysis* eli IPA). Tutkimuksen aineistona on kuusi puolistrukturoitua yksilöhaastattelua, joissa aikuistuneet evakkolapset kertovat sota- ja evakkoajan kokemuksistaan.

Tämän tutkimuksen kohteena ovat **lasten** kokemukset, joita pyritään tavoittamaan aikuiseksi kasvaneiden ihmisten **muisteluprosessin** kautta. Ikä vaikuttaa siihen, miten ihminen kokee ympärillään tapahtuvat asiat ja pystyy käsittelemään niitä. Peltonen (2008) avaa asiaa lasten sotakokemuksia tarkastelevassa artikkelissaan. Esimerkkinä hän mainitsee, että 2–3-vuotias ei pysty ymmärtämään kuolemaan liittyvää loputtomuuden tunnetta samalla tavalla kuin 8–9-vuotias. Vielä suurempi ero on kuitenkin lapsen ja täysikasvuisen aikuisen kokemuksilla. Lapsi ei pärjää yksin, vaan turvaa vanhempiinsa sekä fyysisesti että psyykkisesti. Etenkin pienen lapsen psyykkiseen selviytymiseen vaikuttaa Peltosen mukaan merkittävästi se, miten vanhemmat suhtautuvat kriisiin ja miten heidän psyykinen kestokykynsä riittää.

Tämä tutkimus keskittyy lapsen kokemukseen. Lapsuuskokemuksia ei kuitenkaan voida vuosikymmenten jälkeen tavoittaa sellaisina kuin ne ovat olleet. Kun tutkitaan aikuiseksi kasvaneiden evakkolasten kokemuksia, on ymmärrettävä, että ne eivät ole identtisiä lapsen akuuttien kokemuksen kanssa. Tämä ei ole tutkimukselle ongelma. Yksi IPAn perusajatuksista on tutkia tapahtumille ajan kuluessa annettuja merkityksiä ja tulkintoja (Smith & Osborn 2008, 53). Aikuisen muisteleva kokemus ei ole tutkimuskohteena lainkaan huonompi kuin lapsen tuore kokemus, se on vain erilainen. Se ei kenties ole yhtä tuore ja siinä mielessä ”aito” kuin lapsen kokemus, mutta aikuisen analyyttisen kyvyn vuoksi se on todennäköisesti jäsennellympi. On myös syytä huomioida, että psykososiaalisten selviytymiskeinojen ja kriisiprosessien tutkiminen on hyvin hankalaa kriisin ollessa vielä akuutti. Asiaa on parasta tarkastella vasta myrskyn

laannuttua. Myös tapahtumien tulkitseminen ja merkitysten antaminen ovat osa selviytymisprosessia.

Tässä tutkimuksessa ja lähdetutkimuksissa puhutaan evakoista ja pakolaisista. Pakolaisella viitataan pääasiassa henkilöön, joka on joutunut pakenemaan kotimaastaan (esim. Geneven pakolaissopimus 1951; Kielitoimiston sanakirja 2012). Evakolla taas tarkoitetaan saman maan sisällä toiselle paikkakunnalle siirrettyä henkilöä (Kielitoimiston sanakirja 2012).¹ Vaikka pakolaisuus ja evakkous eivät näin ollen ole sama asia, ilmiöt ovat siinä määrin toistensa kaltaisia, että tämän tutkimuksen taustamateriaalina käytetään sekä pakolais- että evakkotutkimuksia.

Karjalan evakkojen psykologinen ja sosiaalitieteellinen tutkimus on ollut Suomessa vähäistä. Neljä evakkomuistelmateosta toimittanut Anne Kuorsalo vinkkaa Evakon pitkä vaellus -kirjan johdantoluvussa, että ainutlaatuinen aineisto odottaa tutkijoita Suomessa. Kuorsalo toteaa: ”Suomessa aiheesta [evakkouden vaikutuksista] on poikkeuksellista aineistoa, sillä osa maasta tyhjennettiin kokonaan asukkaista ja luotettavat väestötilastot mahdollistavat vertailut ja yleistyksen paikalleen jääneiden ja liikkeelle pakotettujen kesken. Tällaisia ihmiskokeita ei normaalioloissa voi tehdä.” (2014, 12.)

Tieteelliseen analyysiin pyrkimättömien muistelmateosten² lisäksi aihetta on kuitenkin tutkittu myös sosiaalitieteiden menetelmin. Seuraavaksi esitellään ensin Karjalan evakkoja käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, sitten muita evakko- ja pakolaisryhmiä sekä sotilaallisissa kriisitilanteissa eläviä siviilejä käsitteleviä tutkimuksia. Esiteltävien tutkimusten mahdollisia yhteyksiä tämän pro gradu -tutkimuksen tuloksiin käsitellään pohdintaosiossa (luku 6).

Kuusisto-Arponen on tutkinut Karjalan evakkojen ja sotalasten paikkatunteen kokemusta ja siihen liittyviä traumoja. Paikkatunteella Kuusisto-Arponen viittaa

¹ Suomalaisista evakkotutkijoista mm. Sallinen-Gimpl käyttää mieluummin termiä ”siirtoväki” tai ”siirtokarjalainen” (1994, 12). Terminä ”siirtoväki” painottaa enemmän evakkojen ohjaamista uudelle paikkakunnalle, ”evakko” taas vanhalta kotipaikkakunnalta pakenemista; kumpikin viittaa yhtä kaikki samaan asiaan.

² Edellä mainitun lisäksi Anne Kuorsalo ja Iris Saloranta ovat toimittaneet kolme erinomaista kokoelmateosta: Sodan haavoittama lapsuus (2010), Evakkotie (2006) ja Evakkolapset (2005). Tarjolla on myös laaja valikoima elämäkertoja, kyläkirjoja ja romanttisia kaihekertomuksia menetetyistä alueista 40-luvulta aina näihin päiviin.

”paikan henkilökohtaiseen kokemukseen” (2008b) eli tiettyyn paikkaan kohdistuvaan ”kuulumisen tunteeseen ja muihin kokemuksiin” (2008a). Kuusisto-Arponen toteaa evakuoinnin olleen monille paikkatunteen kannalta traumaattinen tapahtuma: ”Tämä [evakkoudesta johtuva paikkatunteen katkos] ilmenee (...) jatkuvana rajankäyntinä kuulumisen tunteen ja paikattomuuden kokemuksen välillä. Tätä rajankäyntiä sota- ja evakkolapset kuvailevat läpi elämän jatkuvana mentaalisenä liikkeellä olona.” (Mt.)

Kuusisto-Arponen esittää, että monelle evakkolapselle ”tilallisesta traumasta” syntynyt paikattomuuden kokemus voi olla alitajuinen puolustusmekanismi (2008b³). Paikkaidentiteetin ja kuulumisen tunteen vahingoittuminen on psyykkisesti kipeä prosessi. Traumatisoitunut henkilö voi pyrkiä jatkossa välttämään vastaavanlaisia kokemuksia siten, että pyrkii estämään uusin paikkoihin kohdistuvaa psyykkistä juurtumista (mt). Kovia kokenut mieli pyrkii estämään tulevat kolhut. Ilmiö voi toki olla myös tiedostettu, mutta Kuusisto-Arponen viittaa selvästi tiedostamattomaan prosessiin (eroista ks. esim. Kramer 2010 & Lönnqvist 2009, 66).

Kuusisto-Arponen mukaan paikkatunteen vahingoittumisesta syntyneitä traumaa voi lähteä purkamaan esimerkiksi palaamalla paikan päälle (2009 & 2008a). Erilaiset omatoimi- ja ryhmämatkat menetetyille alueille ovatkin yleisiä evakolasten keskuudessa.

Pirkko Sallinen-Gimplin väitöskirja Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen (1994) on kattava kuvaus karjalaisen kulttuurin ja evakkopaikkakuntien kulttuurien eroista ja niiden kohtaamisesta syntyneistä jännitteistä, joita käsitellään tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 2.2. Anneli Ilonen selvittää väitöskirjassaan *Rajan lapset* (2013) Kannakselta evakkoon lähteneiden kokemuksia kannakselaisesta identiteetistä ja sen rakennus- ja ylläpitoprosesseista. Ilosen mukaan monet kannakselaiset evakot kokevat kannakselaisen identiteettinsä edelleen tärkeäksi. Hän

³ Tutkimus ei koske Karjalan evakkoja vaan suomalaisia ja englantilaisia toisen maailmansodan aikaisia sotalapsia. Sotalapsella tarkoitetaan lasta, joka lähetettiin turvallisemmalle paikkakunnalle sotaa turvaan. Sotalapsen ja evakon kokemuksella on yleensä kaksi merkittävää eroa. Yhtäältä sotalapset joutuivat kohtaamaan kokemuksensa ilman omia vanhempiaan: ”Sotalapset eroavat muista evakuoituista, koska useimmiten nämä lapset matkasivat ilman vanhempiaan ja heidät sijoitettiin sijaisperheisiin tai lastenkoteihin (...)” (Kuusisto-Arponen, 2008b.) Toisaalta sotalapset saattoivat useimmiten sodan jälkeen palata vanhaan kotiinsa – toisin kuin Karjalan evakot. Evakon ja sotalapsen paikattomuuden kokemukset lienevät kuitenkin niin samankaltaisia ilmiöitä, että myös sotalapsia käsitteleviä tutkimuksia voi tietyin varauksin reflektoida tässä.

jakaa kannakselaisten evakkojen keinot ylläpitää identiteettiään kolmeen pääluokkaan: arvojen ylläpitämiseen, perinteen vaalimiseen ja tietoiseen kasvatukseen (mts. 195). Kannakselainen identiteetti on siis jotain sellaista, jota halutaan yhä tietoisesti välittää uusille polville.

Sarvimäki, Uusitalo ja Jäntti (2010) osoittavat, että Karjalasta evakkoon lähteneiden tulot olivat parikymmentä vuotta evakuoinnin jälkeen keskimäärin korkeammat kuin sellaisten vertaisryhmien, jotka eivät olleet joutuneet evakkoon. Tutkimusryhmä esittää, että syinä olivat evakko- ja vertaisryhmien erot kaupungistumisessa ja siirtymisessä maanviljelyksestä moderneihin ammatteihin. Ilmiön mahdolliset psykososiaaliset vaikuttajat jäävät kuitenkin vaille analyysia. Mielenkiintoinen hypoteesi olisi esimerkiksi, ruokkiko kodin ja vanhan elämän jättäminen sellaista selviytymistähtoa, psyykkistä sitkeyttä tai näyttämisen halua, joka edesauttoi taloudellista kehitystä.

Kansainvälistä tutkimusta pakolaisuuden, evakkouden ja erilaisten sotilaallisten kriisien psyykkisistä vaikutuksista on tehty paljon. Ison-Britannian toisen maailmansodan aikaisten sotilaiden myöhemmästä psyykkisestä hyvinvoinnista on 2000-luvulla tehty useita tutkimuksia. Rusby ja Tasker (2009) osoittavat, että aikuisiän masennus- ja ahdistuneisuusriski on vertaisryhmää korkeampi etenkin niillä sotilapsilla, jotka ovat joutuneet eroamaan vanhemmistaan nuorina (4–6-vuotiaat) ja niillä, joiden sijaisperhe ei ollut tarjonnut kunnollista hoivaa. Rusby ja Tasker (2008) osoittivat niin ikään, että etenkin nuorena ja huonoon sijaisperheeseen sotilapsiksi joutuneiden todennäköisyys muodostaa aikuisiällä turvallisia kiintymyssuhteita oli selvästi vertaisryhmää huonompi. Foster, Davies ja Steele (2003) löysivät samanlaisia tuloksia: entisten sotilaiden yleinen psyykinen hyvinvointi oli vertaisryhmää heikompaa ja turvalliset kiintymyssuhteet vähäisempiä.

Useat tutkimukset osoittavat vanhempien psyykkisen hyvinvoinnin vaikuttavan lapsen psyykkiseen hyvinvointiin kriisitilanteissa. Qouta, Punamäki ja El Sarraj (2005) tutkivat palestiinalaisäitien ja -lasten altistumista traumaattisille sotakokemuksille, traumaattisten kokemusten vaikutusta sekä äidin että lapsien mielenterveyteen ja äidin mielenterveyden vaikutusta lasten psyykkiseen hyvinvointiin. Tulokset osoittavat,

että äidin psyykkisellä pahoinvoinnilla on selvä yhteys lasten psyykkisiin ongelmiin. Yhteys löytyi yhtäältä äidin masennusoireiden ja lapsen sisäänpäin suuntautuneiden psyykkisten ongelmien välillä ja toisaalta äidin vihamielisyyden ja lapsen ulospäin suuntautuneen psyykkisen häiriökäyttäytymisen välillä. Palosaaren, Punamäen, Qoutan ja Diabin myöhempi tutkimus (2013) taas osoittaa, että palestiinalaisien sotatraumat lisäävät lapsen riskiä psyykkisille ongelmille ja turvattomille kiintymyssuhteille, mutta äidin kohdalla merkitsevää yhteyttä ei löytynyt. Selittäväksi tekijäksi esitettiin, että traumatisoitunut isä altistaa lapsensa äitiä todennäköisemmin psyykkiselle kaltoinkohtelulle, mikä voi johtaa lapsen psyykkiseen oireiluun. Punamäen ja kumppaneiden tuorein palestiinalaistutkimus (2015) puolestaan osoittaa, että ne lapset, joiden isät tarjosivat vakaan perustan turvalliseen kiintymyssuhteelle⁴, kuuluivat muita useammin post-traumaattisille stressioireille (PTSD) vastustuskykyiseen ryhmään. Kaiken kaikkiaan kyseiset palestiinalaistutkimukset osoittavat vahvasti, että vanhempien psyykinen hyvinvointi sotilaallisessa kriisitilanteessa on positiivisessa yhteydessä lapsen psyykkisen hyvinvoinnin ja kestokyvyn kanssa.

Myös muunlaisen sosiaalisen tuen psykologista merkitystä sotilaallisissa kriisitilanteissa on tutkittu. Neria, Besser, Kiper ja Westphal (2010) tutkivat Israelin ja Gazan välisen sodan (2008–2009) vaikutusta israelilaissiviilien mielenterveyteen. Tutkimus osoitti, että stressi-, masennus- ja ahdistuneisuusoireet lisääntyivät sodan aikana, mutta vähenivät yleisesti sodan päätyttyä. Kokemus välittömästä emotionaalisesta responsista, jota sodan aikana koettu sosiaalinen tuki moderoi, korreloi negatiivisesti mainittujen psyykkisten oireiden kanssa. Araya, Chotai, Komproe ja de Jong (2007) taas toteavat, että koettu sosiaalinen tuki vähensi merkitsevästi aseellisten konfliktien keskellä eläneiden etiopialaisten psyykkistä stressiä ja paransi koettua elämänlaatua.

Sovinto- ja kostoajatusten yhteyttä kriisitilanteissa eläneiden myöhempään psyykkiseen hyvinvointiin on niin ikään tutkittu. Bayer, Klasen ja Adam (2007) selvittivät entisten ugandalaisten ja kongolaisten lapsisotilaiden PTSD-oireiden yhteyttä sovinto- ja kostoajatuksiin. PTSD-oireilla oli negatiivinen yhteys sovinto- ja kostoajatusten kanssa ja positiivinen yhteys kostoajatusten kanssa. Kausaliteettiä tutkimus ei pysty

⁴ *“Parental attachment security”*; muuttuja kuvaa “äitien ja isien suostumusta ja halukkuutta tarjota lapselle kiintymyksen kohde ja turvaa” (Punamäki ym. 2015).

ottamaan kantaa, joten on epäselvää, lievittääkö sovinnollisuus stressioireita vai vaikeuttavatko PTSD-oireet sovinnollisten ajatusten syntyä; oletettavasti sekä että. Pham, Weinstein ja Longman (2004) löysivät samanlaisia korrelaatioita Ruandan sisällissodasta ja kansanmurhasta selvinneiden keskuudesta: PTSD-oireet ja traumaattiset kokemukset korreloivat negatiivisesti sovintoajatusten kanssa.

Pakolaisten psyykkistä hyvinvointia uudella kotipaikkakunnalla on tutkittu monesta näkökulmasta. Montgomery ja Foldspang (2007) selvittivät Lähi-idästä Tanskaan tulleiden pakolaisten psyykkistä hyvinvointia ja sen suhdetta paikallisväestön harjoittamaan syrjintään. Tulokset osoittavat, että syrjintä korreloi positiivisesti pakolaisten mielenterveysongelmien kanssa. Sosiaalinen adaptaatio (mm. koulussa käyminen ja tanskan kielen osaaminen) korreloi negatiivisesti syrjinnän ja siten myös mielenterveysongelmien kanssa. Elklit ja kumppanit (2012) tutkivat Jugoslaviasta Tanskaan tulleiden pakolaisten PTSD-oireita. Stressioireiden todettiin korreloivat positiivisesti välttelevien coping-strategioiden, ongelmakeskeisyyden ja naissukupuolen kanssa. Matheson, Jorden ja Anisman (2008) tutkivat laaja-alaisesti Kanadassa asuvien somalipakolaisten psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia. Somaliassa koettujen traumaattisten kokemusten todettiin korreloivat psyykkisen oireilun (mm. masennus) kanssa. Tutkimuksen mukaan erilaisten käytettyjen coping-keinojen kirjo oli laajaa, mutta turvautuminen uskontoon oli ainoa, jota somalipakolaiset kaikista ikä-, sukupuoli- tai traumaryhmistä hyödynsivät. Tutkimus tulkitsee uskon sekä yksilö- että sosiaalipsykologiseksi selviytymiskeinoksi: yhtäältä se helpottaa vaikeiden asioiden kohtaamista yksilötasolla, toisaalta toimii sosiaalisesti yhdistävänä tekijänä.

Pakolaisten psyykkistä hyvinvointia on tutkittu myös IPAlla. Al-Roubaiyin, Owen-Pughin ja Wheelerin IPA-tutkimuksessa (2013) selvitettiin Ruotsiin tulleiden irakilaisen pakolaisten kokemuksia. Haastateltujen päällimmäiset kokemukset olivat voimattomuus, syrjinnän kohteeksi joutuminen ja marginalisoituminen. Kokemusta helpottavia tekijöitä olivat ennen kaikkea sosiaalinen tuki toisilta irakilaisilta, yhteyden pitäminen Irakiin ja irakilaisen kulttuurin ylläpito.

Timotijevic ja Breakwell (2000) tutkivat IPAlla Isoon-Britanniaan paenneiden jugoslaviaalaisten kokemuksia pakolaisuuden aiheuttamasta identiteettiuhasta.

Taustateoriana käytettiin Breakwellin kehittämää uhatun identiteetin teoriaa (1986; ks. luku 3.2). IPA-käytännön yleislinjasta poiketen tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle hypoteesista, jonka mukaan pakolaisuus vaikuttaa negatiivisesti identiteetin rakennuspalikoihin ja aiheuttaa siten kokemuksen uhatusta identiteetistä. Tulokset tukivat hypoteesia.⁵ Haastattelumateriaalista löytyi viitteitä kaikkiin neljään identiteettikomponenttiin kohdistuvasta koetusta uhasta. Havaittuja jälleenrakennusstrategioita olivat esimerkiksi menetyksen ja kärsimyksen näkeminen kasvattavina tekijöinä ja kriisin aiheuttaman identiteettikatkoksen kurominen umpeen narratiivisen prosessin kautta.

Käsillä olevaa tutkimusta voidaan perustella monella tekijällä. Ensimmäkin tutkimuksella voi olla käytännön relevanssia: Karjalan evakkojen psyykkisen kuormituksen ja sitä helpottaneiden tekijöiden ymmärtäminen saattaa auttaa ymmärtämään tämän päivän pakolaisten mielenmaisemaa. Karjalan evakot eroavat nykypakolaisista monessa mielessä (ks. luku 2.2), mutta kokemuksissa lienee myös paljon samaa.

Toisekseen tutkimuskohteen psykohistoriallinen merkitys on huomattava. Toisen maailmansodan tapahtumat ovat vaikuttaneet vahvasti miljoonien suomalaisten ajatteluun, kertomuksiin ja identiteettiin. Vaikka nykysukupolville tapahtumat eivät oletettavasti ole yhtä merkittäviä kuin sodan itse kokeneille, kokemukset ja niiden vaikutukset heijastuvat sukupolvien yli. Ennen kaikkea Karjalan evakkojen kokemukset ovat vaikuttaneet evakkojen omiin jälkeläisiin.⁶ Evakkojen mielenmaiseman tutkiminen on nykysuomalaisen psyykkisten juurten tutkimista.

Kolmannekseen ajankohta on tutkimukselle ihanteellinen. Evakkolapset ovat jo siinä määrin kypsässä iässä, että tapahtumia on ehditty prosessoida. Tapahtumista on kulunut kymmeniä vuosia, ja ajallinen etäisyys on voinut antaa perspektiiviä. Toisaalta vielä ei ole liian myöhäistä. Käsillä olevaan tutkimukseen hyväksytyjen

⁵ IPA-tutkimukseen ei lähtökohtaisesti kuulu hypoteesin esittäminen (Smith & Osborn 2008, 55; ks. tarkemmin luku 4), mutta metodologisen väljyytensä vuoksi IPA mahdollistaa monenlaista joustoa. Hypoteesin ”oikeaksi osoittaminen” on kuitenkin IPA:n mahdollisuuksien ulottumattomissa – tulos jää hypoteesin suuntaisten viitteiden havainnoimiseen tai niiden puuttumisen toteamiseen. Esitetään eksplisiittistä hypoteesia tai ei, tutkijalla on toki omat ennako-oletuksensa, joiden varaan tutkimus rakentuu.

⁶ Missä määrin näin on ja miten vaikutus ilmenee, olisi mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde. Ilonen on väitöskirjassaan (2014) tutkinut asiaa kannakselaisen identiteetin tietoisien välittämisen näkökulmasta. Esimerkiksi psyykkisen trauman välittyminen on kuitenkin eri asia.

tutkimushenkilöiden potentiaalinen ikäjakauma on 74–92 vuotta (ks. luku 4.3). Ei tarvitse kummoista laskupäätä ymmärtääkseen, että jonkin ajan kuluttua tutkimushenkilöiden löytäminen on huomattavasti vaikeampaa.

Tutkielma noudattaa seuraavaa rakennetta: luvussa kaksi käydään läpi tutkimuskohteen historiallinen konteksti eli Suomen puoleisen Karjalan ja sen asukkaiden vaiheet talvisodan syttymisestä jatkosodan päättymiseen. Koska kyse on psykohistoriallisesta tutkimuksesta, sen ymmärtäminen vaatii historiallisen viitekehysten pääpiirteistä tuntemista. Luku kolme käsittelee psyykkistä kuormitusta ja psykososiaalisia selviytymiskeinoja eri teoreettisten luokittelujen kautta. Luvussa neljä esitellään tutkimuksen metodi, kulku ja aineisto. Luvussa viisi esitellään tutkimuksen tulokset, ja luku kuusi on pohdintaosio.

Haluan kiittää tutkimushenkilöiden etsinnässä auttaneita henkilöitä sekä kaikkia haastateltuja kokemustensa jakamisesta.

2 Tutkimuskohteen historiallinen viitekehys

Tässä luvussa käydään pääpiirteittäin läpi Suomen puoleisen Karjalan evakuointihistoria sekä talvi- ja jatkosodan kulku (2.1). Sen jälkeen eritellään Karjalan evakkojen erityispiirteitä suhteessa muihin verrannollisiin pakolais- ja evakkoryhmiin (2.2).

2.1 Karjalan evakuointihistoria

Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen 30. marraskuuta 1939, ja pääasiallinen maahyökkäys kohdistui Suomenlahden ja Laatokan välillä sijaitsevalle Karjalan kannakselle (Jussila, Hentilä & Nevakivi 1999, 176). Karjala oli vuoden 1920 Tarton sopimuksessa jaettu kahteen osaan: Neuvostoliiton puolelle jääneeseen Neuvosto-Karjalaan ja Suomen puolelle jääneeseen alueeseen, jonka merkittävin kaupunki oli Viipuri (Kirkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 365–366). Suomi oli varautunut sotaan varhain. Vapaaehtoiset olivat alkaneet rakentaa Karjalaan varustuksia kesällä 1939 (ns. ”Mannerheim-linja”; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1999, 172), vakinainen armeija siirrettiin kannakselle aseisiin 5.10., ja 10.10 aloitettiin reserviläisten laajat kertausharjoitukset (mts. 173).

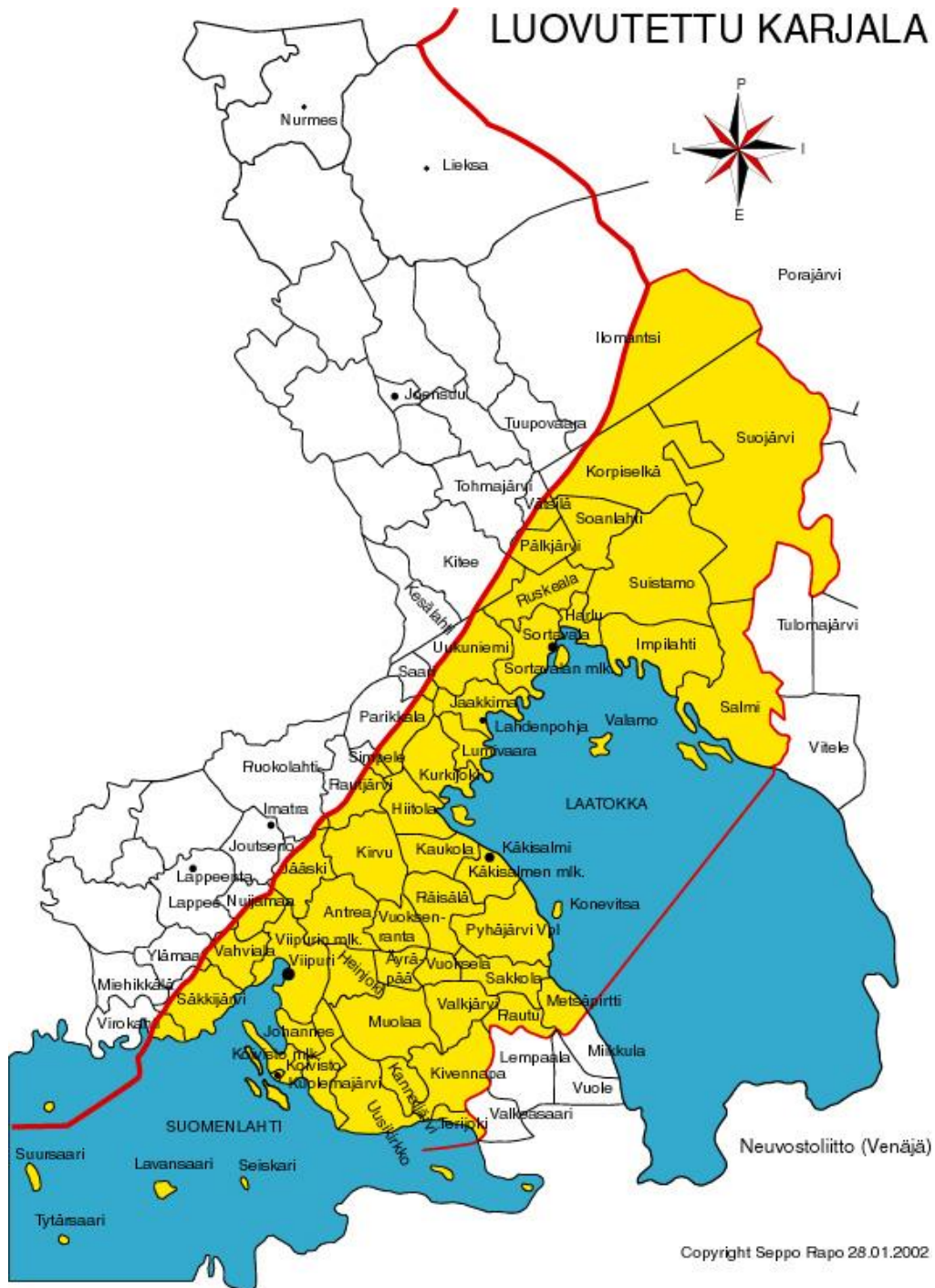
Syksyllä 1939 alkoi myös Karjalan siviiliväestön siirtäminen kauemmas raja-alueilta, ensin vapaaehtoisesti, myöhemmin pakolla. Evakuoinnit ennen sodan syttymistä olivat kuitenkin suhteellisen vähäisiä: Viipurista lähti noin 25 000 henkeä, muualta Karjalasta 15 000. Monet ehtivät myös palata takaisin koteihinsa vielä marraskuun alussa, kun sota ei odotusten vastaisesti syttynytäkään. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 431.) Kun sota 30.11. syttyi, koko Suomen puoleinen Karjala evakuoitiin siviileistä, ja yli 400 000 ihmistä joutui jättämään kotinsa. Sodan syttyä evakuoiminen oli kaoottisempaa kuin syksyllä, eikä välittömien raja-alueiden pakolaisilla ollut mahdollisuutta ottaa paljoakaan mukaansa (mts. 436–437; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1999, 186). Suomalaiset saivat estettyä neuvostoarmeijan pääsyn sisämaahan, mutta neuvostojoukot pääsivät etenemään Viipurin esikaupunkeihin asti. Vuoden 1940 Moskovan rauhanneuvotteluissa altavastaajana ollut Suomi joutui luovuttamaan Neuvostoliitolle suuren osan Suomen puoleista Karjalaa, mukaan lukien Viipurin. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 434.)

Talvi- ja jatkosodan välirauha kesti maaliskuusta 1940 kesäkuuhun 1941. Alkukesästä 1941 Suomen poliittinen johto oli saanut selville, että Saksa valmisteli hyökkäystä Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton uhka oli ajanut Suomen yhteistyöhön Saksan kanssa jo alkuvuodesta, ja Suomi päätti osallistua sotatoimiin. (Rantanen 2012, 255; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1999, 192.) Saksa aloitti hyökkäyksen 22.6.1941, ja kun Neuvostoliitto alkoi pian sen jälkeen pommittaa Suomea, Suomi ilmoitti olevansa jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa (Jussila, Hentilä & Nevakivi, 1999, 192). Jatkosodassa Suomi antoi saksalaisten joukkojen hyökätä Neuvostoliittoon Pohjois-Suomesta, ja suomalais-saksalaiset joukot valloittivat takaisin Moskovan rauhansopimuksessa luovutetun Karjalan, mutta myös laajoja Venäjään kuuluneita alueita (mts. 194–196). Joulukuuhun 1941 mennessä rintamat olivat lukkiutuneet asemasotaan (mts. 197). Pikkuhiljaa Saksan sotaonni kääntyi, ja kesäkuun 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksessä Suomi menetti jälleen valloittamansa alueet (mts. 201).

Kun Suomi oli vuonna 1941 valloittanut menetetyn Karjalan takaisin, useimmat evakot halusivat palata kotiseuduilleen. Paluumuutto alkoi syksyllä 1941 ja keskittyi keväälle 1942. Loppukeväällä 1944 takaisin vallattuun Karjalaan oli palannut 282 000 siviiliä,

lähes kolme neljäsosaa paenneista. Alueet olivat pahasti sodan runtelemia, ja laajamittainen uudelleenrakennustyö aloitettiin. Yksityistilojen lisäksi myös teollisuutta, seurakuntia, kouluja ja muita julkisia instituutioita ehdittiin perustaa tai avata uudelleen. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 448–453.)

Kesäkuun 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäys ajoi karjalaiset uudestaan evakkomatkalle. Rauhanehdoista sovittiin syyskuussa Moskovassa, ja Suomi joutui luopumaan Karjalasta vuoden 1940 rajojen mukaisesti. Siirtoväelle tarjottiin ensin väliaikaissijoitusta, ja vuoden 1945 maanhankintalaki sijoitti evakot lähtökunnan ja jopa -kylän mukaisesti eri puolille Suomea. Erilaisista korvauksista ja tuista huolimatta evakoilla oli usein edessään isot rakennus- ja raivausurakat sekä velanotto. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 457–460, 470–477.) Toistamiseen luovutettu Karjala suljettiin tiukasti ulkopuolisilta vuosikymmeniksi (mts. 489), kunnes Neuvostoliiton sisäiset mullistukset avasivat alueen 90-luvun taitteessa matkailijoille (mts. 497).

Kuva 1. Suomen Neuvostoliitolle jatkosodan jälkeen luovuttama Karjala (lähde: luovutettukarjala.fi).

2.2 Karjalan evakkojen erityispiirteet

Eri evakko- ja pakolaisryhmien kokemusten vertailu ei koskaan ole täysin ongelmaton. Pakolaiskokemusten yhdistävien tekijöiden lisäksi monet asiat myös erottavat eri pakolaisryhmiä. Kun Karjalan evakkojen kokemuksia vertaillaan muiden

evakko- ja pakolaistutkimusten tulosten kanssa, se pitää tehdä kummankin ryhmän erityispiirteet huomioon ottaen.

Vertailtaessa tämän tutkimuksen tuloksia kansainvälisiin pakolaistutkimuksiin on ensinnäkin tärkeää muistaa, että karjalaisten evakuoiminen oli Suomen sisäinen toimenpide. Evakkoja yhdisti uuden kotipaikkakunnan asukkaiden kanssa kansallisuus ja kieli,⁷ jotka ovat kumpikin vahvoja identiteettilähteitä.

Kulttuurieron suuruuden arviointi riippuu aina näkökulmasta. Jos Karjalan evakkoja verrataan moniin Suomeen nykypäivänä tuleviin pakolaisiin (somalit, afgaanit, venäläiset jne.), karjalaisten ja kantasuomalaisten kulttuuriset erot olivat pieniä.⁸ Relevantimpi näkökulma on kuitenkin evakon oma akuutti kokemus: tuntuiko kulttuuriero evakosta itsestään suurelta. Esimerkiksi Sallinen-Gimpl (1994) on todennut, että kokemukset kulttuurieroista karjalaisten ja evakkopaikkakuntien alkuperäisasukkaiden välillä olivat toisinaan huomattavia. Sallinen-Gimplin tutkimus perustuu kyselyaineistoihin, joissa on selvitetty sekä evakkojen että paikkakuntalaisten kokemuksia ryhmien kulttuurieroista ja kulttuurien kohtaamisesta (mts. 70). Hän jakaa kulttuurierot neljään kategoriaan (mts. 70):

1. Ajanjäsentely. Vuotuiskierto ja tavat.
2. Yksilö ja perhe. Lähiyhteisö. Seurustelutavat. Juhlat.
3. Elinkeinot (työympäristö ja välineet). Liikkuminen ja kulkuvälineet.
4. Asuminen. Pukeutuminen. Käsityöt. Ruokatalous.

⁷ Kielimuuri jäi pääasiassa murre-erojen tasolle. Kanta-Suomen ruotsinkieliset alueet saivat eritysluvalla lunastaa itsensä ulos maanluovutusvelvoitteesta, millä pyrittiin säilyttämään ruotsinkielisten kuntien kielitasapaino. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 475.)

⁸ Tosin esim. Hilka Hyrkkö toteaa muistelmatekstissään (2014, 287–296), että evakon lapsen on helppo ymmärtää pakolaisia. Kirkon Ulkomaanavun tehtävissä Itä-Afrikassa työskentelevä Hyrkkö vertaa oman evakkoperheensä kokemuksia Itä-Afrikan kriisiväestöihin. Karjalan evakoiden asiat olisivat voineet olla huonomminkin: ”Kaikissa näissä kohtaamisissa huomaan mieltäväni pakolaisuuden olemusta ja omaa osaani evakon lapsena. Tässä omassa, henkilökohtaisessa kansainvälisessä vertailussa oma osani on todella hyvä. Raskaiden tappioiden ja sodan jälkeen meidät evakot asutettiin Kanta-Suomeen ja otettiin osaksi muita maakuntia. Ei tietenkään ongelmitta. (...) Tätä evakkoutta makustelen maailmalla näiden muiden maailman evakkojen keskellä. Monet somalit ovat asuneet kaksikymmentä vuotta pakolaisleireillä täällä Kenian puolella. (...) Me Karjalan evakot emme joutuneet viettämään päivääkään pakolaisleirissä. Vaikka monien perheiden tie oli kiemurainen ja siinä tuli vietetyksi kuukausi jos toinenkin vieraan tuvan lattialla, olimme kuitenkin muiden suomalaisten hoteissa ja sodassa yhteisen vihollisen kanssa, emme keskenämme.”

Sallinen-Gimpl toteaa, että kulttuurieroista huolimatta kantaväestön ja evakkojen suhteet vaikuttivat tutkimusaineiston perusteella pääasiassa hyviltä ja ystävällisiltä (1994, 223). Kantaväestö suhtautui evakkoihin torjuvimmin talvisodan evakuoitien aikana ja maa-alueiden ja muiden resurssien jakoa koskevien kysymysten ollessa ajankohtaisia (mts. 223–224). Evakkojen kokemukset taas keskittyivät ennen kaikkea kulttuurieroihin, eivät kantaväestön torjuvaan tai syrjivään asenteeseen (mts. 224). On toki selvää, että konfliktejakin syntyi (ks. esim. 4. luku Kiusaamista ei ole selvitetty teoksessa Kuorsalo 2014). Kulttuurierot myös vaihtelivat alueittain: esimerkiksi itäisen Karjalan ortodoksiväestö erosi luterilaista evakkoväestöä vahvemmin kantasuomalaisista (Sallinen-Gimpl 1994, 219).

Moniin muihin sota- ja konfliktialueisiin verraten karjalaiset siviilit saatiin evakuoitua sotien alta tehokkaasti, ja useimpien evakkojen suorat sotakokemukset jäivät suhteellisen vähäisiksi. Ensimmäinen evakuointi aloitettiin heti talvisodan sytyttyä. Rajaseuduilla vallitsi kaaos, mutta siviiliväestö saatiin pelastettua jokseenkin vähäisin kuolonuhrein. Evakuointia helpotti myös joulukuulle sattunut sumuinen ilma, joka vaikeutti ilmahyökkäyksiä. (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 437–439.) Jatkosodan aikana Karjalaan palannut siviiliväestö eli lentoiskujen ja desanttien pelossa. Täysipainoinen sota palasi alueelle kuitenkin vasta kesän 1944 suurhyökkäyksessä (mts. 454–456). Jatkosodan lopun evakuointia hankaloitti rintaman äkillinen murtuminen ja rautateiden pommitukset, mutta siviiliuhrien määrä jäi siltäkin kertaa vähäiseksi. Raskain siviiliväestöön kohdistunut isku oli Elisenvaaran juna-asemalle 20.6.1944 pysähtyneeseen evakojunaan kohdistunut pommitus, jossa kuoli 134 ihmistä. (Mts. 458.)

Niin ikään moniin muihin konflikteihin verrattuna karjalaisten väliaikaissijoitus ja myöhempi vakituinen asuttaminen sujuivat hyvin. Väliaikaismajoituksia järjestettiin muun muassa kouluissa, kirkoissa ja yksityiskodeissa (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 439). Evakot eivät joutuneet pakolaisleireille, ja jatkosodan jälkeinen asuttamis- ja korvausprosessi sujui verrattain hyvin (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 470–483).

Useimmat Karjalan evakot joutuivat evakkomatalle kahdesti, minkä voi olettaa tehneen kokemuksesta raskaamman. Jatko-sodan aikana lähes kolme neljäsosaa evakoiduista siviileistä palasi takaisin valloitetuille alueille (Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 448–453). Monille evakoille nimenomaan toinen lähtö tuntuu olleen raskain (ks. esim. Kirkkinen, Nevalainen & Sihvo 1994, 460 ja Saloranta 2006). Kun kodin on kerran menettänyt ja saanut takaisin, on helppo ymmärtää uuden menetyksen aiheuttama kumuloituva toivottomuus ja paha olo. Korppi-Tommola (2008) pohtii asiaa lapsen näkökulmasta. Hän kirjoittaa sotilasten kokemuksista turvapaikkakunnilla ja vertaa niitä sitten evakkolasten kokemuksiin: ”Pääosalla [sota]lapsista ei tunnu olleen suuria ongelmia sota-aikana. Jokapäiväinen elämä jatkui kuten aiemminkin. (...) Sodalla oli paljon suurempi vaikutus evakuoituihin lapsiin, joiden täytyi muuttaa kaksi tai kolmekin kertaa.”

3 Psyykkinen kuormitus ja psykososiaaliset selviytymiskeinot

Tämä tutkimus pyrkii selvittämään Karjalan evakkojen kokemuksia evakkouden psyykkisestä kuormittavuudesta ja niistä psykososiaalisista tekijöistä, jotka helpottivat kuormitusta. Tämä edellyttää psyykkisen kuormituksen (3.1) ja psykososiaalisten selviytymiskeinojen (3.2) teoreettista ymmärrystä.

3.1 Psyykkinen kuormitus ja sille altistavat tekijät evakkokontekstissa

Psyykkinen kuormitus on monimuotoinen ilmiö, jota on mahdollista lähestyä stressin käsitteen kautta. Henriksson ja Lönnqvist (2009, 276) määrittelevät stressin ulkoisten haasteiden ja omien voimavarojen epätasapainoksi. Tasapainon palauttaminen vaatii toimenpiteitä: ”Uusi tasapaino, *stressin hallinta*, voi syntyä joko ulkoisia tapahtumia muuttamalla kuten tehtävien rajaamisella silloin kun se on mahdollista, tai lisäämällä käytettävissä olevia ulkoisia tai sisäisiä voimavaroja.” (Mts. 276.) Mikäli psyykkiset ärsykkeet käyvät yli voimavarojen, seurauksena voi olla erilaisia ja -asteisia psyykkisiä häiriöitä (mts. 278). Pakolais- ja evakotutkimuksissa säännöllisesti havaittuja häiriöitä ovat esimerkiksi masennus, ahdistuneisuus ja post-traumaattinen stressi (Rusby ja Tasker 2009; Qouta ym. 2005; Neria ym. 2010; Araya ym. 2007 & Bayer ym. 2007).

Tämän tutkimuksen lähtökohta ei ole kliinisessä psykologiassa tai psykiatriassa vaan laadullisessa sosiokognitiivisessa psykologiassa. Psyykkiseen kuormitukseen ja sen

seuraamuksiin ei sen vuoksi suhtauduta kliinisen tarkkarajaisina ilmiöinä, vaan fokus on IPA:n mukaisesti haastateltavien omissa kokemuksissa ja jäsentelytavoissa. Tässä tutkimuksessa psyykkistä kuormitusta pyritään selvittämään sellaisten haastateltaville esitettävien kysymysten kautta kuin ”mikä evakkoonlähdössä oli henkisesti raskasta” tai ”miltä se tuntui”. Haastateltava tulkitsee itse, mitä kysymys hänelle merkitsee. Voitaneen kuitenkin olettaa, että samaa kieltä puhuvien haastateltavien ymmärrys käytettyjen termien merkityksestä on ainakin jossain määrin yhtäläinen.

Kirjallisuudesta löytyy monia esimerkkejä evakkouden psyykkisesti kuormittavista tekijöistä. Näitä ovat esimerkiksi luopuminen ja menetys (kodin ja paikkojen, sosiaalisten suhteiden, suunnitelmien jne.), pelko, epävarmuus, identiteettikriisi ja uuden ympäristön vieraus.⁹

Lapsen ikä vaikuttaa siihen, miten hän ymmärtää kriisitilanteita ja miten ne vaikuttavat häneen. Shaw (2000) erittelee alle kouluikäisten (*preschool child*), kouluikäisten (*school age child*) ja nuorten (*adolescent*) psyykkistä kapasiteettia ja siihen pohjautuvaa kokemusta kriisitilanteessa. Alle kouluikäisen lapsen kognitiivinen prosessointikyky on kehittymätöntä, minkä vuoksi kriisitapahtumaa voi olla vaikea ymmärtää. Tämän ikäisten lasten tunnekokemukset ovat samasta syystä jäsentymättömämpiä, ja lapsi voi kokea kriisitilanteessa yleistä, tarkemmin kohdistumatonta pelkoa ja ahdistusta. Alle kouluikäinen lapsi reagoi ja mukautuu usein vahvasti vanhempiansa tunnetiloihin. (Mt.) Useat sotilaallisia kriisitilanteita koskevat tutkimukset osoittavat, että lapselle on erityisen kriittistä, miten vanhemmat ja muut läheiset aikuiset reagoivat konfliktiin ja miten se vaikuttaa heidän toimintaansa (esim. Qouta ym. 2005 & Palosaari ym. 2013).

Kouluikäisen lapsen kognitiivinen kehitys on pidemmällä, ja siten myös kriisitilanteen syvällisempi analyysi käy mahdolliseksi (Shaw 2000). Lapsen oireilu voi saada aikuisten PTSD-oireita muistuttavia piirteitä, ja kriisistä voi seurata monenlaisia sosiaalisia, kognitiivisia ja käytöshäiriöitä. Shaw'n mukaan lapsen varttuessa nuoreksi reagoiminen kriisitilanteeseen alkaa saada yhä aikuismaisempia piirteitä. Yleisin ero aikuisiin on ymmärrys siitä, että edessä on vielä pitkä elämätön elämä, joka voi olla uhattuna.

⁹ Kuorsalon ja Salorannan kokoamien muistelmateosten (2005, 2006, 2010 ja 2014) kertomuksista on helppo löytää näiden lisäksi myös muita tekijöitä.

Tämä voi purkautua yhtä hyvin yltiöpäisenä riehumisena kuin pelkona ja masennuksenakin. (Mt.)

3.2 Psykososiaalisten selviytymiskeinojen luokittelutapoja

Psykososiaalisia selviytymiskeinoja on määritelty ja ryhmitelty monella tavalla. Usein ne jaotellaan defensesihin ja coping-keinoihin (Kramer 2010). Erottaviksi tekijöiksi on katsottu muun muassa tietoisuus: coping-keinot ovat tietoista kognitiivista toimintaa, defensesit taas tiedostamattomia (Paulhaus, Fridhandler & Hayes 1997, 543 & 560; Kramer 2010 & Lönnqvist 2009, 66) ja tarkoituksellisuus: coping-keinot ovat tahdonalaista tarkoitushakuista toimintaa, defensesit taas automaattisia (Kramer 2010 & Paulhaus ym. 1997, 543 & 560).

Etenkin freudilaisessa perinteessä defensesit on nähty perusluonteeltaan negatiivisiksi ominaisuuksiksi, jotka liittyvät ennen kaikkea seksuaalisesti ja aggressiivisesti virittyneisiin konfliktitilanteisiin (Paulhaus ym. 1997; esimerkiksi kyseisen defensesjä käsittelevän yleisesityksen kirjoittajat pitävät psykoanalyttistä lähtökohtaa itsestään selvänä). Toisaalta esimerkiksi DSM-IV ei määrittele kaikkien defensesien olevan lähtökohtaisesti negatiivisia. DSM-IV jakaa defensesit seitsemään eri tasoon, joista mataliin kuuluvat ovat kehittyneitä ja edustavat hyvää psyykkistä sopeutumista, kun taas korkeisiin kuuluvat ovat primitiivisempiä ja riskialttiimpia. (Lönnqvist 2009, 66–67.)

Tässä tutkimuksessa ei puhuta defenseseistä. Linjavedolle on kaksi syytä. Ensinnäkin defensesjä koskeva teoreettinen kenttä on hajanainen, eikä ilmiölle ole yksiselitteistä määritelmää.¹⁰ Toisekseen defenseseistä puhuminen vie ajatukset usein joko freudilaiseen teoriaan (johon käsillä oleva tutkimus ei perustu) tai kliiniseen psykologiaan (jota käsillä oleva tutkimus ei edusta). Osa analyysivaiheessa esiin tulevista ilmiöistä voitaisiin mitä luultavimmin määritellä eri luokitteluperiaatteiden mukaisesti defensesiivisiksi, mutta tämän tarkemmin asiaan ei oteta kantaa.

On niin ikään mahdollista pyrkiä jaottelemaan selviytymiskeinoja sosiaalipsykologisiin ja yksilöpsykologisiin (esim. McColl, Lei ja Skinner 1995). Jaottelu ei kuitenkaan ole

¹⁰ Esimerkiksi DSM-IV:n näkemys defenseseistä ja Breakwellin (1986) näkemys coping-keinoista ovat monin tavoin päällekkäisiä, eikä esimerkiksi Kramerin (2010) jaottelu päde.

vedenpitävä, sillä monet selviytymiskeinot kulkevat sosiaalisen ja kognitiivisen yksilöpsykologian rajapinnalla. Sosiaalipsykologiset keinot yksinkertaistetaan usein ”sosiaalisesti tueksi” eli kokemukseksi siitä, että taakkaa on voinut jakaa muiden kanssa (näin esim. Neria ym. 2010 ja Araya ym. 2007). Tällaiset tutkimustulokset ovat toki arvokkaita, mutta pinnallisia ja yksipuolisia. Tarkempaan sosiaalisen tuen analyysiin tunnutaan pääsevän laadullisella tutkimuksella (esim. Al-Roubaiy ym. 2013). Käsillä olevan tutkimuksen analyysiosiossa pyritään ottamaan huomioon sosiaalisille tekijöille perustuvien selviytymiskeinojen monimuotoisuus.

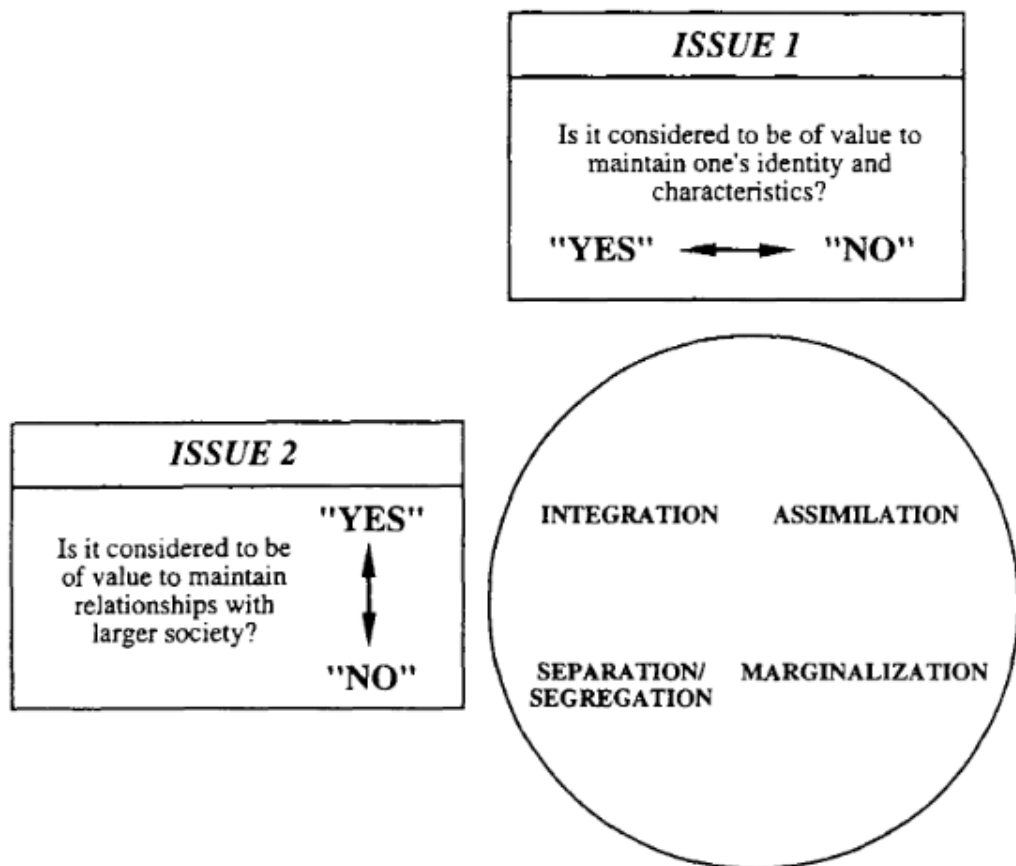
Breakwellin (1986) teoria identiteettikriisin dynamiikasta esittelee myös aiheeseen liittyviä coping-keinoja. Breakwellin mukaan yksilön identiteetti perustuu kolmelle tekijälle: erottuvuudelle (*distinctiveness*), jatkuvuudelle (*continuity*) ja itsetunnolle (*self-esteem*)¹¹. Näitä pyritään rakentamaan ja ylläpitämään kahden prosessin kautta. Sisäistäminen (*assimilation*) ja mukauttaminen (*accommodation*) ottavat identiteetin rakennuspalikoiksi uusia elementtejä ja muokkaavat vanhoja. Arviointi (*evaluation*) tarkastelee kokonaisuutta ja ohjaa sisäistämistä ja mukauttamista. Käytännössä tämä tapahtuu erilaisten coping-keinojen avulla. Breakwell jaottelee keinot yksilönsisäisiin ja yksilöiden- ja ryhmienvälisiin.

Yksilönsisäiset coping-keinot jakautuvat moneen alaluokkaan. Pääluokat ovat sisäistämiseen ja mukauttamiseen perustuvat keinot (mm. erilaiset kieltämis- ja hyväksymistoimet) ja arviointiin perustuvat keinot (mm. olemassa olevien ja potentiaalisten identiteetti- ja roolipiirteiden uudelleenarviointi). Yksilöidenvälisiä coping-keinoja ovat sellaiset keinot, jotka perustuvat yksilösuhteiden muokkaamiselle. Näitä on Breakwellin määritelmän mukaan neljä: uhkaavan yksilön eristäminen (*isolation*), uhkaavaa yksilöä vastaan kohdistettu (vasta)hyökkäys (*negativism*), sen esittäminen, ettei kuulu identiteettiuhan aiheuttaneeseen positioon (*passing*) ja tilanteeseen alistuminen (*compliance*). Ryhmienväliset coping-keinot Breakwell taas jaottelee kolmeen pääluokkaan: usean ryhmän jäsenyyteen, ryhmätukeen ja ryhmätoimintaan.

Koska tämä tutkimus käsittelee evakkoja, jotka ovat joutuneet siirtymään kotiseudultaan enemmän tai vähemmän vieraaseen sosiokulttuuriseen ympäristöön

¹¹ Myöhemmässä kehityksessä tekijöihin on lisätty vielä pystyvyydentunne (*self-efficacy*) (ks esim. Timotijevic & Breakwell, 2000).

(kulttuurieroista ks. luku 2.2), Berryn akkulturaatiostrategioiden luokittelu (1997) saattaa auttaa tulosten jäsentelyssä. Berry jakaa akkulturaatiostrategiat neljään ryhmään kahden muuttujan mukaan: oman kulttuurin ylläpidon ja uuteen paikalliskulttuuriin liittymisen. Mahdollistuvat strategiat ovat integraatio, assimilaatio, separaatio ja marginalisaatio (ks. kuva 2).

Kuva 2. Akkulturaatiostrategioiden nelikenttä (Berry 1997).

Berryn mukaan (1997) on mahdollista, että yksilön strategia vaihtelee paikka- ja tilannekohtaisesti. Voidaan esimerkiksi kuvitella tilanne, jossa evakkolapsen akkulturaatiostrategia on koulukaveriryhmässä lähellä assimilaatiota, mutta kotona lähempänä integraatiota tai jopa separaatiota. Luokat ovat kuitenkin suuntaa-antavia. Mahdolliset strategiat riippuvat myös ulkoisista tekijöistä, kuten paikallisväestön vastaanotosta. Eri strategiat johtavat keskimäärin erilaisiin lopputuloksiin: integraatio ennustaa parasta sopeutumista, assimilaatio ja separaatio keskinkertaista ja marginalisaatio heikkoa. (Mt.) Akkulturaatiostrategioiden voidaan myös kontekstissaan katsoa edustavan tietynlaisia psykososiaalisia selviytymiskeinoja.

Tässä tutkimuksessa psykososiaaliset selviytymiskeinot määritellään väljästi. Niillä tarkoitetaan *kaikkia niitä haastateltujen suoraan tai epäsuorasti esiin tuomia psykososiaalisia keinoja ja ilmiöitä, joiden he kokevat helpottaneen evakotilanteen ja sen jälkeisten aikojen psyykkistä kuormitusta sekä mahdollisesti auttaneen asian myöhemmässä prosessoinnissa*. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa ei ensisijaisesti puhuta psykososiaalisista selviytymiskeinoista, vaan psyykkistä kuormitusta helpottaneista psykososiaalisista tekijöistä. Ero on hiuksenhieno, mutta jälkimmäinen termi on väljempi. Haastateltujen kokemuksia ei ensisijaisesti pyritä luokittelemaan minkään edellä esitellyn järjestelmän mukaan, vaan lähtökohtana on haastateltujen oma jäsentely. Pohdintaosiossa tuloksia kuitenkin tarkastellaan soveltuvien teorioiden näkökulmasta.

4 Tutkimusmetodit ja tutkimuksen kulku

Tässä luvussa esitellään tulkitsevan fenomenologisen analyysin teoreettiset lähtökohdat (4.1), käsillä olevan tutkimuksen haastattelurunko ja tutkimuskysymykset (4.2) sekä tutkimuksen kulku ja tutkimusaineisto (4.3).

4.1 Tulkitsevan fenomenologisen analyysin teoreettiset lähtökohdat

Tulkitseva fenomenologinen analyysi (*interpretative phenomenological analysis*, jatkossa IPA) on kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä. IPA-tutkimuksessa pyritään selvittämään syväluotaavasti yksilön kokemuksia tietystä tapahtumasta tai ilmiöstä sekä siihen liittyviä jäsennessproesseja. (Smith & Osborn 2008, 53.)

IPA on **tulkitsevaa** kahdessa mielessä: tutkimushenkilö tulkitsee omaa historiaansa ja kokemuksiaan, pukee tulkintansa sanoiksi ja ilmaisee sen tutkijalle. Tutkija puolestaan tulkitsee kuulemansa ja analysoi sitä tulkintansa mukaan. Lähestymistapaa kutsutaan IPA-tutkimuksen kaksoishermeneutiikaksi. IPA-tutkijan rooli kuulemansa analysoijana on laajahko: tutkijan tulee esimerkiksi pohtia, kuuluuko kertojan rivien väleistä jotain, mistä kertoja itse ei ole tietoinen, mitä hän kiertelee tai mitä hän ei halua sanoa suoraan. (Smith & Osborn 2008, 53–54.)

Fenomenologista IPA on tutkimuskohteensa vuoksi: se tutkii yksilön subjektiivisia kokemuksia ilmiöistä eikä lähtökohtaisesti pyri selvittämään kyseisten ilmiöiden

objektiivista luonnetta (Smith & Osborn 2008, 53). Subjektivisuus pätee sekä tutkimushenkilöön että tutkijaan – kumpikin tuo analyysiin oman näkökulmansa. Kyseessä ei ole itsetarkoituksellinen pyrkimys henkilökohtaisesti värittyneeseen esitykseen, vaan IPAn tieteenfilosofisen näkemyksen mukainen väistämätön lähtökohta: kokemuksellisten ilmiöiden objektiivinen tutkimus ei ole mahdollista.

Psykologian ja sosiaalitieteiden kentällä on käytössä monenlaisia fenomenologisia tutkimusmetodeja. Suurin osa niistä, IPA mukaan lukien, ammentaa tavalla tai toisella husserlilaisesta fenomenologisesta filosofiasta. Vaikka Husserlin ajattelu on luonut tärkeitä suuntaviivoja moderneille fenomenologisille suuntauksille (esim. fokuoiminen inhimilliseen kokemukseen ja kokemuksellisten ilmiöiden käsitteleminen ensisijaisesti omaehtoisina, ei valmiiden kategorioiden kautta, ks. Smith, Flowers & Larkin 2009, 12–16), IPA-tutkimus seuraa Husserlia huomattavasti väljemmin kuin monet muut fenomenologiset menetelmät (mts. 200–201). Smith, Flowers ja Larkin (mts. 16) määrittelevät IPAn ja husserlilaisen fenomenologian keskeisen eron: ”Siinä missä Husserl pyrki löytämään kokemuksen ytimen [*the essence of experience*], IPAn maltillisempi pyrkimys on saada kiinni yksittäisten ihmisten yksittäisistä kokemuksista.” IPA ei pyri luomaan minkäänlaista inhimillisen kokemuksen yleisselitystä, vaan keskittyy yksittäisen ihmisen omaehtoiseen kokemukseen.

IPAn keskiössä on täten yksilön subjektiivinen kokemus, jota tulkitsevat sekä tutkittava että tutkija. Tämän lisäksi Smith (2004) määrittelee IPA-tutkimukselle kolme luonteenomaista piirrettä. IPA on idiografista (*idiographic*), induktiivista (*inductive*) ja kyseenalaistavaa (*interrogative*).

IPAn **idiografisuus** tarkoittaa sitä, että kukin tapaus käsitellään yksilöllisesti sen omilla ehdoilla. IPA ei ensisijaisesti pyri yleistykseen, vaan ymmärtämään yksittäistä subjektiivista kokemusta mahdollisimman tarkasti ja syvällisesti. Vasta, kun kukin yksittäistapaus on analysoitu, tarkastellaan tapausten mahdollista yhteistä maaperää. (Smith 2004.)

IPAn idiografisuus voi joissain tilanteissa olla jännitteessä tutkimushenkilöiden yksityisyydensuojan kanssa. Kunkin tutkimushenkilön tapaus tulisi analysoida ja esitellä itsenäisenä kokonaisuutena, mutta joissain tilanteissa tulosten esitleminen

yksilöllisesti voi johtaa tutkimushenkilön tunnistamiseen. Tämä on riskinä ennen kaikkea tutkimuksissa, joiden tutkimushenkilöt tuntevat toisensa tai kuuluvat samaan ryhmään (Flick 2006, 50). Käsillä olevassa tutkimuksessa tämä riski on selvä. Ongelma liittyy kuitenkin vain tulosten esittämiseen, ei analyysiprosessiin. Ratkaisu on ainakin teoriassa helppo: tapaukset analysoidaan IPA:n idiografisen toimintaperiaatteen mukaisesti yksittäisinä ja omaehtoisina kertomuksina, mutta tulokset esitellään ilmiö-, ei henkilökohtaisesti (ks. tarkemmin luku 5).

Induktiivisuus tarkoittaa IPA-tutkimuksessa sitä, että tutkimuksen tarkoituksena ei ole esittää valmiita hypoteeseja, joita pyritään todentamaan tai kumoamaan ("yleisestä yksittäiseen"), vaan hakea yksittäistapauksen omia vastauksia laajoihin avoimiin kysymyksiin (Smith 2004). Induktiivisen päättelyn periaatteiden mukaisesti yksittäisiä tuloksia vertaamalla voidaan kuitenkin pyrkiä yhteisiin johtopäätöksiin ("yksittäisestä yleiseen"). Smith (mt) huomauttaa niin ikään, että käytännössä IPA-tutkimus (kuten kaikki laadullinen tutkimus) yhdistelee sekä induktiivista että deduktiivista päättelyä. Paino ja ensisijainen fokus on kuitenkin induktiivisella.

IPAn kolmas luonteenomainen piirre on valtavirtapsykologian metodien ja epistemologian **kyseenalaistaminen** (Smith 2004). IPA pyrkii kyseenalaistamaan olemassa olevia käsityksiä ja aiempaa tutkimusta antamalla suunvuoron psykologisen ilmiön syvällisimmälle asiantuntijalle: kokijalle itselleen. Smith kuitenkin toteaa: "[H]uolimatta [IPAn ja valtavirtapsykologian] ilmeisistä eroista, ne hyödyntävät samoja rakenteita ja käsitteitä, mikä mahdollistaa rakentavan keskustelun." (Mt.) Smith ja Osborn (2008, 54) tarkentavat: "Sekä IPA että kognitiivisesti ja sosiokognitiivisesti suuntautunut sosiaali- ja kliininen psykologia (...) ovat kiinnostuneet mentaalisista prosesseista. IPA kuitenkin eroaa vahvasti valtavirtapsykologiasta näkemyksessään aiheeseen sopivista tutkimusmetodeista. Siinä, missä valtavirtapsykologia on vahvasti sitoutunut kvantitatiiviseen ja kokeelliseen metodologiaan, IPA hyödyntää syväluotaavaa kvalitatiivista analyysia."

IPA-tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu edellä esitellyistä lähtökohdista. IPA tarjoaa psykologisen näkökulman tutkimuskohteeseen (yksilön subjektiivisen kokemuksen priorisointi), metodologis-tieteenfilosofisen rajauksen (kvalitatiivinen

psykologia; kaksois hermeneutiikka) ja käytännön työkalun. Tämän lisäksi IPA-tutkimus ei lähtökohtaisesti oletta tai vaadi erillistä taustateoriaa tai hypoteeseja. IPA on kuitenkin tutkimusmenetelmänä väljä, eivätkä sen antamat suuntaviivat ole muuta kuin suuntaviivoja.¹² Laadullisessa tutkimuksessa viimeinen sana on tutkijalla. IPAa, kuten laadullista tutkimusta yleensä, voidaan syyttää subjektiivisuudesta – etenkin jos sitä vertaa kvantitatiivisen tutkimuksen vakiintuneempiin toimintatraditioihin¹³ (Flick 2006, 32–43), eikä syytöksiä voi täysin kumota. Kvantitatiivisilla menetelmillä on kuitenkin mahdotonta tutkia sen tason ilmiöitä, joita IPA pyrkii selvittämään. Lopulta tutkimuksen osuvuuden, tarkkuuden ja uskottavuuden arviointi jää itse kunkin yksittäisen lukijan tehtäväksi. Tämä pätee sekä kvalitatiiviseen että kvantitatiiviseen tutkimukseen.

4.2 Haastattelurunko ja tutkimuskysymykset

Kuten IPA-tutkimuksessa yleensä, tässä tutkimuksessa käytetään puolistrukturoitua haastattelurunkoa. Puolistrukturoidussa haastattelussa tutkijalla on valmiina haastattelun teemoja kartoittava kysymysrunko, mutta sitä ei seurata orjallisesti. Haastattelun aikana heränneitä uusia ja tarkentavia kysymyksiä voidaan esittää, kysymysten järjestystä voidaan muuttaa ja kysymyksiä voidaan teoriassa jättää myös kysymättä. Puolistrukturoitu lähestymistapa soveltuu IPAan hyvin: tutkija päättää haastattelun pääteemat ja suuntaviivat, mutta haastateltavan omille painotuksille ja näkemyksille annetaan mahdollisimman paljon tilaa. Haastattelijan tulee pyrkiä välttämään tiettyjen vastausten painottamista tai niiden suuntaan viijaamista. Kysymyksen asettaminen ohjaa toki jo itsessään haastateltavan ajatuksia tiettyyn suuntaan, mutta vastauksen pitäisi heijastella mahdollisimman selkeästi haastateltavan, ei haastattelijan mielenmaisemaa. (Smith & Osborn 2008, 57–61.)

Käsillä olevan tutkimuksen tutkimuskysymykset ja haastattelurunko syntyivät usean kehitysvaiheen kautta. Alkuperäisenä ajatuksena oli pitää teema mahdollisimman

¹² Esimerkiksi Timotijevic ja Breakwell (2000) lähtevät IPA-tutkimuksessaan liikkeelle ulkopuolisesta teoriasta ja siitä nousevista hypoteeseista. Käsillä olevassa tutkimuksessa kysymysten muodostamiseen ja analyysiin on vaikuttanut kattava määrä taustakirjallisuutta, jonka asema ei täysin poikkea siitä, miten tutkimuksen teoreettinen viitekehys yleensä käsitetään. Kyseessä onkin ideaalin ja käytännön välinen tasapaino: IPA pyrkii antamaan mahdollisimman paljon tilaa tutkimushenkilön omalle kokemukselle, mutta käytännössä analyysi edellyttää myös ulkopuolista näkökulmaa.

¹³ On toki niin ikään naiivia ajatella kvantitatiivisen tutkimuksen olevan objektiivista, mutta tämän syvällisempään tieteenfilosofiseen debattiin ei tässä yhteydessä liene tilaa eikä tarvetta.

avoimena ja tutkia yksinkertaisesti Karjalaista paenneiden evakkokokemuksia. Tutkimushenkilöt rajattiin kuitenkin pian evakkolapsiin. Syitä oli kaksi: ensinnäkin aikuisena evakkoon lähteneitä alkaa olla vaikea tavoittaa. Toisekseen (ja ensisijaisesti) lapsen ja aikuisen kokemukset evakkoudesta eronnevat toisistaan niin paljon, ettei niitä ole järkevää käsitellä samassa tutkimuksessa. Huomattavia kokemuseroja toki löytyy myös tämän rajauksen sisään mahtuvien nuorimpien ja vanhimpien tutkimushenkilöiden välille. Rajanveto onkin tietyllä tavalla veteen piirretty viiva: yhtäältä aineiston monimuotoisuus on rikkaus, toisaalta hajaannuttava tekijä. Valittu rajaus on pyrkimys kompromissiin.

Myös tutkimuksen aihe todettiin pian liian laveaksi, ja se päätettiin rajata kolmeen taustakirjallisuuden inspiroimaan teemaan: psykososiaalisiin selviytymiskeinoihin, sosiaaliseen identiteettiin ja kuulumuudentunteeseen. IPA-tutkimuksen syväluotaavuuden vuoksi kolmekin laajaa pääteemaa alkoi kuitenkin tuntua liian paljolta. Lopulta pääfokus kohdistettiin psyykkiseen kuormitukseen, sitä helpottaneisiin tekijöihin ja sen myöhempään prosessointiin, mutta sosiaalinen identiteetti ja kuulumuudentunne päätettiin pitää mukana mahdollisina alateemoina. Mikäli haastateltava ei ota alateemasta kiinni, se tippuu pois. Alateemat voidaan nähdä pääteemaa luotaavina keskustelunavauksina, jotka nousevat aiemmasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta.

Sosiaalinen identiteetti on Tajfelin (1978, 63) mukaan ”se osa yksilön minäkuvasta, joka pohjautuu tietoisuuteen siitä, että yksilö on jonkun tietyn ryhmän (tai ryhmien) jäsen, sekä kyseiseen ryhmäjäsennyteen liittyviin arvoihin ja emotionaaliseen merkittävyyteen”. Sosiaalinen identiteetti viittaa siis tiettyyn ryhmään kohdistuvaan identifioitumiseen ja kokemukseen sen jäsenyydestä. Saavuttaakseen positiivisen minäkuvan yksilö pyrkii korottamaan sisäryhmänsä suhteellista statusta. Käytännössä se tarkoittaa sisä- ja ulkoryhmien välisen statuseron kasvattamista tavalla tai toisella. (Mt.)

Voidaan olettaa, että sosiaalisella identiteetillä on merkitystä evakon psyykkisen hyvinvoinnin kannalta ennen kaikkea evakkopaikkakunnalla. Kokiko evakkolapsi kuuluvansa porukkaan vai oliko hän ulkopuolinen? Oliko paikalla muita evakkoja vai

oliko lapsi kokemuksineen yksin? Mihin sisäryhmään evakkolapsi koki kuuluvansa ja millaiseksi hän koki sen statuksen? Entä minkälaisilla toimenpiteillä hän pyrki vaikuttamaan asiaan, vai pyrkikö millään? Haastattelurunkoon ei ole otettu näin spesifejä sosiaalista identiteettiä käsitteleviä kysymyksiä, vaan tiedustelussa on pyritty hienovaraisuuteen. Mikäli haastateltu ei koe kyseisiä ilmiöitä merkittäviksi, tutkijan ei kuulu saada häntä kokemaankaan niin.

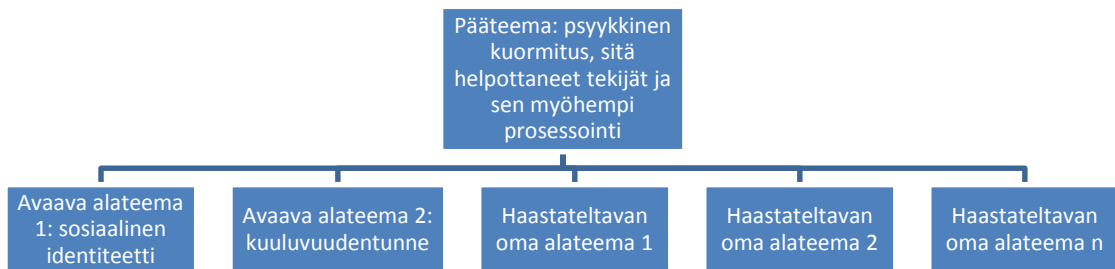
Tutkimuksen toinen alateema on **kuuluvuudentunne**. Useat sosiaalitieteelliset tutkimukset yhdistävät kuuluvuudentunteen yksinomaan koettuun ryhmäjäsenyyteen tai sosiaaliseen identifiikaatioon. Corra-Velez, Gifford ja Barnett (2010) tutkivat Australiaan asettuneiden pakolaisten kuuluvuudentunteen ja sosiaalisen liittymisen (*belonging, social inclusion*) yhteyttä hyvinvointiin. Merkitsevä positiivinen yhteys havaittiin ennen kaikkea hyvinvoinnin ja paikallisyhteisössä koetun sosiaalisen statuksen välillä. Lambert kumppaneineen (2013) taas esittää, että kuuluvuudentunne (*belonging, social relationships*) vaikuttaa positiivisesti elämän merkitykselliseksi kokemiseen.

Tämän tutkimuksen kontekstissa kuuluvuudentunteen määrittely pelkäsi sosiaalisesti identifiikaatioksi tai ryhmäjäsenyydeksi olisi kuitenkin yksinkertaistavaa. Evakkokirjallisuudessa käsitellään paljon kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemuksia, mutta kyse ei useinkaan ole sosiaalisesta eristäytymisestä, marginalisaatiosta tai vertaisryhmien puutteesta. Kuusisto-Arponen tuntuu päässeensä artikkeleissaan lähemmäksi evakon sielunmaisemaa: kuulumattomuus ei ole vain sosiaalista, vaan myös paikkaan liittyvää (2008a, 2008b & 2009). Paikka taas ei viittaa pelkkään fyysiseen sijaintiin, vaan psyykkiseen kokemukseen. Kuusisto-Arponen kuvailee monien evakkojen kokevan jatkuvaa ”mentaalista liikkeelläoloa” (2008a). Samanlaisia kuvauksia esiintyy evakkojen ja heidän jälkeläistensä muistelmakirjallisuudessa (esim. Kuisma 2014, joka kuvaa ”juurettomuuden” kokemustaan ”elämänmittaiseksi henkiseksi ongelmaksi” ja ”sielun avohaavaksi”).¹⁴

Jälleen kerran ensisijainen määrittelyvalta pyritään kuitenkin antamaan haastateltavalle. Kuuluvuudentunnetta pyritään selvittämään sellaisilla kysymyksillä

¹⁴ Tiukasti sosiaalista kuuluvuudentunnetta käsittelevät tutkimukset voivat kuitenkin olla relevantteja vertailukohtia käsiteltäessä esimerkiksi evakkopaikkakunnalle integroitumista koskevia kokemuksia.

kuin ”millaista uudella kotipaikkakunnalla oli” ja ”jos pitäisi miettiä, että minne kuulut, niin mikä paikka se olisi”.

Taulukko 1. Tutkimuksen teemat.

Näistä lähtökohdista rakentuu tutkimuksen haastattelurunko (liite 1). Kysymyksissä on pyritty välttämään sosiaalipsykologista jargonia, josta alaan perehtymätön ei saa mitään tolkkua. Haastattelurunkoon on merkitty suuntaa-antavasti, mikä kysymys käsittelee mitäkin pää- tai alateemaa. Jaottelu on kuitenkin väljä, eivätkä teemat rajaudu tarkasti eri kysymysten alle.

Kahden ensimmäisen haastattelun jälkeen haastattelurunkoon lisättiin vielä kaksi kysymystä: ”miltä ajatus tulevaisuudesta tuntui evakkoon lähtiessä” ja ”miten vanhemmat kestivät evakuoinnin”. Teemat nousivat esille ensimmäisissä haastatteluissa, ja koska ne koettiin tärkeiksi, ne haluttiin ottaa mukaan loppuihin haastatteluihin. Haastattelurungon viilaaminen kesken tutkimuksen ei ole IPA:n kannalta ongelma: runko on joka tapauksessa puolistrukturoitu ja siten suuntaa-antava.

Varsinaisia tutkimuskysymyksiä muodostui lopulta neljä:

1. Kokeeko haastateltu evakkoonlähdön, evakkomatkan ja elämän evakkopaikkakunnalla olleen psyykkisesti kuormittavaa? Mikä tekijät kuormitusta aiheuttivat?
2. Minkä psykososiaalisten tekijöiden haastateltu kokee helpottaneen kutakin kuormittavaa tilannetta?
3. Millä tavoin haastateltu kokee evakkouden vaikuttaneen myöhempään elämäänsä?

4. Mikäli kyseiset vaikutukset ovat olleet negatiivisia, onko haastateltu pyrkinyt prosessoimaan niitä jollain tavalla?

4.3 Tutkimuksen kulku ja tutkimusaineisto

IPA-tutkimus on yksityiskohtaista, ja aineistosta tulee pienelläkin henkilömäärällä laaja. Koska kyseessä on yhden tutkijan pro gradu -tasoinen työ, tutkimushenkilöiden sopivaksi määräksi päätettiin kuusi.

Tutkimushenkilöiksi soveltuvien tuli täyttää seuraavat kriteerit:

- Tutkimushenkilön on täytynyt lähteä ainakin kerran Suomeen evakkoon siitä osasta Karjalaa, joka kuului ennen sotia Suomelle ja luovutettiin jatkosodan jälkeen Neuvostoliitolle.
- Tutkimushenkilö ei ole saanut olla kummallakaan kerralla evakkoon lähtiessään yli 18-vuotias. Tutkimushenkilön on kuitenkin täytynyt ainakin toisessa evakuoinnissa olla vähintään 5-vuotias.
- Vähintään 1/3 (tässä tapauksessa $n \geq 2$) tutkimushenkilöistä tulee olla joko miehiä tai naisia.

Esitetyllä ikärajauskella mahdolliset tutkimushenkilöt olivat haastatteluhetkellä 74–92-vuotiaita. Iästä johtuen heidän psyykinen toimintakapasiteettinsa piti ottaa haastatteluissa huomioon. Esimerkiksi Lumme-Sandt (2009, 127–128) huomauttaa: ”Vanhuksia haastateltaessa on (...) tärkeää huomioida esimerkiksi se, että muisti ja muut kognitiiviset toiminnot eivät välttämättä toimi enää täydellisesti.” Kunkin haastateltavan riittävä psyykinen toimintakyky selvisi kuitenkin helposti alustavassa puhelinkeskustelussa, ja kaikki haastateltavat olivat mitä terävimpiä. Tapahtumien muistamisen kanssa ei ollut erityisiä ongelmia. Tietenkään ei voida olettaa, että kukaan muistaisi tarkasti kaikkia yksityiskohtia yli 70 vuoden takaisista tapahtumista.

Tutkimushenkilöt löytyivät Karjalan evakkoja tuntevien yhteyshenkilöiden kautta. Potentiaaliset tutkimushenkilöt keskustelivat ensin yhteyshenkilön kanssa, ja luvan saatuaan tutkija soitti heille kertoakseen tarkemmin tutkimuksen tarkoituksesta ja toteuttamisesta. Haastatelluille kerrottiin, että kyseessä on Karjalan evakkojen kokemuksia selvittävä sosiaalipsykologinen tutkimus.

Tieteellisen tutkimuksen perusetiikkaan kuuluu tutkimushenkilöiden riittävä informointi tutkimuksen tarkoituksesta sekä tietoinen suostumus tutkimukseen. Flick (2006, 49) määrittelee kolme ehtoa, joiden on täytyttävä, jotta tutkimushenkilön voidaan katsoa olevan tietoisesti suostunut:

1. Tutkimukseen suostuvan henkilön pitää käsittää mitä häneltä pyydetään ja siten olla **kykeneväinen tietoiseen suostumukseen**.
2. Henkilölle pitää kertoa riittävän kattavasti, **mistä tutkimuksessa on kyse**.
3. Henkilön pitää osallistua tutkimukseen **vapaaehtoisesti**.

Jotta määriteltyjen ehtojen voitiin katsoa täyttyvän, tutkimushenkilöt allekirjoittivat ennen haastattelun alkua suostumuslomakkeen (liite 2), jossa kerrottiin haastateltavan oikeudet, yksityisyydensuojan ehdot, tutkimuksen tarkoitus ja haastattelumateriaalin säilytysehdot. Tutkija luki lomakkeen kullekin tutkimushenkilölle ääneen ja aloitti haastattelun vasta saatuaan allekirjoituksen.

Tutkittavien anonymiteetista on niin ikään pidettävä huolta. Flick (2006, 50) painottaa, että tutkittaessa ryhmää, jonka jäsenet voivat helposti tunnistaa toisensa, tunnistettavia yksityiskohtia voi olla syytä häivyttää tai muuttaa. Varoitus on tämän tutkimuksen kannalta oleellinen, sillä monet Karjalan evakot tuntevat toisensa ja toistensa tarinat. Tässä tutkimuksessa anonymiteetista on huolehdittu neljällä tavalla:

1. Haastateltavien nimet on muutettu.
2. Haastateltavien tarkkaa ikää ei kerrota, vaan ikä ilmoitetaan luokissa.
3. Haastateltavien kotipaikkakunnat kerrotaan, mutta haastateltua ei yhdistetä kotipaikkakuntaansa.
4. Haastattelukatkelmissa esiintyviä erisnimiä ja muita mahdollisesti tunnistettavia yksityiskohtia on häivytetty.

Haastateltavien ikää ei ilmoiteta vuoden tarkkuudella, vaan neljässä ikäluokassa. Ikäluokat edustavat varhaislapsuutta (≤ 4 -vuotias), varhaista kouluikää (5–9-vuotias), varhaisnuoruutta (10–14-vuotias) ja nuoruutta tai varhaista aikuisuutta (15–17-vuotias). Ikäluokittelua perustellaan kahdella tekijällä: ensinnäkin se vastaa jotakuinkin esimerkiksi Shaw'n (2000) esittämää lasten kehitysvaiheiden ja niistä nousevien

kriisireaktioiden jaottelua (ks. luku 3.1). Toisekseen haastatellut jakautuvat näin luokitellen suhteellisen tasaisiin ryhmiin. Sekä varhaislapsuutta että varhaista kouluikää edustaa kumpaakin neljä haastateltua, varhaisnuoria kaksi. 15–17-vuotiaita edustaa vain yksi haastateltu (samaa ikäluokkaa edustava toinen haastateltu ei palannut jatkosodan aikana Karjalaan), mutta koska kyseinen luokka on jo aikuisuuden kynnyksellä, pääfokus voi perustellusti olla nuoremmissa luokissa.

Kattavasta anonymisoinnista huolimatta on todettava, ettei tutkija voi absoluuttisesti taata, etteikö joku haastatellun tunteva voisi arvata jostakin katkelmasta, kenestä on kyse.

Haastattelut toteutettiin kesällä 2014 tutkimushenkilöiden kotona. Tutkija esitti kysymyksiä kysymysrunгон mukaisesti ja teki tarpeen tullen runkoon kuulumattomia lisä- ja jatkokysymyksiä. Haastattelut nauhoitettiin, ja tutkija litteroi ne myöhemmin. Litterointiperiaatteet näkyvät liitteessä 3. Nauhoitettujen haastattelujen yhteispituus oli 8 tuntia ja 12 minuuttia.

Litteroidut haastattelut analysoitiin Smithin ja Osbornin (2008) ohjeita seuraten. Kukin haastattelu luettiin ensin läpi vapaamuotoisia muistiinpanoja tehden. Toisella lukukerralla muistiinpanoista muodostettiin tarkempia teemoja. Seuraavaksi kyseiset teemat luokiteltiin laajempien yläluokkien alle. Esimerkiksi erään haastattelun alkuperäinen muistiinpano "asioiden käsitteleminen on tuonut rauhan" tarkentui toisella kierroksella muotoon "prosessointi: onnistunut ('rauha mielessä')". Kyseinen teema sijoittui yläluokkaan "tapahtuneen yksilöllinen prosessointi".

Kun kukin haastattelu oli analysoitu ja luokiteltu esitellyllä tavalla, eri haastatteluiden teemoja alettiin koota yhteen. Teemoista muodostettiin kolme yhteistaulukkoa, jotka käsittelivät kokemuksia 1) evakkoonlähdöstä ja evakkomatkasta, 2) elämästä evakkopaikkakunnalla ja 3) evakkouden myöhemmistä vaikutuksista ja prosessoimisesta. Kukin yhteistaulukko jaettiin vielä alaluokkiin, joiden alle haastatteluista löytyneet teemat sijoitettiin. Kaikkien haastattelujen kaikkia teemoja ei otettu yhteistaulukkoihin, koska osa teemoista todettiin tässä vaiheessa tutkimuskysymysten kannalta epäolennaisiksi.

Tutkimushenkilöiden allekirjoittaman suostumuslomakkeen mukaisesti tutkija säilyttää sekä nauhoitetut että litteroidut haastattelut kolme vuotta, jonka jälkeen tuhoaa ne. Tämän kolmen vuoden aikana tutkija pitää huolen, ettei materiaali päädy suostumuslomakkeessa mainitsemattomien tahojen käsiin (ks. Flick, 2006, 50).

Taulukossa 2 esitellään anonymisoidut tutkimushenkilöt ja heidän ikäluokkansa ensimmäisessä ja toisessa evakkoonlähdössä. Haastateltavien kotipaikkakunnat Karjalassa olivat Antrea, Jaakkima, Kivennapa, Lumivaara ja Sortavala (ks. kartta luvun 2.1 lopusta).

	Kaisa	Väinö	Sylvi	Liisa	Juhani	Tellervo
Ikäluokka	≤4-vuotias	≤4-vuotias	≤4-vuotias	≤4-vuotias	10–14-	10–14-
1. lähdössä					vuotias	vuotias
(1939)						
Ikäluokka	5–9-vuotias	5–9-vuotias	5–9-vuotias	5–9-vuotias	15–17-	eivät
2. lähdössä					vuotias	palan-
(1944)						neet

Taulukko 2. Tutkimushenkilöiden ikäluokat.

5 Tulokset

Tulosluku on jaettu kahteen pääosioon. Ensimmäinen osio (5.1) käsittelee evakkomatkojen ja evakkoelämän välittömiä psyykkisesti kuormittavia ja kuormitusta helpottaneita tekijöitä. Toinen osio (5.2) käsittelee haastateltujen myöhempiä kokemuksia evakkouden vaikutuksista sekä niitä prosesseja, joiden avulla haastatellut ovat työstäneet koettuja negatiivisia vaikutuksia. Eri haastateltujen peräkkäiset lainaukset on eroteltu kolmella viivalla (---).

5.1 Evakkomatkojen ja evakkoelämän välittömät psyykkisesti kuormittavat ja kuormitusta helpottaneet tekijät

Tässä luvussa käsitellään evakkoonlähdön ja evakkomatkan psyykkisesti kuormittavia tekijöitä (5.1.1), kyseistä kuormitusta helpottaneita tekijöitä (5.1.2), ensimmäisen ja toisen evakkomatkan kokemuksellista eroa (5.1.3), evakkopaikkakunnalla elämisen psyykkisesti kuormittavia tekijöitä (5.1.4), kyseistä kuormitusta helpottaneita tekijöitä

(5.1.5) sekä erilaisia keinoja selviytyä ongelmalliseksi koetun evakkoidentiteetin kanssa evakkopaikkakunnalla (5.1.6).

5.1.1 Kokemukset evakkoonlähdön ja evakkomatkan psyykkisestä kuormittavuudesta

Haastatteluissa vahvimmin esille nousevat evakkoonlähdön ja evakkomatkan kuormittavat tekijät ovat kodin ja muiden tärkeiden asioiden menettäminen, tulevaisuutta koskeva epätietoisuus, sodan aiheuttama hengenvaara, kaoottisuuden kokemus ja vanhemmilta välittyvä suru, ahdistus ja epätoivo.

Lähes joka haastattelussa nousee esille evakkotapahtuman kuormittavista tekijöistä ilmeisin: **kodin menettäminen**. Etenkin alle 10-vuotiaina evakuoidut kuvaavat kodin menettämistä emotionaalisesti raskaaksi kokemukseksi. Kodin menettäminen merkitsee ”lapsen tärkeimmän” ja ”ihaniien paikkojen” jättämistä.

Liisa: sehän tuntui tietysti, (1) ihan, ihan hirveeltä koska se koti on se lapsen tärkein. et se koti niinkun, (.) menetetään.

Sylvi: täytyy jättää kaikki ne ihanat, (.) leikkipaikat ja uintipaikat ja,

hst: aivan,

S: ja ennen kaikkee se mummola, mummola oli mulle se semmonen, (.) ((maiskauttaa)) (eh) (.) (ma-) maailmassa ihanin paikka?

Toisten haastateltujen kertomukset sisältävät analyyttisempää pohdintaa kodin menettämisen merkityksestä. Kodin menetys merkitsee yhdelle rakennetun elämän ja tulevaisuudensuunnitelmien tuhoutumista, toiselle hyvästien jättämistä nuoruudelle.

Väinö: meillä oli normaali, sanotaanko et ei mikään varakas mutta, (.) (om-) omillaan toimeen tuleva, niinku, maatila, ja, niinku tulevaisuudennäkymät oli niinku, (.) (-nku) positiiviset ja mä uskon että, (1) (et) se oli niinku sillä tavalla se perhe-elämä oli niinku, (.) järjestyksessä.

hst: joo,

V: ja sitte tuota tämä, (mmh) ((...)) (.) (eeh) sitte ku se rikkoutu,

Juhani: no se tuntu, (.) se tuntu siltä että, (2) (ööh), että, (.) (öhm) nyt tuonne jäi, (öhhh) jäi koti, (.) sinne jäi se, (ehmm) (.) sinne jäi osa nuoruutta,

hst: jo,

J: osa niitä, niitä ihmeellisiä, ihmeellisiä tuota, (.) mitä nuoren ihmisen elämään voi ja, ja ja, (.) kunnes se sitten ikään kuin häipyi,

Monet evakkolapset ovat palanneet pohtimaan kodin ja sen menettämisen merkitystä aikuisena käymissään prosesseissa (ks. luku 5.2.5). On mahdotonta sanoa, kuinka paljon ajatukset ja kokemukset kodin ja siitä luopumisen merkityksestä ovat aikuisena konstruoituja, mutta tämän tutkimuksen näkökulmasta kysymys on toissijainen: tutkimuskohde on nimenomaan aikuisen evakkolapsen kokemusmaailma.

Kodin ja totuttujen elämänstruktuurien menettäminen liittyy myös lähes joka haastattelussa ilmenneeseen **epätietoisuuteen**. Pääasiassa epätietoisuus koskee omaa ja perheen tulevaisuutta, mutta osa haastateltavista kertoo kokeneensa levottomuutta myös Karjalan ja Suomen lopullisesta kohtalosta, johon oma kohtalokin kytkeytyy.¹⁵

Kaisa: (ja et kyl se (.) tota) ja se (1) (öymm) (1) monet asiat. (.) semmonen epätietoisuus,

Sylvi: kyllä se varmaan oli se, (2) se että ku ei tienny mihin viedään ja, mitä elämässä tapahtuu sit tulevaisuudessa,

Väinö: tää oli niinku sit oli () suuri köyhyys ja suuri toivottomuus ja, (.) epätietoisuus rajoista ja, ja mitä sota-, (.) sotakorvaus, mikä se rauha tulee,

¹⁵ Sekä talvi- että jatkosodan evakuoitien aikana oli vielä auki, missä tulevan rauhanajan raja tulee kulkemaan. Eräs haastateltava kertoo heidän perheensä odottaneen talvisodan jälkeisten rauhanneuvotteluiden tuloksia, josko heidän kotinsa olisi jäänyt Suomen puolelle. Koti jäi Neuvostoliiton alueelle, mutta paluu onnistui jälleenrakennuksen aikana.

Omaa tulevaisuutta koskeva epätietoisuus on raskas taakka, joka kuitenkin laimeni ja usein katosi elämän lähdettyä käyntiin evakkopaikkakunnalla. Monet haastatellut kokivat vastaavia epätietoisuuden tunteja ja niihin liittyvää turvattomuutta jo jälleenrakennusajan Karjalassa, jossa kokemus vaikuttaa yleensä välittyneen vanhemmilta.

Ilmahyökkäysten ja sodan vaarojen pelko nousee esille lähes jokaisessa haastattelussa. Haastatelluista kaksi kertoo joutuneensa evakkomatkan aikana ilmahyökkäyksen kohteeksi.¹⁶ Seuraavassa esimerkkikatkelmassa lapsi (10–14-vuotias) havainnoi, miten aikuiset arvioivat vaaratilanteen ja muuttavat sen mukaisesti toimintasuunnitelmaa. Saman haastateltavan muissa kuvauksissa ilmenee verrattain rauhallinen asenne ja vahva luottamus aikuisten kykyyn pitää evakuointitilanteen langat käsissä:

Tellervo: no, (.) (k') me oltiin sit ((karjalaisen paikkakunnan)) asemal mist mein piti nousta junaan, (.) me maattiin sitte tota, (.) hyvin ti- tiiviisti maattiin yhen kuusen juurella taikka yhen kuusen (se o) metsä. (.) ja tota ryssät ampu niil maataistelukoneilla. ne pienet koneet ni ne ampuvat ihmisjoukkoon sit ja meit oli varmaan siinä noin kolme neljä tuhatta. [hst: joo.] ihmistä kasassa.

hst: hjo,

T: ni sillan mä muistan kun, (1) ja sitten, (.) kuusen, (.) oksat tippu niskaan kun ne ampu sielt latva- latvat [hst: mjoo,] poikki (ja), (.) ni sillan sitte naapurin ((miehen nimi)) sano että hulluiks me ollaan et me tapatetaan itsemme tässä et meil on hyvät hevoset ja, (.) sano isälle et nyt mentii,

Pommikoneiden uhka pelotti monia. Sodan vaaroista kertoivat myös monet muut näyt, kuten taivaanrannassa palavat kylät ja rintamalta tuotavat kaatuneet. Eräs haastateltava kertoo, miten järkyttävää kuolleiden näkeminen lapsen (5–9-vuotias) mielestä oli. Tilannetta voidaan tulkita pahentaneen sen, että asiaa pyrittiin epäonnistuneesti peittelemään. Lapsi saattaa kokea, etteivät aikuiset pysty piilottamaan häneltä sellaista, mitä aikuisten itse edustaman järjestelmän mukaisesti

¹⁶ Useampi kertoo joutuneensa ilmahyökkäyksen tai desanttien isku kohteeksi jälleenrakennusaikana Karjalassa.

lapsi ei saisi nähdä. Tämä saattaa vahvistaa lapsen epäluottamusta ja sekasorron kokemusta.

Kaisa: et toiset autot toi pois haavottuneita ja kuolleita. [hst: jo.] ja se niin (.) lapsen silmin niin järkkyy ku ne oli heitetty niinku halot sinne, oli joku res-pressu päällä, mut kun tultiin ja (.) tiet oli tämmösiä niin (.) siel oli (.) sitte vaan (.) roikku joku pressu ja [hst: jo.] (.) (öäh) sen näki (.) joku joku että (.) että (.) ja se ei ollu kovin (.) masen- tai semmosta riemastuttavaa kun nä- että tässäkö tää tilanne nyt on.

Osa haastatelluista lähti evakkoon ennen akuutin sotatilan tulemista kotiseudulle. Sodan uhka ja hengenvaara eivät ole samanlainen osa niiden evakkolasten kokemuksia, jotka eivät joutuneet pakenemaan lähestyvän rintaman alta. Rintaman nopean etenemisen vuoksi monet haastatelluista joutuivat kuitenkin evakuoitumaan kiireellä. Kiire oli myös rintamalle suuntautuvilla sotilas- ja varustekuljetuksilla. Useasta kertomuksesta nousee esille ahdistavana koettu **kaottisuuden ja sekavuuden kokemus**. Siviilit jäivät rintamalle kulkevien sotilaiden jalkoihin, juna-aseilla ja risteyspaikoissa oli ruuhkaa. Evakkoruuhiin vuoksi monet evakot joutuivat myös odottelemaan kuljetuksia pitkiä aikoja. Edellinen lainaus jatkuu suoraan:

Kaisa: ja me oltiin juur siinä jäätin siinä ((paikkakunnalla)), siin oli hirveän paha siis (1) risteys ja ruuhka kun (.) koko ajan piti saada (.) tavaraa sinne rintamalle ja (.) ja sitte siviilit oli siel jaloissa.

Ikä tuntuu vaikuttaneen selvästi siihen, miten tapahtumien vakavuus käsitettiin. Pikkulapsina (≤4-vuotiaat) evakuoiduilla toistuu näkemys, että tapahtumien ymmärtäminen oli vaikeaa. Lapsilla on ollut kokemus siitä, että jotain pahaa tai vakavaa tapahtuu, mutta tarkempi analysointi ei ole onnistunut.

Väinö: sit mentiin niinku hyvin, hyvin tota, (.) synkkään, (.) tunnelmaan joka oli sitte niinku talvisodan evakkoonlähdön jälkeen ni se oli siitä mä niin vähemmän, (.) pystyn analysoimaan,

((...))

V: että sillon mä niinku ensimmäisen kerran ajattelin jotenki niin et(tä), (1) (e-) että tuota tää on nyt tota, (.) (jo-) jotain tosi vakavaa,

hst: jhoo,

V: (e-) tässä on, (1) nyt on menossa jotain sellasta hyvin, (1) hyvin vakavaa, (1) mutta (sella-), siinä iässä niinkun ei oikeen, (1) pysty erittelemään sitä,

Sylvi: se oli ihan niinku semmonen, (.) painava vaippa joka painaa. (.) ja ei sitä la-, ku lapsi ei ymmärrä sitä.

hst: aiva,

S: nämä ihmiset ilmas sen itkemällä. [hst: mm,] mut entäs lapsi.

Samat haastateltavat kertovat tapahtumien tallentuneen mieleen ”filminauhoina”, ”diakuvina” ja vahvoina aistimuistoina. Kuvaustapa eroaa selvästi vanhempien evakkolasten kertomuksista, joissa tapahtumien esittely on jäsennellympää: esimerkiksi eri paikkakuntien nimet, päivämäärät, ihmisten tunteiden analyysi ja tapahtumien syy-seuraus-suhteet ovat tarkemmin esillä. Pikkulasten tarkkailusta puuttuu isompien lasten analyttisyys.

Väinö: ja sitte ku, sitte ku se ((evakuoimiskäsky)) tuli nii, (.) nii tota, (1) se on niinku sellane, (.) oikeen kirkas diakuva [hst: joo,] että, (.) ahaa, nyt se tuli. (1) ja, ja tota, (krhm) (.) siinä, siinä sitte se, (.) (ehrm) se matka, se, (eöyyym) (2) (eem) ne ääni-, (.) ja, ja tota, (.) haju-, (.) efektit, niin niin tota se, se tuota, (mmh) (1) reen jalaksen narina ja ja,

Sylvi: et mä nään niinku koko ajan sen niinku filminauhana,

län merkitys nousee selkeästi esille myös vertailtaessa saman haastateltavan kokemuksia ensimmäisellä ja toisella evakkomatalla. Toisella evakkokerralla tilanteen vakavuus ja tapahtumien merkitys on ymmärrettään paremmin kuin ensimmäisellä.

Juhani: mun kohdalla se oli, (.) oli se että m- mä olin jo vanhempi ((kuin ensimmäisellä kerralla)), (.) ja tiesin, tiesin tuota että koti on mennyt,

hst: mm,

J: ja, (.) mitä huomispäivä tuo tullessaan ni,

hst: no sitte tää tota (krhmmh), (.) jatkosodan jälkönen, (.) toinen evakkoonlähtö, (1) onks siitä muistikuvia miltä se tuntui, (.) tuntui,

Väinö: no se tuntui kyllä, (.) siis silloin, silloin mä niinku tajusin et (tää on niinku), (.) paha asia. se oli hirveen paha, ja ikävä asia,

lästä puhuttaessa useat haastatellut myös toteavat, että aikuisille ja vanhuksille lähtö oli lapsia raskaampaa. Eräs haastateltu toteaa, että raskaimmin evakkoonlähdön ottivat vanhukset, jotka ”kuolivat suruun” pian evakkopaikkakunnalle asetuttuaan. Voidaan tulkita, että aikuiset ja vanhukset olivat rakentaneet sekä fyysisen että kokemuksellisen elämänsä lapsia vankemmin kotiseuduille Karjalaan. Pienen lapsen mieli taas oli aikuisen tai vanhemman lapsen mieltä avoimempi. Evakuoinnissa syntynyt menetyksen kokemus saattoi täten olla aikuisille ja vanhuksille lasten kokemusta raskaampi.

Jotkut haastateltavat kuvaavat myös **vanhempien tai muiden lähiomaisten epätoivon, surun tai ahdistuksen välittymistä lapselle**. Kyse ei ole vanhempien tarjoaman sosiaalisen tuen puutteesta, vaan itsenäisestä lasta kuormittavasta ilmiöstä.¹⁷ Etenkin pienimmille evakkolapsille (≤4-vuotiaat) turvan takaavien lähiomaisten psyykinen kuormitus tuntuu olleen sotaa ja kodin jättämistä raskaampi tekijä. Pieni ja tilannetta ymmärtämätön lapsi ei välttämättä osannut surra tai pelätä itse evakuointia lainkaan.

*hst: aatteletsä et se oli niinku, (.) o- olikse myös sun oma tuntos, ((sen ikäisen))
tunto vai oliko se vaan mitä, (.) mitä sä havaitisit muilla,*

¹⁷ Tokikaan kysymys ei ole niin yksinkertainen, ja ilmiöillä on monia yhteisiä piirteitä. Vanhemman ahdistus voi myös johtaa sekä kyvyttömyyteen tarjota lapselle sosiaalista tukea että ahdistuksen välittymiseen lapseen. Tämän tutkimuksen haastateltujen kertomuksissa ilmiöt esiintyivät sekä yhdessä että erikseen.

Väinö: *no oikeestaan ni, (1) niin tuota, (.) se, se niinku siirty oikeestaan siitä mummon. (1) mummon sairauvesta niinku minuun että,*

hst: joo,

V: mä sitä niinku, (.) muista, muistan niinku, (1) mieltineeni ja, ja, (.) pohtineeni että, (1) (e-) että miten, miten, (mi-), että mummo, (ee-e) mummo oli hyvin tuota niin, (.) aktiivinen ihminen ollu aina kotona ja, ja tuota, (.) oli mulle hyvin läheinen,

hst: joo,

V: niin tuota, (krhm) (.) sitte ku hän, hän oli niin väsiny, (1) (ja) se sairaus tietysti teki sen, (.) että hän ei, hän ei sitte jaksanu, (.) oikeestaan muuta ku istua siellä, (.) niin, niin tuota se, (1) se niinku välitty sitte minuun,

Liisa: ja, (1) ja sitten, (eehs) siinä tapahtu sellanen juttu että niissä kaikissa kokemuksissa, (.) äiti on kertonut että hän lakkas elämästä. ((...)) hän itse sen (jä-, ym) määritteli siksi että äiti oli jäänyt. että hän, hänen sielunsa oli jäänyt, näin hän sen määritteli,

hst: joo,

L: ja tämä tämmönen samanlainen jääntymistunne on seurannut minua koko elämäni.

Kertoessaan evakkomatkoistaan haastateltavat kuvaavat paljon **tunnekokemuksiaan**. Tunnekuvaukset ovat hyviä yleisindikaattoreita siitä, miten raskaasti itse kukin on evakkomatkan tapahtumahetkellä kokenut. Yleisiä kuvailtuja tuntemuksia ovat suru, ahdistus, pelko, masennus ja toivottomuus.

Kaisa: se on tota (.) (eh) mulle se oli (1) se oli se kauhu. (.) että pitää jättää kaikki.

Sylvi: mut se tunneilmasto oli semmonen, (.) (öm) miten mä sanoisin, ihan niinku, suru leiju kaikkialla ja,

hst: joo,

S: sellanen, (2) se oli hirveen ahdistavaa,

hst: joo,

S: et mulla nytki tulee niinku itku.

Väinö: sellanen surumielinen tunnelma. (.) ja sellanen, (.) niinku, (.) pimeys tai harmaus tai sumu.

Liisa: must tuntuu, (.) mul on kyllä semmonen mielipide et mul ei ollu (mm-) elämällä mitään väliä, (.) koska mulla oli se, (.) semmonen niinku, semmonen, (1) tietyllainen, (1) poispääsy tästä maailmasta ni mulla ei oo ollu siis, (1) väliä vaikka, (.) ois tullu mikä päälle.

Kaikille kokemus ei tapahtumahetkellä ollut yhtä raskas. Vähiten raskaita tunnekokemuksia tuntuvat kuvaavan ne haastatellut, joilla oli vahva sosiaalinen tuki, joiden lähiomaiset kestivät evakkouden ilman vakavaa psyykkistä hajoamista ja joiden evakkomatka sujui ilman raskaita sotakokemuksia. Raskaimmat tunnekuvaukset taas tuntuvat keskittyvän pieninä lapsina evakkoon lähteneisiin (≤4-vuotiaat).¹⁸

Evakkomatkan verrattain kevyt välitön tunnekokemus ei kuitenkaan tarkoita, etteikö se olisi jättänyt jälkiä. Vaikka kuormittava ilmiö torjuttaisiin akuutisti, itse kokemus ei välttämättä katoa. Seuraukset voivat ilmetä myöhemmin esimerkiksi painajaisina.

Tellervo: ei, se ei ol-, sil- sillo se ei tuntunu. mut kyl ne sitte tulivat tota, (.) painajaisuniin tulivat sitte,

¹⁸ Tätä voisi pitää ristiriitaisena sen monissa haastatteluissa esiin tulleen havainnon kanssa, että evakkoonlähtö tuntui olevan raskainta aikuisille ja vanhuksille. Ks. luku 6.1.

5.1.2 Kokemukset evakkoonlähdön ja evakkomatkan psyykkistä kuormitusta helpottaneista tekijöistä

Haastatteluissa mainitaan monia asioita, joiden haastateltavat kokevat helpottaneen evakkotilanteen psyykkistä kuormitusta. Näistä nousee vahvimmin esille kolme kategoriaa: sosiaalinen tuki, evakkotapahtuman kuormittavuuden akuutti väistäminen ja evakkotapahtuman kokeminen jännittävänä.

Sosiaalinen tuki evakkotilanteessa tarkoittaa useimpien haastateltujen kohdalla vanhempien tai isovanhempien rohkaisevaa ja turvallista läsnäoloa. Pelottavan, epävarman ja kaoottisen tilanteen kohtaaminen turvallisen aikuisen kanssa helpottaa kokemusta.

Tellervo: ja isä oli mukana. et se oli isä on semmonen rauhottava tekijä.

Kokemus turvaa ja luottamusta herättävästä vanhemmasta ei rakennu aina pelkästään siitä, että vanhempi pysyy lapsen välittömässä läheisyydessä ja pitää tästä huolta, vaan myös aikuisen laajemmasta ajattelu- ja toimintatavasta, jota lapsi havainnoi. Seuraava katkelma on osa kuvausta, jossa vahva äitihahmo huolehtii oman perheen evakuoinnin lisäksi myös toisista. Äiti on juuri järjestänyt ambulanssin noutamaan kotikylään jäänyttä sairasta, minkä jälkeen hän kiiruhtaa vielä ruokkimaan kotitilan eläimet. Lapsen voidaan tulkita kokevan, että äiti ei jätä vieraita eikä eläimiäkään hätään, joten hänen turvallisuuteensa ja huolenpitoonsa on helppo luottaa:

Kaisa: äiti oli kyllä niin semmonen teräsnainen ni (.) hän oli vielä sit ku se pyörä oli jääny sinne kenttäsairaalan nurkalle, kun hän nyt tän auton ((ambulanssin)) kans tuli tähän kylään näyttämään tietä, ni hän juoksee peltojen poikki (.) meille kotiin (.) navettaan ja kantaa viimiset (2) ruoka-astiat mitä siel oli ni lampaiden ja vasikoiden eteen. (2) ja sit hän lähtee (.) juoksujalkaa menee sinne kenttäsairaalaan (.) ja (.) ja sitte polkupyörällä survo siellä yöllä (.) jotta et hän tavotti ne lehmänkuljettajat.

hst: mm.

K: ja siinä (.) rytinä oli koko ajan päällä. sielt rintamalta kuulu koko ajan se pommitus.

Haastateltujen kuvaamassa sosiaalisessa tuessa ei aina myöskään ole kyse turvautumisesta tiettyyn ihmiseen, vaan jaetusta kokemuksesta. Lapsi ei ole tilanteessa yksin, vaan ympärillä on muitakin ihmisiä, jotka kokevat ja näkevät saman. Kollektiivisessa kokemuksessa yksilön taakka voi keventyä. Jo pelkkä ympärillä olevien tuttujen ihmisten määrä tuntuu olevan kokemusta helpottava tekijä:

Kaisa: se oli jonkun tutun ihmisen, naapurin ihmisen kun löysi sieltä joukosta matkan varrella ni sillon tuli joo että meitä on nyt jo näin monta ja tuttu-, tutut ihmiset, se toi sen turvan,

Tellervo: hirmu hyvät hevoset ni ajettiin (ta-) tuhatta ja sataa §siellä§, ((nauraa)) (2) ja, (.) ja se oli ku meitä oli niin paljon.

Kenties kirkkaimmin sosiaalisen tuen merkitys ilmenee sen puuttuessa. Osa haastatelluista kertoo, miten he olisivat kaivanneet vanhemmiltaan tukea, mutta eivät saaneet sitä. Ilmiötä esitellään seuraavassa kolmen erilaisen katkelman avulla. Ensimmäisessä katkelmassa lapsi joutuu evakkomatkalta vieraiden ihmisten seuraan:

Liisa: ku se on niin kumma ku (mmh), mitä ihmiset puhuu niin isovanhemmat, mulla ei ollu isovanhempia, mul ei ollu, mitään, sukulaisia, (1) jotka ois niinkun tota, (.) auttanu, (1) että kyllä mun täytyy sanoa niin et mä oon jääny (s-) niissä ajoissa ni (mult-), siel ei oo ketään. (.) siin- siinä evakkomatassa koska vie-, vielä seki perhe (joh-) jonka hevoset mä olin niin, (.) se oli hyvin ((...)) et mä olin niinku täysin yksin siin evakkomatassakin sit koska, (.) eihän lapsi voi mihkään mennä ku letka kulkee, ei(hä) se voi ketään ettiä mistään.

hst: aiva, (.) aiva, (.) joo,

L: et, et kyllä mä sanosin et mä oon ollu harvinaisen yksin siinä evakkomatassa.

Toisessa lapsi matkustaa vanhempiensa kanssa, mutta ei saa heiltä selitystä eikä turvaa:

Sylvi: että pitää, pitää selittää mitä tapahtuu, mutta sul ei oo mitään hätää.

hst: aiva,

S: että sitä mulle ei koskaan sanottu.

hst: joo,

S: 't ois tarvinnu niinku, (1) turvaa. (.) se oli, se oli sitä vaikeeta. (1) (ois) tarvinnu turvaa ja tukea ja, (2) ja tuota, (.) selitystä sille,

hst: joo,

S: tapahtumassa olevalle asialle?

Kolmannessa lapselle turvaa edustanut vaari romahtaa henkisesti evakkokäskyn tultua¹⁹:

Kaisa: vaari oli juur saunasta tullu. ja hän oli niinku koko ajan hän ei antanu suodattaa sitä et täytyy lähtee täältä viel [hst: jo.] et hän ei (.) ei täältä lähdetä mihinkää. (1) ja hän (.) romahti täysin siinä sitten ku piti vaatteita ruveta pukemaan päälle saunan jälkeen ja nyt lähdetään ja sinne tien päälle ja (.) niin hän oli ihan että tuntu että ei häntä saa enää (.) kasaan ollenkaan.

hst: jo.

K: ja sitte se et ku hän oli kuitenkin meille se (.) turva.

hst: aiva.

K: et se tuntu niin pahalta e-,

Seuraava sosiaalisen tuen puutteeseen liittyvä katkelma mahdollistaa laajemman skaalan eri tulkintamahdollisuuksia.

Sylvi: sit tuli se juna, (.) ja mentiin sinne ja, (.) ja tuota mul on vaan semmonen kuva että, (.) äiti istuu mun pikkusiskon kanssa vaatenyytin päällä, mun veli

¹⁹ Kolmas tapaus voitaisiin kenties tulkita myös esimerkiksi psyykkisen kuormituksen välittymisestä aikuiselta lapselle. On pidettävä mielessä, etteivät yksittäisen haastateltavan kokemukset asetu koskaan täysin tutkijan esittämiin kategorioihin. Kategoriat ovat aina enemmän tai vähemmän yksinkertaistavaa tulkintaa.

*nukkuu, silloin oli semmoset, (.) ritilä-, (.) hyllyt siellä, hattuhyllyt ylhäällä ni, (.)
veli nukku siellä ja, (.) minä seisoin, (.) yksin.*

hst: jhoo,

*S: siinä junan vaunussa? (1) ja mä olin kerännyt mummolan puutarhasta
karviaisia. punasia karviaisia semmoseen pikkuseen matkalaukkuun ja, (.) niitä
mä sieltä sit söin ja ne niinku lohdutti?*

Kertomusta voidaan tulkita esimerkiksi seuraavalla tavalla. Sekä vanhemmat että menetetty kotiseutu merkitsevät lapselle turvaa ja onnellisuutta. Useiden evakkolasten kertomuksissa kodin menettäminen ei merkitse täydellistä katastrofia, koska turva ja onnellisuuden potentiaali elävät vanhemmassa. Mikäli vanhempi ei kuitenkaan pysty tarjoamaan lapselle näitä asioita, lapsen on yritettävä löytää ne muualta. Tässä tapauksessa haastateltu on löytänyt mummolan karviaismarjoista linkin siihen turvalliseen ja onnelliseen oloon, jota hän toisaalla kuvaa mummolassa kokeneensa. Sen vuoksi karviaiset ”lohduttavat”.

Toinen psyykkiseltä kuormitukselta suojannut tekijä, joka nousee esiin useassa haastattelussa, on **evakkotapahtuman kuormittavuuden akuutti väistäminen**. Kategoriaan kuuluu kaksi toisiinsa limittyvää ilmiötä: kiire ja keskittyminen annettuun tehtävään.

Useat haastateltavat kertovat, että evakkokäsky tuli niin nopeasti, ettei tilannetta ehtinyt ajatella. Oli kiire ja pois oli päästävä.

*Kaisa: niinno ku se evakuointikäsky tuli vasta niin myöhään et lauantai-iltan et
se ois pitän- nii. [hst: jo.] ni se oli se oli niin (.) nopea. [hst: aiva. joo.] et siin ei (.)
siin ei ehtiny, ((pelätä))*

hst: entä se kodin jättäminen.

Tellervo: ei kerinny ajatella,

hst: ei k-,

T: ei kerinny ajatella.

hst: hjo,

T: se oli vaa että päästävä pois, [hst: hjo,] päästävä pois.

((...))

T: mut tosiaan ni, (.) mut vaikka sit tosiaan sitä ajateltiin että se, (.) ei ei niiku pelko, (.) pelko ei (sss-) se oli niiku-, sitä ei kerinny pelkäämään [hst: joo] eikä (vä- vä-) vielä vähemmän itkemään.

Sama haastateltava jatkaa suoraan kuvaamaan annettuun tehtävään keskittymistä.

Ajatukset keskitetään toimintaan, tunteet työnnetään syrjään:

Tellervo: äiti komens että ((haastateltavan nimi)) sinä otat tosta ton säkin ja tyhjennät vaatekaappis. (.) joo, (.) ja ((siskon nimi)) siä pidät noi kaks pienempää huolta, (.) huolta niistä ja,

Toisessa evakkoonlähdössä jo vanhempi (15–17-vuotias) haastateltava kertoo, miten hänelle ystävineen annettiin tehtäväksi auttaa karjan evakuoinnissa. Vastuutehtävä oli luottamuksenosoitus, joka tuntui hyvältä. Keskittyminen evakkomatalla kohdistui tehtävän kunnialliseen suorittamiseen.

Juhani: meitä sen ikäsiä poikia määrättiin kolme kappaletta hevosmiehiksi,

hst: mm,

J: joissa si-, jotka sitte kuljetti, (.) (krhm) kuljetti tuota, (.) (eeeh) eväitä, (.) ja ja ja, (.) (eh) hevosille heinää ja kaikkea muuta. (eh, öö) ja, (.) (krhm) se oli, se oli niinku minun, minun (teh-) tehtävä tässä tilanteessa ja, ja (.) (eeh) se oli omalla tavallaan, (.) haasteellinen tämmönen velvollisuus, ja jännittävä,

hst: mm,

J: ja, niinkun, (1) ((sen ikäisenä)) poikana joutuu, joutuu niinkun tämmöseen, (.) luottamustehtävään,

Tietynlaista evakotapahtuman kuormittavuuden väistämistä edustanee myös erään haastatellun kuvaama ”jäätyminen”:

Liisa: mulla oli jo semmonen (eyyhm), kuori itseni ympärillä koska mä olin äidin, niinku äiti sano(hm), että hän oli jäätynyt, niin, niin et mä olin jo, jo-, jotenkin (mmhm), tehny semmoseks,

hst: mm,

L: itteni,

hst: joo, (1) joo.

L: (2) eli suojannu itseäni, (.) jollain laillahan ihminen aina, (.) jonku-, jonkun jutunhan se tekee ittellensä että [hst: aiva,] se selviää.

hst: joo,

L: se on ollu semmonen selviytymiskeino sitte,

Kovia kokeneen lapsen mieli on rakentanut ympärilleen ”kuoren”, joka estää vahvojen tunteiden kokemisen. Haastateltu kuvaa kokemustaan laajasti elämänsä eri vaiheissa. Ilmiö tuntuu syntyneen turvattomassa ja kylmässä vuorovaikutussuhteessa vanhempiin, joiden elämää sota ja evakkous järkyttivät. Haastateltava itse tulkitsee jäätymisen suojakeinoksi, millaisena se epäilemättä evakkotilanteessa on toiminutkin. Samalla haastateltu kuvaa sitä myös läpi elämän mukana kulkeneena taakkana, joka estää hyvien asioiden kokemisen. Jatkona suoraan edellisestä:

Liisa: joka tekee tietysti taas sen sitten että, (.) että samanlainen suojamuurihan eristää sit niiden hyvien asioiden tulemisen minuun.

hst: aiva,

L: samallail ku minä en anna ittestäni mitään.

Yksi useassa haastattelussa esiin tullut suojauskeino on **evakkomatkan kokeminen jännittäväksi:**

Tellervo: kyl siihen hyvin lähelle tuli ((tykinosumia)) että, (1) (hjo,) mut jotenki se oli vaan niin hirmusen jännittävää [hst: joo,] ja uutta,

Juhani: (-tta) se, (.) matka oli, matka oli tuota, pojalle, niinkun, (.) erittäin jännittävä,

hst: joo,

J: se oli, (eeh) siinä syntyi nämä tämmöset kaveruussuhteet ja, (.) ja tälläset, (.) uusia paikkoja, (pai-) paikkakuntia näkyi, (nä-) näki ja ihmisiä sielä, se se se oli niinkun, (.) semmosien pikkutapahtumien täyttämä,

Samanlaisia kokemuksia kuvataan myös jälleenrakennusajan Karjalasta, jossa ilmapommituksilta piti mennä suojaan:

hst: mites, sä sanoit tossa aiemmin että, (.) että silloin ku tota, (.) sota oli käynnissä ja siellä, tota, piti mennä metsään, (ö-) (.) koneita, pommituksia piiloon, (ni) se oli jännittävää,

Väinö: no se oli jännittävää ja se oli oikeestaan niinku sellanen, (.) sellanen hyvin niinku, (.) se oli niinku jännää että nyt, (.) et ei ei ei siinäkään oikeen, niinku, (.) sitä ei osannu niinku pelätä mutta se oli niinku sellane, (1) että ai joo, nyt, nyt lähdetään ku se, se kuulu se, [hst: joo,] (.) sireeniin ääni.

Jännitys on haastateltavien kertomuksissa selvästi tilanteen psyykkistä kuormitusta lievittävä tekijä. Se tuntuu toimivan jossain määrin samoin kuin niin ikään muutamassa haastattelussa mainittu huumori, joka tosin ei koskaan ollut haastatellun itse kylvämää, vaan muilla havaitsemaa. Sekä innostavan jännityksen että huumorin funktio lienee juuri siinä, että uhkaavan tilanteen kohtaaminen käy helpommaksi.

5.1.3 Ensimmäisen ja toisen evakkoonlähdön kokemuksellinen ero

Haastateltujen kuvaukset ensimmäisen ja toisen evakkoonlähdön kokemuksista ovat pääpiirteittäin hyvin samanlaisia. Joitakin eroja kuitenkin löytyy. Yhtäältä toinen evakkomatka tuntuu olleen helpompi, toisaalta raskaampi.²⁰

Jotkut kummassakin evakkoonlähdössä mukana olleista kertovat, että toinen kerta sujui ensimmäistä ongelmattomammin. Osa tekijöistä oli ulkoisia: talvisodan evakkomatka ajoittui talvipakkaseen, jatkosodan lähtö kesään, ja viranomaiset olivat paremmin valmistautuneet. Toinen evakkomatka oli kuitenkin helpompi myös siksi, että tilanne oli jo tuttu ja epävarmuus tapahtumien kulusta vähäisempää.

Väinö: pystyttiin ilmottaa (vaan että) mihin asemalle teijän pitää mennä ja mihinkä teijän tavarat viedään ja, (1) ja (ttä) sinne pitää suunnistaa ja siellä on sitte asu-, (.) asutus, (mhhm) toiminta, (.) järjestetty, teijän majotus järjestetään, niin pois päin ni, (krhm) (.) tämä oli, tämä oli niinku sillai-, sillain selvää, () mä oon sitte myöhemmin lukenu ja, ja huomasin että tää on niinku jotenki, (.) tää oli toinen kerta et sen jo osaa paremmin.

Liisa: siihen paikkaan. (.) ettäähm, (.) se oli varmaan harjotusta se eka lähtö. jo. ni se toinen lähtö, niinhän ne monet karjalaiset sano et ku ne, (.) helppohan tää nyt on kun on kesä eikä tää oo ensimmäinen kerta.

Helppous koski kuitenkin lähinnä evakuoinnin käytännöllistä tai rationaalista puolta. Tunnepuolella toinen evakkoonlähtö tuntuu olleen monille henkisesti ensimmäistä raskaampi. Syytä voi etsiä toivon, luottamuksen, epätoivon ja pettymyksen dynamiikassa. Kodin menettäminen talvisodan lopulla oli kova paikka, ja kun alueet jatkosodan aikana vallattiin takaisin, paluumuuttajissa virisi toivo ja halu uskoa, että elämä voisi jatkua kuten ennenkin. Jälleenrakennusaikaa leimasi kuitenkin epävarmuus, eikä yhden haastatellun perhe suostunut muuttamaan jatkosodan aikana takaisin – myöhemmäksi onnekseen. Eräs haastateltavista kertoo

²⁰ Ks. myös iän merkitys evakkoonlähtöjen kuormittavuuden kokemiseen luvusta 5.1.1. Molemmissa lähdöissä mukana olleet olivat luonnollisesti jatkosodan lähdössä vanhempia, mikä on vaikuttanut kokemukseen.

jälleenrakennusaikana vallinneesta optimismista, toinen pessimismistä. Todellisuudessa kukin perhe lienee kamppailut niiden välisessä jännitteessä, ainakin sodan lähestyessä loppuaan.

Juhani: saksan ote, (ee), niinkun rupesi kirpoamaan tästä, [hst: mm,] toisessa maailmansodassa. sen jälkeen, sen jälkeen tuota, (.) keskustelu alkoi, ja ja, (.) (eöö) entistä, entistä, (.) pelokkaampana, että miten meidän käy.

hst: aiva, (.) jhoo,

J: joo, (.) mutta, muuten siihen saakka, siihen saakka se oli, (.) (e-), uskoisin että, (eeööh) optimismi oli oli aikamoinen,

Liisa: mut siitä oltiin kyllä jo niinku puhuttu, (.) että mä tiesin sen jo sitä ennen et tänne ei jäädä koska isä aina sanoi että, (.) ((...)) että tota ei me tänne jäädä, että hän niinku varmaan sitten tiesi, monet karjalaisethan ei uskonu siihen, ((että alueet menetetään uudelleen))

Jälleenrakennusajan toivo oli monilla palavaa, mutta epävarmaa. Kun toinen evakuointikäsky tuli, suurella tahdonlujuudella koottu toivo romahti. Tämä teki toisesta lähdöstä ensimmäistä raskaamman. Kyse oli ennen kaikkea aikuisten ja vanhempien lasten kokemuksesta, jonka pienemmät lapset saattoivat aistia ja ottaa sisäänsä. Seuraava katkelma kuvaa hyvin tilanteeseen liittyntä psyykkistä dynamiikkaa:

Väinö: että se oli sellanen, (2) (eeh) siin oli, siin oli niinku sellanen että, (.) että nyt se kuitenkin niinku, (.) menetettiin, että tavallaan niinku sen jatkosodan aikana saatiin takasin ja että täällä ollaan ja eletään ja, (.) ja että asetettiin kaikenlaisia toiveita, (aaaa-, ai-, aika-) aikaihmiset asetti toiveita silleen että, (.) tää on nyt pysyvä tila ja,

hst: mm,

V: ja (et) täällä rakennetaan ja aika mone-, monessa paikassa siellä ehittiin rakentaakki, (1) paljon jo uutta, sodasta, meillä, meidän naapurissa ja siinä

ihan lähistöllä ei ollu, (.) muuta ku joku, (.) yksittäinen rakennus palanu että, (.) kaikki oli säilynyt.

hst: joo,

V: et se oli niinku, kylä, kylä pysty elämään, (.) (nnn)normaaliala,

hst: aiva,

V: kyläelämää.

hst: jhoo,

V: et siitä ei jääny muuta ku se että se, se, (.) menetys oli sitte, (.) sit mentiin niinku hyvin, hyvin tota, (.) synkkään, (.) tunnelmaan,

5.1.4 Kokemukset evakkona elämisen psyykkisestä kuormittavuudesta

Haastateltujen kokemukset evakkopaikkakunnalla elämisen psyykkisesti kuormittavista tekijöistä ovat jossain määrin epäyhtenäisempiä kuin evakkomatkaan liittyvät kokemukset. Kuitenkin löytyy myös selkeitä yhteisiä teemoja. Suurin osa mainituista kuormittavista tekijöistä liittyy sosiaalisiin tekijöihin.

Laajin psyykkistä kuormitusta aiheuttanut tekijä tuntuu haastattelujen perusteella olevan evakkopaikkakunnan **kantaväestön aikuisten torjuva tai syrjivä suhtautuminen evakkoperheitä kohtaan**. Kukaan haastatelluista ei tuo esille kovin laajamittaista suoraa torjuntaa, vaan kyseessä ovat ennemminkin yksittäistapaukset. Kahden haastatellun kohdalla kyseessä on oma opettaja. Ensimmäisen haastatellun opettaja ei valinnut evakkolasta oppikouluun, vaikka hän arvosanojensa puolesta olisi sen ansainnut:

Väinö: enkä mä tiedä että siitä kylältä, ((kylän nimi)) kylältä, se oli kahden opettajan koulu, aika iso kylä ni, (1) niin, (.) ei sieltä kyllä kovin monta oltu aikasemmin oppikoulua käyny.

hst: joo,

V: ja tota, (.) nyt niin sitte tämä, (1) mun ikäluokassa vaan se yks. ((toisen oppilaan nimi)).

hst: joo,

V: pääsi. (.) ja, (.) ja tota minä oisin ollu sitte toinen jos minä olisin ollu paikkakuntalainen [hst: mm,] mutta ku mä olin, (.) evakko niin, niin mä en kuulunu siihen vali-, valittujen joukkoon, (.) noo, se asia on sitte myöhemmin järjestyny mutta tuota, (.) sillon se oli niinku, (1) sillo-, sillon se oli, sen mä koin, (.) sisimmässäni se jäi, niinku, oikeestaan niinku ainoana sellasena asiana joka niinkun, jossa mulle todella tehtiin vääryyttä.

Toisessa tapauksessa kyseessä oli karjalainen opettaja, joka oli muuttanut paikkakunnalle ennen evakointeja. Evakkolapsia karjalaisopettaja syrji:

Kaisa: kyllä sielä oli yks, sielläkin tuli vastaan tämmösiä (.) ennen kun mä menin oppikouluun niin, (2) (öö) siellä oli yk- karjalainen opettaja. [hst: mm.] (.) ja öm- hänen miehensä (.) j' tää vaimo oli sitte mejän luokalla (.) ja hän ei (.) hänen- hänel oli vaikeuksia, (.) siinä kahde-, hän yritti niinkun (.) miellyttää hämäläisiä, [hst: mm.] (.) ja sitten (.) hän (.) monta kertaa sit, et vaipse syy ois ollu siel hämäläisissä ni hän pani (.) syyn sitte näille karjalaisille.

Kummankin tapauksen mieleenpainuvuutta kuvaa se, että haastateltavat ovat jälkikäteen jääneet analysoimaan opettajan toimintaa. Jälkimmäisessä tapauksessa haastateltu tulkitsee opettajan syrjineen karjalaisia miellyttääkseen evakkopaikkakunnan hämäläisiä asukkaita. Ensimmäisenkin tapauksen kertoja tulkitsee tapahtunutta samansuuntaisesti. Haastatellun analyysi opettajan toiminnasta on kuin oppikirjaesimerkki sosiaalisen identiteetin toimintaprosessista, jossa yksilö rakentaa itselleen myönteistä minäkuvaa pyrkimällä kohottamaan sisäryhmän statusta ja vähättelemään ulkoryhmää ja sen jäseniä:

Väinö: mut sitte ku tulee tää tilanne missä, missä niinkun, (.) joutuu niinku vertaamaan itseään tai toista, niin, niin tota, jos, jos on paremmassa asemassa ni painaa pikkusen glas sitä toista ni se ei tuu yhtä korkeelle,

Kummassakin tulkinnessa on kyse siitä, että opettaja syrjii evakkoja ylläpitääkseen omaa statustaan tai positiivista minäkuvaansa.

Yleisesti ottaen aikuisväestön vastaanotto tuntuu kuitenkin olleen kunkin haastateltavan perheen kohdalla hyvä (ks. luku 5.1.5). Varsinaiset kasvoille tulleet ongelmatapaukset olivat vähäisiä. Haastatellut kuitenkin kertovat, että evakkopaikkakuntien asenneilmapiiristä saattoi aistia negatiivista suhtautumista. Evakkoja saatettiin pitää ”toisen luokan kansalaisina”, eikä heitä ”voinut ottaa kovin vakavasti”:

Kaisa: niin se oli (.) se oli kyllä, että me oltiin vähän niinku toisen luokan kansalaisia,

Juhani: ((evakot)) oli, tälläsiä kotinsa menettäneitä. tyhjätaskuja.

hst: joo,

J: joilla, joilla tuota, (.) (aina) nyt ei kovin vakavasti voinu ottaa.

Voidaan esittää hypoteesi, että juuri tällainen implisiittisesti esitetty ja epäsuorista vihjeistä tulkittu vähättelevä suhtautuminen on ollut oleellisena vaikuttimena ongelmallisen evakkoidentiteetin muodostumisessa. Vaikka suoraa negatiivista palautetta on tullut vähänlaisesti, laaja-alaisempi kokemus on antanut aineksia negatiivisen identiteetin syntyyn.

Haastateltujen omakohtaiset syrjintäkokemukset liittyvät useimmiten paikallisiin lapsiin. **Kiusaamiskokemuksia** ei haastatteluissa nouse esille kovin monta, eivätkä haastatellut pääasiassa pidä niitä kovin vakavina. Niitä kuitenkin esiintyy. Seuraavassa katkelmassa haastateltu vähättelee kokemaansa kiusaamista, mutta myöntää sitä tapahtuneen. Jos kiusatuksi tuleminen tulkitaan häpeälliseksi kokemukseksi, sen vähättely voidaan nähdä itsetuntoa ja positiivista minäkuvaa ylläpitäväksi puolustuskeinoksi:

Väinö: siinä on sitte se kouluunmeno, ni se, (ehhm) se oli tuota semmonen, (ehhm) (1) en muista siitä mitään erikoista tuota niinku, (1) kiusaamista tai muuta mutta, (1) ku siihen aikaan ei koulukiusaamista tunnettu ollenkaa, (.)

mutta kaikkee mitä osas toisesta sanoo ni sit sai (j-), ja kaikkee mitä pysty tekemään, salaa opettajalta, ni sitä sai tehdä,

Haastelluista jokainen puolestaan kertoo saaneensa evakkopaikkakunnalla kavereita (ks. luku 5.1.5). Eräs haastateltu kuvaa niin ikään, miten evakkopaikkakunnan aikuiset tuntuivat olevan selvästi nuoria ennakkoluuloisempia. Seuraava katkelma toimii esimerkkinä:

Tellervo: mutta, (.) mutta nuorethan ei välinny- välittäny mitään rajoja nehän riias štietenkiš, ((naurahtaa))

hst: ((naurahtaa))

T: šmuistan ykski,š (.) šnäitä just näitäš, (.) kauhees pelkäsivät, (.) ni ykskii, (.) sit justii ((paikkakuntalainen)) emäntä ku sano't, (.) kyllä minä olen jumalalta niin toi- rukoillut ettei poikani menis, (.) ettei se ottais karjalaista miniää.

hst: ((naurahtaa))

T: hän on rukoillut oikeen, (.) eikä piikaa. et ei ottais piikaa eikä karjailasta, (.) se otti karjalaisen špiian ()š. ((nauraa))

Osa haastatelluista kuvaa **vanhempien huomion ja rakkauden puutetta** evakkoajan kenties kuormittavimpana tekijänä. Ilmiön kuvauksissa evakkomatalla ja evakkopaikkakunnalla on painotuseroja. Evakkomatalla kyse on ennen kaikkea kuormittavassa tilanteessa kaivatun akuutin turvan ja lohdutuksen puutteesta, evakkopaikkakunnalla laajemmasta vanhempien osoittaman huomion ja rakkauden puutteesta. Ensimmäisen esimerkkikatkelman haastateltu koki molempien vanhempiansa jättävän hänet vaille huomiota ja preferoivan muita sisaruksia, vaikka hän itse koki olevansa ”ihan vilkas, normaali lapsi”. Evakkomatalla koettu hylkäämiskokemus toistuu isän palattua sodasta. Sisarukset ovat isän huomion keskiössä, ja haastateltu kokee jäävänsä syrjään:

Sylvi: ja, ja tuota, (1) mutta se niinku että, että mua, mä taas jäin niinku syrjään. ((...)) ja vaikka ne tuntuu ihan, (2) pieniltä nämä jutut, mutta ne on kuitenki semmosia (s-) hirveen, (1) syviä asioita lapselle,

Toisen haastatellun kohdalla sosiaalisten tarpeiden täyttymättömyys evakkopaikkakunnalla on erityisen syvää. Sodasta ja evakuoinnista järkyttynyt isä eristi perheen muista karjalaisista ja rakensi talon syrjäseudulle, jossa haastatellulla ei ollut yhtään kaveria ennen kouluikää.

Liisa: koska isä asutti meidät sitten, (.) tohon vielä tohon (mmh), ((paikkakunta)). (.) semmoseen kohtaan sinne metsään, ((...)) (.) ni se osti siis niinku maatila-, (.) paikan keskeltä metsää.

hst: mm,

L: eli mul ei ollu mitään, mul ei ollut niinku siinä, (.) ennen kouluikää, kaheksaan vuoteen, ei mul ollu mitään, (.) ystäviä eikä kavereita.

Kumpikin vanhempien laiminlyöntiä kokenut haastateltu on analysoinut asian syitä aikuisena. Kummankin isä oli aggressiivinen ja äiti vetäytyvä tai torjuva. Kumpikin haastateltu tulkitsee isänsä ongelmat sodasta ja evakkoudesta johtuviksi traumaiksi. Ensimmäisen katkelman haastateltu suhtautuu isäänsä toista ymmärtäväisemmin:

Sylvi: ja sitte ne (kai-), kauheet semmoset raivokohtaukset, (1) joille hän ei mahtanu mitään ne vaan tuli, ((...)) ja, ja tuota, mä tiedän että, (.) mut ku isä ei voinu sille mitään että hänellä tuli niitä ja, eihän sieltä tullu yhtään tervettä miestä takas,

hst: aiva,

S: se on niin hirveetä se sota.

hst: tuliko ((isä)) hengissä takas.

Liisa: (öh) tuli sehh, (.) tuli se ruumiillisesti hengissä.

((...))

L: että isälle jäi päälle tää tämmönen, (1) pois pois pois.

hst: joo, (1) millä lailla sit se(eh), (.) isän sotakokemukset sitte, (.) näky jälkeensä,

L: nno ne näky sillä lailla että isä ei sopeutunu enää uusiin paikkoihin,

((...))

L: koska isä, isälle jäi tämmönen, (.) joku katkeruus ja, (.) en mä, mä en tiedä mikä siinä sitte oli.

Lähipiiriltä saadun sosiaalisen huomion ja tuen puute on kummankin haastatellun kokemusten mukaan ollut rankka ja pitkäkestoisia ongelmia aiheuttanut ilmiö (ks. luku 5.2.2).

Monet haastatellut puhuvat myös evakkoajan **taloudellisesta köyhydestä ja pulasta**. Kukaan haastatelluista ei kuitenkaan tunnu ottaneen siitä kovin raskasta henkistä painolastia: köyhyys mainitaan usein aikaan kuuluneena tosiasiana, joka alkoi pikkuhiljaa helpottaa. Se ei estänyt elämästä.

Kaiken kaikkiaan haastateltujen kokemukset evakkopaikkakunnalla eivät pääsääntöisesti ole katastrofaalisia. Kysymys on kuitenkin myös perspektiivistä. Kuten eräs haastateltu asian muotoilee:

Väinö: tavallaan niinku voin sanoo että se on niinku sellanen tietynlainen selviytymistarina, (1) josta vois poimia niitä, niitä, niitä vaikeita kohtia,

Mitään ”hirveän järkyttävää” kyseinen haastateltu ei muista evakkopaikkakunnalla kokeneensa, mutta halutessaan hän voi poimia kertomuksesta ”niitä vaikeita kohtia”. Jossain määrin on itsestä kiinni, mitä aspekteja painottavan kuvan tapahtumista haluaa rakentaa.

5.1.5 Kokemukset evakkona elämisen psyykkistä kuormitusta helpottaneista tekijöistä

Kun käsitellään evakkoelämän psyykkistä kuormitusta helpottaneita tekijöitä, haastateltujen vastaukset käyvät yhä monipuolisemmiksi. Selkeitä yhdistäviäkin teemoja on, päällimmäisinä sosiaaliset tekijät: perheen ja evakkoyhteisön tuki, kavereiden löytäminen ja paikallisten asukkaiden lämmin vastaanotto.

Paikalliseen väestöön liittyvät positiiviset kokemukset tarkoittivat evakkolapsille yhtäältä **perheen lämmintä vastaanottoa** ja toisaalta **kavereiden ja sosiaalisen vertaisryhmän** löytämistä. Kumpikin mainitaan tavalla tai toisella lähes joka haastattelussa. Kuten edellisessä luvussa todettiin, selkeä torjuva tai syrjivä vastaanotto oli haastateltujen kohdalla poikkeus. Positiivisia muistikuvia kertomuksista taas löytyy paljon. Integraation kokemusta tuntuu vahvistaneen naimaikäisten perheenjäsenten pariutuminen paikallisten kanssa.

Tellervo: semmone valltavan suuri isäntä tuli sieltä [hst: ((naurahtaa))] ja sano't ja minä otan suurimman perheen. ((...)) ja niin se ((isäntätalon mies)) otti mejän pienimmän lapsen syliinsä ja, (.) ja niin läht, san't ei ole varsin pitkä matka ja, (.) tultiin ((talon nimi)) taloon ja, (1) ((talon nimi)) talos oli erittäin ystävällinen vastaanotto, (.) heil oli ollu kesäsin noita, (.) kesävieraita [hst: mm,] aina, (.) et ne olivat tottuneet vieraisiin ihmisiin [hst: jo,] et eivät pelänneet ja, (1) kummallisia, siihen vaan,

((...))

T: tämmöne et, (.) kyllä meillä oikeen, oikeen hyvä vastaanotto ja, (1) ja sitte siel oli, (.) esimers nuorisoseura ni äiti komens tyttöjä heti että sinne vaa ja, ne ottivat ilol- ne ottivat hyvin vastaan ja, (.) kaikessa ni, (.) ja etenki ku siel ol naapuris ((...)) se oli kymmenelapsinen perhe, (.) että siitä riitti jokaselle meille jo samanikäisiä,

hst: jo,

T: et me tultii näihen kans, (.) jopa yks veli me- meni yhe tytön kans naimisii,

hst: joo. (1) totaa (2) (öm) okei y- yksi opettaja siis ilmeisesti ei ei ei tota (.) evakoista tykännyt, miten sitte muuten ne paikalliset, miten ne suhtautu sitte,

Kaisa: hyvin.

hst: hyvin?

K: joo.

hst: (jhoo.)

K: ni siinä, ei mitää, pain vastoin siel oli erittäin auttavia ihmisiä ja.

hst: joo.

K: ja tuota (2) ja (s-) sitte vielä että toinen enoki meni- löysi vaimon sieltä samasta kylästä.

hst: jo.

hst: ja että et tuota (.) ja (.) siellä oli (.) (aam) (.) minkä mäkin sen vasta myöhemmin tajusin (.) että, (1) sielläkin oli (.) hankittu ompelekoneita (.) lainattu ehkä jostain, ja siel oli yks (.) ku ihmisillä ei monilla ollu ku yhdet vaatteet, niin (.) niin tuota siellä (.) ol- naisia sit jotk- kävi ompelemassa siellä ja, (.) korjattiin ja. (.) ett (saat-) että siirtolaiset pääsis sitte alkuun.

Erään haastatellun kertoma katkelma sisältää erityisen mielenkiintoista tunneanalyysia. Tapaus sijoittuu evakkoelämän alkupuolelle ennen varsinaista asettumista aloilleen:

Sylvi: ni onhan se surullista ja vaikeeta, (.) sit mennään semmoseen vieraaseen taloon, (2) ja, ja tuota, ihmetellään että, (.) mä muistan vaan ku mä nään vieläkin ne, (.) reikälevät siellä katossa rivissä ja, (.) sit siinä oli tuota, (1) siin oli, (.) talossa oli kaks lasta, ne oli vähän isompia ku minä?

hst: mm,

S: ja se tyttö tota ni, (.) istu keinutuolissa ja keinu? (.) pitkät letit ja, söi porkkanaa,

hst: mm,

S: (ja) sit hän haki vähän ajan päästä porkkanan, ja toi mulle ja sit mä ajattelin et varmaan se tykkää minusta? että tämmösiä, (.) näin pienistä se on kiinni,

Kokemus hyväksynnästä ja lämpimästä vastaanotosta voi rakentua hyvinkin pienistä tekijöistä, tässä tapauksessa paikallisen tytön tarjoamasta porkkanasta.

Toinen usein mainittu psyykkistä kuormitusta helpottanut tekijä on **evakkoyhteisön sosiaalinen tuki**. Tuttujen ja samassa kuormittavassa tilanteessa elävien karjalaisten yhteisö oli monille haastatelluille tärkeä. Joistain kuvauksista voidaan tosin tulkita evakkoyhteisön olleen merkittävämpi perheen aikuisille kuin evakkolapselle itselleen. Lapsi toisaalta omaksuu yhteenkuuluvuudentunnetta ja sosiaalista identiteettiä myös vanhemmiltaan. Evakkolapsille itselleen perheen, oman ikäisten lähisukulaisten (esimerkiksi sisarukset ja serkut) ja välittömän elinympäristön lapsien seura tuntuu usein merkinneen laajempaa evakkoyhteisöä enemmän.

Sylvi: serkut oli tärkeitä, (2) et se autto (k-) jaksamaan kyllä,

hst: joo,

S: ja karjalaiset yleensä niin, ne, ne piti niinku, (s-) siinä oli hirveen paljon siinä ((paikkakunnalla)) ni, (.) näitä, (1) karjalasta tulleita ja nehän, (.) pyrittiinkin sillain sijottamaan että olis aina samalta paikkakunnalta,

hst: aiva, (.) joo,

S: (öö) ihmisiä, et se ois niinku tutumpaa ja, (.) kyllä, kyllä se oli niinku semmonen, (.) turva.

Juhani: neehh, (.) karjalaiset (s- s-), säteet, m- missä oli sukulaiset, omaiset, ja ja, (krhm) ikään kuin niiden haaliminen, (.) tämmöseen, yhteiseksi verkostoksi,

hst: mm,

J: se oli, se oli se, (mhhhm) (.) se oli se niinkun, (2) (ööm) mä luulisin että, et tärkeimmät oli oma perhe,

hst: joo,

J: ja sitten omat sukulaiset, naapurit,

Lapsen ikä tuntuu vaikuttaneen myös evakkoelämän kokemiseen. Yksi haastatelluista pohtii pienen lapsen (≤ 4 -vuotias) psyykkistä joustavuutta, toinen hieman vanhemman lapsen (10–14-vuotias) rajoittunutta kykyä ymmärtää tapahtumien kokonaismerkitystä ja toisaalta vahvaa kykyä iloita pienistä asioista:

Väinö: se oli niinku sellane, (mm) että, (.) sen ikänen lapsi ni, (1) sopeutu siihen ympäristöön,

Juhani: senhetkinen, (.) tilanne ei niinkun, (2) laps, ((tarkka ikä)) tuonut sitä, sitä koko, koko tulevaisuuden skaalaa niiku esille, vaan vaan se oli niitä hetken pieniä asioita.

Eräs haastateltu vertailee omaa ja pikkuveljensä kokemusta evakkoelämästä. Myös hän tuo esille iän merkityksen: nuoremmalle veljelle sopeutuminen oli helpompaa. Toisin kuin haastateltu itse, pikkuveli ei ”kokenut evakkoutta”:

Kaisa: mut hän (1) hän ei (.) kokenu niin sitä (.) mä olin isompi ni mä koin sen evakkouden,

Haastatellut nostavat esille myös monia muita yksittäisiä evakkoelämän psyykkistä kuormitusta helpottaneita asioita, kuten työn teon, uskon Jumalaan, musiikin ja elämässä etenemisen. Monipuolista ja sosiaalipsykologisesti kiinnostavaa aineistoa nousee kuitenkin ennen kaikkea siitä, millä tavoin haastatellut kuvaavat selviytyneensä ongelmalliseksi tai negatiiviseksi koetun evakkoidentiteetin kanssa. Aihe ansaitsee oman lukunsa.

5.1.6 Suhtautumistapoja ongelmalliseksi tai negatiiviseksi koettuun evakkoidentiteettiin evakkopaikkakunnalla

Monet haastatellut kuvaavat evakkopaikkakunnalla koettua evakkoidentiteettiä tavalla tai toisella ongelmalliseksi tai negatiiviseksi. Identiteettiä käsitellään vielä tässä vaiheessa enimmäkseen epäsuorasti²¹, mutta se tulee esille haastateltujen kuvatessa esimerkiksi sosiaalisia suhteita, ryhmädynamiikkaa, minäkuvaansa ja omaa

²¹ Aikuisiän prosesseissa evakko- tai karjalaisidentiteettiin liittyvät käsitykset ja kokemukset tulevat eksplisiittisemmin esille.

toimintaansa. Haastatellut ovat pyrkineet selviytymään tällaisen identiteetin kanssa erilaisin strategioin, jotka voi luokitella väljästi kolmeen osittain päällekkäiseen luokkaan: paikallisväestön normeihin ja toimintatapoihin mukautumiseen, pyrkimykseen karistaa evakkoidentiteetti ja oman vahvan statuksen luomiseen.

Kuvaukset **paikallisväestön toimintatapoihin ja normeihin mukautumisesta** kumpuavat usein kokemuksista, joissa paikalliset pilkkaavat tai halventavat karjalaisuuteen tai evakkouteen liittyviä piirteitä. Selvästi yleisimmin mainittu tekijä on murre. Seuraavassa katkelmassa haastateltu kertoo, miten hän ymmärtää paikallisten pilkasta puhuvansa väärällä tavalla. Lopettaakseen itseensä kohdistuvan pilkan lapsi hiljenee ja jää kuuntelemaan, mikä on paikallisten normien mukainen tapa puhua:

Kaisa: mä olin sit- (.) musta tuli semmonen varovainen,

hst: joo.

K: että (.) mä imin itseeni sitten että ahaa, et miten (.) pitää käyttäytyä, [hst: m,] mikä on se rooli mikä tässä nytja, mitä mä puhuin ja (.) mitä mä sanon ja (1) ja kyllä se mulle siel jossain, (.) mä sanoinkin että, (.) sillon ensimmäisen ker- ku oltiin hämeessä niin, (.) mä (.) mä huusin et äijä tuu syömään

hst: mm,

K: ja sit alko se pilkkanauru et (.) et kuulittekste et mitää hän sano, äijä.

hst: joo,

K: vaar- vaaria sanoo äijäks [hst: aiv-.] ja (.) tää murre ja sit must tuli ihan mykkä ja mä kuuntelin et miten he puhuu.

Evakkolapsi tulkitsee valta-asemassa olevien lasten reaktioista, minkälainen hän on, ja viesti on negatiivinen – evakkolapsen toiminta tai olemus ei vastaa paikallisten normeja. Tämä on uhka lapsen itsetunnolle ja positiiviselle minäkuvalle. Torjuakseen negatiivisen kokemuksen hän pyrkii mukautumaan paikallisten tapaan olla, käyttäytymisnormeihin, hänelle asetettuun rooliin ja sen ehtoihin sekä ennen kaikkea puhetapaan. Myöhemmässä vaiheessa sama haastateltu pohtii eksplisiittisesti, että kyseessä oli suojautumiskeino.

Mukautuminen paikallisten odotuksiin liittyy usein läheisesti **evakkoidentiteetistä irti pyrkimiseen**. Pilkan tai muun negatiivisen huomion kohteeksi joutuvat piirteet kumpuavat karjalaisuudesta tai evakkoudesta, mikä vaikuttaa lapsen kokemukseen evakkoidentiteetistä. Paikallisten odotuksiin mukautumisen ja evakkoidentiteetistä irti pyrkimisen voidaan jopa tulkita olevan saman kolikon kaksi puolta. Kummassakin pyritään identiteettiprosessin kautta luomaan positiivista minäkuvaa, mutta keinot eroavat: mukautumisessa fokus on pyrkimyksessä oppia sosiaalisesti hyväksytyksi olemisen tapa, irtautumisessa taas pyrkimyksessä irrottautua negatiiviseksi koetusta. Esimerkiksi edellisessä katkelmassa siteeratun haastattelun tapauksessa prosessit tuntuvat kulkevan käsi kädessä, mutta aina näin ei ole.

Osalle haastatelluista evakkoidentiteetistä irtaantuminen liittyy selvästi tiedostettuun tarkkarajaiseen tapahtumaan. Seuraavassa katkelmassa evakkous loppuu perheen muuttaessa omaan taloon uudelle paikkakunnalle. Evakkous kiteytyi vieraiden ihmisten nurkissa asumiseen evakkopaikkakunnalla. Oman kodin omistaminen edustaa itsenäisyyttä ja antiteesiä toisten varassa riippuvalle evakkoelämälle:

Juhani: sitten lähti, (.) ikään kuin uusi elämä, (.) rakentumaan. ja ja se, (.) se tuota, (1) (öh) vaikutelma, (.) se tunne, (.) ei niinkun koskaan, koskaan tuota, (.) ole unohtunut, (.) m- mitä on niinku heittää, (.) evakon, (.) mantteli, (.) harttioiltaan.

hst: joo,

J: ja, ja, (.) siirtyä omaan, (.) omaan taloon omaan kotiin jossa sit oli,

((...))

J: uudet naapurit ja kaikki tälläset että, (.) se, (.) se evakko-, (.) niinkun, (.) (öö) tämä, taival katkesi siihen.

Kielikuvat korostavat kokemuksen konkreettisuutta ja välittömyyttä: ”taival katkesi” ja ”mantteli heitettiin hartioilta”.

Toisessa tapauksessa irtautumiskokemus liittyy väliaikaiseen Ruotsiin muuttamiseen:

Kaisa: ja sitte meille (.) kesällä (.) het- sillon heti tarjottiin että ruotsiin (.) ((paikannimi)) (.) (ööh) järven rannalla on semmonen kesäyliopisto että siel tarvittas, (.) se oli semmone (.) jännä yhteisö että sinne lähti ((paikkaan)) yks (.) ruotsin kielen opettaja, sit meitä kolme [hst: mm.] opiskelijaa, (.) ja (.) ja se oli, (.) semmonen, (.) kans et mä aattelin et minä karistin nyt sen evakko-, (.) ikävä oli vanhempia ja kotia ja kaikkee mutta tuota se että (.) nyt mä voin olla ihan vapaa. mun ei tarvii mitään. (.) mä oon suomalainen, (.) [hst: jho,] mutta mä en oo enää evakko.

hst: jooo,

K: tää- ne on sellasia tunteja jota ei,

hst: mm, olikse helpottavaa.

K: se oli helpottavaa.

Katkelmasta nousee esille kaksi huomionarvoista asiaa. Ensimmäinen on irtaantumisen herättämä ristiriitainen olo tai kognitiivinen dissonanssi: haastateltu ikävoi vanhempiaan ja kotiaan, mutta irtautumisesta syntynyt vapaus ja helpotus vievät voiton. Voidaan tulkita, että vastakkain on kaksi identiteettiä: vanhemmista ja kodista nouseva (johon evakkous kaikkine negatiivisine kokemuksineen lomittuu) ja itsenäisyydestä ja vapaudesta nouseva.²² Toisekseen irtautuminen ei tarkoita tyhjiöön astumista, vaan uuden identiteetin omaksumista: Ruotsiin lähdettyään haastateltu ei enää ole evakko, vaan suomalainen.

Kolmas haastatteluissa esiin noussut toimintastrategia on **vahvan sosiaalisen ja henkilökohtaisen statuksen luominen**. Strategia on periaatteessa vastakkainen kahdelle aiemmin esitellylle. Edellisissä toimintatavoissa pyrkimys on tavalla tai toisella luopua negatiivisesta identiteetistä ja liittyä toiseen, hyväksi koettuun identiteettiin. Tässä strategiassa puolestaan pyritään vahvistamaan evakkoidentiteetistä nousevaa minäkuvaa ja sen arvostusta – ei torjumaan sitä. Seuraavassa esimerkkikatkelmassa haastateltu pohjustaa ilmiötä. Evakkopaikkakunnalla lapset klikkiytyvät kahteen

²² Vanhempien ja kodin ikävöiminen voidaan toki tulkita myös yksinkertaisemmin: Ruotsiin lähtevä nuori ikävoi konkreettisia ihmisiä ja paikkoja, ei niinkään niihin liittyvää identiteettiä. Tulkinnat eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois.

ryhmään, evakkoihin ja paikallisiin. Ryhmien välille syntyi jännitteitä, joita lähdettiin purkamaan perinteisin keinoin:

Väinö: heti ku päästiin koulun portilta niin, (.) heti synty tuota, (1) heti synty tappelu (k-), kiviä, kiviä heiteltiin ja, (.) ja keppejä ja kaikkea tällasta ja, ja tuota, (1) synty salamannopeesti tuota kaks joukkuetta. toinen oli ne paikkakuntalaiset, ja sit oli, (1) evakot, ja, (.) karjalaiset ja, (.) saamelaiset ja, ((...)) meitä oli, (.) sellanen yks, yksss kolmasosa oli siitä niistä luokista missä minä olin ni oli näitä evakkoja.

hst: mm,

V: ja tuota, (.) se oli niinku, (.) päivittäinen taistelu ja koskaan ei selvinny että kumpi, kumpi oikeen voitti mutta se oli, (.) sitä kesti jonkun aikaa, (ennen) ennen ku sitte tuotaa, (1) tää reviiri-, (1) asia siellä asettu, (.) todettiin että joo että, kuka on mikäki ja tuota, ketä pitää noteerata ja ketä ei,

Haastatellun kertomusta on helppo tulkita sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Yksilöt jakautuvat kahteen kilpailevaan ryhmään tietyn määrittelevän piirteen mukaan. Ryhmien välillä syntyy hierarkiasta, arvovallasta ja statuksesta kumpuava konflikti, jota lähdetään purkamaan kummankin ryhmän ymmärtämällä ja validiksi kokemalla tavalla. Lopulta ”reviiriasia asettuu” ja itse kukin toteaa, ”kuka on mikäkin” ja ”ketä pitää noteerata ja ketä ei”.

Toisissa kohdin sosiaalisen identiteetin näkökulma jää taka-alalle, mutta ei katoa. Sama haastateltu kertoo tapauksista, joissa hän toiminnallaan vahvistaa ja ylläpitää statustaan ulkoryhmän silmissä, mutta ei eksplisiittisesti puolusta evakkoidentiteettiään tai edusta kyseistä sisäryhmää (toisin kuin tappeluissa koulun jälkeen). Kipinä tähänkin nousee kuitenkin nimenomaan haastetusta identiteetistä, joka taas kumpuaa evakkoudesta. Seuraavissa katkelmissa haastateltu kuvaa kahta esimerkkitapausta: hiihtomestaruutta ja isomman pojan voittamista painissa. Hiihtomestaruus on paikallisessa kulttuurissa tärkeä asia, jonka saavuttaminen vahvistaisi evakkolapsen statusta sekä sisä- että ulkoryhmän silmissä. Isomman lapsen voittaminen painissa ajaa samaa asiaa.

Väinö: sit mä tota, (.) asetin näitä tavotteita, mää, (.) sitte mää päätin että mun pitää (pää-), mun pitää olla sen koulun hiihtomestari.

((...))

V: niin sitte ku tuli ne varsinaiset kilpailut nii sitte mä voitin ja, (.) no sitte mä olin, olin sen jälkeen mä olin koulun paras hiihtäjä ja, ja toisenki koulun paras, (.) ja tota, (.) tällaset oli ((paikkakunnalla)) ni ne oli hirveen, (mm) (.) tärkeitä asioita,

((...))

V: painista opin sen verran että kun ne kaverit niinku hyppi selkään ja pyrki kaatamaan ni, (.) mä opin tän olkavarsiheiton, (.) kerran, mä en ollu silloin vielä kovinkaan iso, mutta ne, ne hyppäs mun selkään, yks mua isompi kaveri ni, (.) mä saman tien ku se hyppäs ni mä (o-) otin tän painiliikkeen että mä annoinki sillein että se sillä omalla vauhillaan lensi, (.) lensi selälleen tielle, (.) §sen jälkeen kukaan ei koskenu§, ((nauraa))

On mielenkiintoinen kysymys, mikä ohjasi kutakin evakkolasta hyödyntämään mitäkin selviytymisstrategiaa. Tämän tutkimuksen puitteissa siihen ei kuitenkaan ole mahdollista antaa kattavaa vastausta.

Vaikka evakkoidentiteetti koettiin sodan jälkeen ja usein vuosia myöhemminkin negatiiviseksi tai ongelmalliseksi, harvalla kokemus on lopulta jäänyt yksipuoliseksi. Myöhemmällä iällä monien käsitykset ja kokemukset evakkouden ja karjalaisuuden merkityksestä ovat muuttuneet. Aikuisten haastateltujen pohdinta evakkouden ja karjalaisuuden jäljistä ja merkityksistä on rikasta ja syvällistä. Tulososion loppuosassa paneudutaan siihen.

5.2 Evakkouden myöhemmät vaikutukset ja niiden prosessointi

Haastatellut kokevat evakkoudella olleen monenlaisia vaikutuksia myöhempään elämäänsä. Kaikki koetut vaikutukset eivät ole negatiivisia, vaan evakkouden katsotaan myös opettaneen selviytymään ja työntäneen elämässä eteenpäin.

Analyysin tässä vaiheessa käy vaikeammaksi määritellä, millä tavoin mikäkin myöhäiselämän negatiivinen tai positiivinen piirre liittyy lapsuuden evakkokokemukseen. Välissä on kymmeniä elettyjä vuosikymmeniä, joihin mahtuu paljon merkittäviä tapahtumia. Ensisijaisena kriteerinä on IPA:n logiikan mukaisesti pidettävä haastatellun omaa kokemusta: millä tavalla hän itse kokee evakkouden yhä vaikuttavan. Niin ikään IPA:n mukaisesti analyysissa pysyy mukana tutkijan velvollisuus tulkita ja vetää johtopäätöksiä. Samalla on kuitenkin huomioitava, että esitetyt yleistyksiset edustavat aiempia kappaleita heikommin yksittäisen haastatellun kokonaisnäkemystä. Hahmotettuja teemoja ei tulekaan katsoa kenenkään yksittäisen haastatellun profiilina, vaan panoraamana aineistoon.

Evakkouden pitkäaikaiset vaikutukset esitellään viitenä pääteemana, jotka ovat evakkouden positiiviset vaikutukset (5.2.1) evakkoajan sosiaalisten ongelmien jatkuminen (5.2.2), sodan traumaattiset vaikutukset (5.2.3), evakkoudesta nouseva häpeä ja vaikeneminen (5.2.4) sekä kuuluvuuden, juurten ja kodin kokemukseen liittyvät ongelmat (5.2.5).

Pitkäaikaiset vaikutukset voitaisiin luokitella myös esimerkiksi ajallisen ilmenemissensä mukaan: evakkoajasta lähtien mukana pysyneisiin, jossain määrin päätökseen saatuihin ja vasta myöhemmin ilmenneisiin. Suurin osa ilmiöistä ei kuitenkaan kategorisoidu näin suosiolla: kokemukset kehittyvät, ja asioiden prosessointi vaikuttaa perspektiiviin. Käsitellytkin asiat jäävät elämään muistoihin, myöhemmin ilmaantuneet nousevat piilossa olleista kokemuksista ja jatkuvasti mukana pysyneet muuttavat muotoaan. Tietyissä mielessä erään haastateltavan kommentti onkin hyvin yleispätevä:

Liisa: et se siinä on se että se kulkee, kaikki kulkee [hst: joo,] mejjän mukana kuule repussa jotenki,

Haastatellut eivät itse lähesty asiaa ajallisen keston näkökulmasta vaan temaattisesti, minkä vuoksi temaattinen esitystapa on aineistolle uskollisin.

Eräs joka haastattelussa monella tapaa esille nouseva ilmiö on **evakkouteen identifioituminen**. Ilmiö hahmottuu eri perspektiiveistä useissa seuraavista alaluvuista (ks. ennen kaikkea luvut 5.2.4 ja 5.2.5, jotka käsittelevät evakkoudesta nousevaa

häpeää ja vaikenemista sekä juurien, kuulumisen ja kodin kokemukseen liittyvää problematiikkaa). Asian tarkempi käsittely on jätetty pohdintalukuun.

5.2.1 Evakkouden pitkän aikavälin positiiviset vaikutukset

Useat haastatelluista näkevät evakkouden tavalla tai toisella myös positiivisena vaikuttajana. Tällaiset näkökulmat tuntuvat painottuvan niille haastatelluille, joiden kokemukset evakkoajasta ovat suhteessa kevyempiä kuin muilla.

Asian selkein ilmenemismuoto on **evakkokokemuksen näkeminen voimavarana ongelmatilanteissa**. Rankka kokemus on opettanut selviytymään myöhemmissäkin vaikeissa tilanteissa.

Tellervo: (no, s-) šettä jukolautaš. ((naurahtaa)) šetš ollaanhan me kestetty sekin.

Eräs haastatelluista painottaa voimavarakokemuksessa kahta piirrettä: se on evakoilla yleinen, yhdistävä tekijä, ja toisaalta se on jotain, mitä ei-evakoilla ei ole. Sellaisena se on myös sisäryhmää hahmottava piirre.

hst: eli vaikka toisaalta oli sit tämmönen niinku, (1) kauhun ja epävarmuuden, (.) niinku olo ni kuitenkin [K: niin,] sit oli tämmönen niinku,

Kaisa: se että et kyllä, (.) tästä mennään (v-), juu. me mennään tästä.

hst: hjo, (1) ja se oli sit ihan yleistä.

K: kyl se olj, (.) kyl se noin, monet on ainaki noista mitä haastateltiin [hst: jo.] ni (1) kyl me selvittään että,

((...))

hst: tuntuuko siltä että, (1) te evakot eroatte teidän kokemusten takia jollain tavalla muista ihmisistä. (.) muista suomalaisista sillee ihan yleisesti ottaen.

K: en mä usko et me erotaan,

hst: joo.

K: mut se on siel meillä semmonen, (2) ((huokaus)) joku, (.) se on joku tuki meillä.

hst: joo.

K: meil on semmonen kokemus josta me ollaan opittu.

hst: jo.

K: ja miten tullaan ihmisten kans toimeen, (.) miten löydetään joku, ((huokaus)) (2) kulkuväylä,

hst: jo.

K: se on, (.) se on varmaan se.

Toinen samaa ajattelutapaa heijasteleva näkemys on **evakkouden näkeminen eteenpäin ajavana voimana**. Näkemys eroaa hienoisesti edellä esitellystä: evakkoajasta saatu voima ei ole vain jotain sellaista, joka auttaa vaikeuksissa, vaan itsessään motivoivaa, eteenpäin työntävää, ”energiaruiske”:

Juhani: hyvin monelle, monelle tämä, (.) oli, (.) tämmönen, (.) niku, (.) t-tämmönen, (1) enerkiaruiske.

hst: mm,

J: selviytyä täällä uusissa, uusissa tuota, (eeh) tilanteissa, ne o-, ne, (.) olivat tuota, (.) joustavia, (.) siirtymään paikkakunnalta toiselle, hakemaan uusia mahdollisuuksia, hakemaan, uus- uutta ammattitaitoa, (e-) kouluttamaan itseään, ja, kaikkea tätä. e- elikkä, (.) kaiken kaikkiaan, (eeh, krhm) (.) ei jähmettyä,

hst: joo,

J: siihen, (.) vanhaan, (s-) vaan vaan hakemaan, (.) rohkeasti uusia haasteita.

Sama haastateltu kuvaa tilanteen syntyä tutulla kielikuvalla:

Juhani: antoi ikään kuin, (2) mahdollisuuden. (1) niinkun, (.) (öhm) yrittää muutakin kun tälläst, (.) maanviljelystä, ehkä pienehköllä tilalla. (1) se loj, loi tälläsen, tälläsen tuota, (1) tälläsen tilanteen, jossa oli, oli niinkun kissanpoika heitetään veteen, sen oli pakko oppia uimaan.

Kokemukseen voidaan tulkita yhdistyvän näyttämisen halu: vaikka olemmekin kaiken menettäneitä evakkoja, niin emme silti ole tyhjäntoimittajia.

Evakkokokemuksen positiivisia vaikutuksia pohtivat haastatellut mainitsevat myös muita asioita, esimerkiksi arjen ongelmien pienuuden ymmärtämisen, erilaisuuden sietämisen ja irrallisiin tai muuten vaikeisiin tilanteisiin joutuneisiin ihmisiin kohdistuvan empatian.²³

5.2.2 Evakkoajan sosiaalisten ongelmien jatkuminen

Useat haastatellut kuvaavat **evakkoajan sosiaalisen turvattomuuden, ulkopuolisuuden ja epävarmuuden kokemuksen jatkuneen** läpi elämän. Kyseiset kokemukset ovat muodostuneet kiinteäksi osaksi haastateltujen kokemusmaailmaa evakkoajan sosiaalisten suhteiden kautta. Kahdessa vahvimmassa tapauksessa kyseessä on evakkolapsen suhde vanhempiinsa. Haastatellut²⁴ kuvaavat, miten evakkomatkan sosiaalisen tuen puutteesta tai vanhempien torjumiskokemuksesta kummunnut henkinen kuormitus vaikuttaa yhä heidän elämäänsä:

Liisa: et, että mä uskon et se tulee sieltä, se tulee sieltä kaaoksesta, sieltä.

hst: joo,

L: ja tuntemattomasta, (aha-, haist-,) pannaan taas tämmöseen kasaan niinku sillon oli. (.) koska niissä, niissä se nousee.

hst: jhoo,

²³ Evakkouden kokemista positiivisena ilmiönä voi yrittää tulkita myös kognitiivisen dissonanssin teorian kautta, ks. luku 6.2.

²⁴ Ensimmäinen siteerattu kertoo toisaalla joutuneensa evakkomatalle ilman vanhempiaan: kaaos piti kohdata yksin. Hän kuvaa niin ikään vanhempien hellyyden ja huolenpidon puutteen aiheuttaneen syviä henkisiä arpia. Toinen siteerattu puolestaan kuvaa toisaalla, miten koki toistuvasti jäävänsä vanhemmiltaan syrjään ja päätti, ettei enää luota keneenkään.

L: ijonoissa se nousee. (2) mä en, (.) mä oikeestaan vast ihan viime aikoina oon huomannu et, ilmankos mä en jona missään, (.) mä jätän (k-) ostamatta tavarat, (.) mä (s-) selitän ittelle et en mä oikeestaan tarvi mitään, tähän menee niin paljon aikaa, mut ei se oo se syy.

Sylvi: mutta tuota se että, (3) että tässä nyt, sitte kaikki ne, mitä minäkin ne, ne, (.) koin, että, että mä en voi luottaa?

hst: mm,

S: niin, se oli mulla?

hst: joo,

S: ja se estää elämästä ku ei voi luottaa. (.) älä luota, älä tunne, (.) älä puhu.

hst: joo,

S: sitte tulee vähän semmonen niinku, (1) syrjään vetäytyvä. niinku mulle sanottiinki että, ku sä oot hiljanen, hiljaa ryhmässä ni, (.) mä aattelin että on paljon parempi olla hiljaa ku paljastaa tyhmyytensä. (3) et jos tulee taas hylätyks,

hst: aiva,

S: et ne on niin vahvoja nää jutut meissä.

Jälkimmäinen haastateltu painottaa useassa kohdassa, että aikuisen kyky ymmärtää ja käsitellä asioita on vahvempi kuin lapsen. **Aikuinen ei voi poistaa kokemusta, mutta pystyy prosessoimaan sitä** niin, että tulee sen kanssa tavalla tai toisella sinuiksi:

Sylvi: se ei tietenkään poista sitä kokemusta, mutta nyt sä oot niinku, (.) aikuinen? (.) ja sä voit niinku aikuisen tavalla käsitellä sen,

hst: aivan, aivan,

S: ja sit se antaa tilaa uudelle,

((...))

S: (4) kyllä se siellä pohjalla on.

hst: joo,

S: (2) mä oon nyt aikuinen, mä voin, (1) voin muuttaa niitä käsityksiä mitä lapsella oli, (.) mutta, (s-,) se on niinku muovannu sitä, (1) elämää siihen suuntaan että, (.) kyllä mä koen että se vaikuttaa,

Samaa prosessia heijastelee tapahtuneen ja sen vaikutusten **hyväksyminen**. Mennyttä ei voi muuttaa eikä sen vaikutuksia kitkeä mielestä, mutta kun itsensä ja historiansa hyväksyy, olo helpottaa.

Liisa: kyl mä oikeestaan aika paljon oon näitä, (.) muuten näitä ja hyväksyny, (1) itteni ja pitäny niinku puoliani siinä että, (.) että tota, et nää on niinku vaikuttanu minuun tällä lailla nää(h), (.) elämän vaiheet. nää lapsuuden vaiheet. toisel on toisenlainen tie.

5.2.3 Sodan traumaattiset vaikutukset

Useat haastatellut kertovat **sotakokemusten jättäneen jälkensä** heihin. Yksi selkeä esimerkki on erään haastatellun kuvaukset painajaisistaan, jotka alkoivat pian sodan loputtua. Keskeisiä teemoja ovat kiire, pakeneminen, kuolema ja epäonnistuva yritys palata kotiin:

Tellervo: no se, yleensä ne oli sillo, (.) sillo het sodan jälkeen ni, (.) ne oli sitä et ryssä ajo takaa.

hst: joo,

T: et kiire on kiire on pois, kiire on pois ja, (.) pari kertaa ne tappo minut ne ryssät.

((...))

T: vanhin veljeni ((veljen nimi)) näki samanlais-, (.) siis ((saman veljen nimi)) ja ((siskon nimi)) kaikki me on luultavast nähtiin, (.) niitä painajaisunia (j') yritettiin mennä kotiin.

hst: joo,

T: ja jo-, aina tuli joku este.

hst: jo.

T: ja veljeni ((veljen nimi)) kans me kuljettiin aina samaa tietä semmost metsätietä.

hst: mm,

T: se ol jännää. (.) et me nähtiin samallaist unta. ja sit aina ku koti alko näkkyä siel et, (.) mäenrinteessä punanen talo ni, (.) sit top.

hst: hjoo,

T: ja ((toisen sisikon nimi)) sano et hän tuli aina sitte toista tietä yritti.

hst: mja,

T: mutta ei koskan päässy kotiin.

Muut haastatellut eivät kerro painajaisista, mutta sodan vaikutukset tulevat esille muilla tavoin. Eräs haastateltu ei halua katsoa sotaelokuvia. Toinen taas hakeutui työtehtäviin sotatoimialueelle, koska ”mieli paloi sotatantereelle”. Kaiken kaikkiaan sotaan liittyvien aikuisiän traumojen teema ei esiinny aineistossa erityisen laajasti. Evakkomatalla useat haastatellut kuitenkin pelkäsivät sodan vaaroja (ks. luku 5.1.1). Sodan kaikki vaikutukset eivät todennäköisesti nouse haastatteluissa esiin; paljon lienee tiedostamatonakin.

Eräs haastateltu kertoo puhuneensa sotakokemustensa aikaansaamista psyykkisistä haavoista ulkopuolisille ja kuvaa kuulijoiden olleen ”järkyttyneitä”. Kyseessä lienee omaa kokemusta validoinut tapahtuma: kun ulkopuolisetkin ilmaisevat, että kokemus järkyttää, evakon oma järkytys ja psyykkinen kuorma saavat oikeutusta:

Sylvi: mut kyl miä oon siellä käyny puhumassa niinku tästä evakko-, (.) lapsen ja, (.) sodan kokemuksista, kirkossa puhuin kerran,

hst: joo,

S: ja ne oli aivan järkyttyneitä kyllä,

Avoimuus ja asioiden jakaminen sekä sisä- että ulkoryhmän kanssa helpottaa omaa kokemusta. Vaikeneminen taas saattaa toimia hetkellisenä puolustuskeinona, mutta on pidemmän päälle psyykkisesti raskasta ja tukahduttavaa. Seuraava alaluku käsittelee sitä.

5.2.4 Evakkoudesta nouseva häpeä ja vaikeneminen

Monet haastatellut kertovat, että **evakkoudesta vaikeneminen** pitkälle aikuisuuteen oli yleistä. Seuraavassa katkelmassa haastateltu perustelee vaikenemistä lapsuuskokemuksista kumpuavalla häpeällä, kiusatuksi tulemisen pelolla ja eriarvoisuuden kokemuksella. On parempi vaieta kuin ilmi antaa karjalaisuutensa:

Kaisa: se oli se semmonen (2) et öö (1) mutta (.) sit se alko, mä huomasin sen et (2) kun (.) mentiin viiskytluvulle, niin (.) ei puhuttu siit kuka on karjalainen,

hst: hm.

K: vaikka nimiki ois (.) paljastanu.

hst: jo,

K: mutta ei sanottu mitään, evakkoajast ei puhuttu mitään, se pei- [hst: m.] pantiin johonkin piiloon ja,

hst: minkä takii.

K: (en- e-) no se oli se, (ee- e-) häpeän (.) tunne, (.) tuli siinä. (.) ja sitte sitä pelättii sitä kiusaamista, (1) että tuota mä oon niinku (.) eri arvon,

Useat haastatellut kuitenkin kokevat, että vaikenemisessä ja häpeässä on tapahtunut muutos. Evakkoidentiteettiin liittynyt tabu alkoi 90-luvulla murtua. Aineistossa ilmeneviä asiaan vaikuttaneita tapahtumia ovat muun muassa itärajan avautuminen, joka mahdollisti Karjalaan matkustamisen, sekä erilaisten vertaisryhmien perustaminen. Oleellinen rooli tuntuu olleen vuonna 2002 perustetulla Evakkolapset ry:llä, jonka toimintaan monet haastatelluista ovat tavalla tai toisella osallistuneet.

Viimeksi siteerattu haastateltu toteaa myös, ettei enää halua peitellä karjalaisuuttaan. Juurien kaipuu on lopulta vahvempi kuin häpeän tunne:

hst: jos sä aattelet niinku tota (3) evakkoutta nyt niin tuntuuks edelleen helpottavalta ajatella että, (e-e-e-) että en olisi evakko tai,

Kaisa: ei, ei se enää, nyt mä oon, (.) mä oon niin paljon kaivannu niitä juuria [hst: jo.] kaikkia niitä asioita mitä sielä (1) (ääh) mitä sielä sillon.

Myös sodan ja evakkouden aiheuttamista psyykkisistä ongelmista on vaiettu. Useat haastatellut kokevat positiivisena mielenterveyteen liittyvän diagnostiikan kehittymisen ja siihen liittyvien tabujen hälvenemisen. Sota- ja evakkoajan psyykkisille vaikutuksille osataan antaa nimi, mikä myös validoi diagnoosin saaneen kokemusta.

5.2.5 Kuulumisen, juurien ja kodin kokemukseen liittyvät ongelmat

Kenties vahvimmin haastatteluissa esiin noussut evakkouden pitkän aikavälin vaikutus on **kuulumisen, juurien ja kodin kokemukseen liittyvä problematiikka**. Ilmiö tulee tavalla tai toisella vastaan jokaisen haastatellun kertomuksessa. Yleisiä ilmenemismuotoja ovat kokemukset ”ikuisesta evakkoudesta”, irrallisuudesta tai kykenemättömyydestä kotiutua.

Väinö: mulla ei oo tollasta kiinteetä yhteyttä. (.) siihen kotiseutuun ja siihen, siihen mun synnyinalueeseen, (.) mihin mä kuulun, vaan mä oon täällä irrallisena, mä oon täällä niinku väärällä maalla.

Kaisa: ee tuota, (1) (hm) ((maiskautus)) (jo-) se on, (.) se on, mä sanon et mä oon ikuinen evakko. mä voin asuu missä vaan.

hst: koetko sä että se evakkoonlähtö niinku, (.) edelleen jollain tavalla vaikuttaa sun elämääs,

((...))

Tellervo: kyllä mie olen just, (.) mie olen evakko. (.) elämän evakko.

Vielä konkreettisempia esimerkkejä ilmiöstä ovat usean haastatellun kuvaukset kykenemättömyydestä tuntea nykyistä kotiaan kodiksi:

Liisa: ei, ei, ei ei mul oo, ei mul oo sitä tunnet et mul on niinku missään kotia.

hst: joo,

L: ei mul oo. (.) oon asunu tossa nyt nelkyt vuotta tossa mutta, ei se mikään koti ole.

hst: joo, (1) mikä se on, milt se tuntuu.

L: se on asunto mis on hyviä puolia.

Sylvi: ei tää oo (k-) koti silleen, (.) mä viihdyn täällä ja mä, [hst: mm,] mä tota, (.) mä tota nautin tästä valosta ja, vaikka tää on vanha talo mut tää on just semmonen niinku (m-) mä haluanki ja,

hst: joo,

S: ja, ja tuota, (2) ja ja, (.) mul on paljon ystäviä? (.) mutta tuota, (2) ei tää ole niinku ole sitä, 't koko ajan on niinku, (.) et siellä jossakin, (6) joo näin se on,

Väinö: niin, tää on nyt mun, (2) tää on ihan, (2) tää on mulle, (.) täällä mä oon eniten ollu. (1) mutta, (.) mä joskus sanoin tuolla, (.) oli, oli hyvinki arvostettuja kansalaisia tässä pöytäkeskustelussa, sanoin että, (.) en, en mä oo ((paikkakuntalainen)) että, no, (.) kuinka kauan sä oot ollu, m'sanoin että viiskyt vuotta.

hst: mm, (1) (jho,)

V: niin, niin tota, (2) mä oon maalainen, (.) karjalainen, (.) evakko.

hst: mm,

V: ja se tuota, (1) (ööhm) tämä, tämä tulee siin niinku (tällasesta) ei, ei tiedostetusta vaan se tulee niinku semmosta tiedostamattomalta alueelta mutta osa siit on opittua,

Kokemukset irrallisuudesta ja kotiutumisen vaikeudesta sekä kuuluvuudentunteeseen liittyvä problematiikka linkittyvät haastatteluissa vahvasti evakkokokemukseen ja menetettyyn Karjalaan liittyviin mielikuviin. Jo esitetty termi ”ikuinen evakko” kuvaa monen kokemusta hyvin.

Haastatellut ovat prosessoineet kuvattua ilmiötä monella tavalla. Lähes joka haastattelussa mainitaan **Karjalaan, evakkouteen ja sotahistoriaan liittyvien kirjojen ja artikkeleiden lukeminen**. Suosittuja aineistoja ovat etenkin kyläkirjat, joita Karjalaan retkiä tehneet evakot ovat itse myöhemmin kirjoittaneet. Myös omaelämäkerrallinen kirjoittaminen ja muiden evakkojen tarinoiden kirjoittaminen ovat mainittuja kirjallisen prosessoinnin muotoja. Lukeminen oli nykyistäkin suuremmassa arvossa itärajan ollessa vielä suljettu. Vanhoista seuduista lukeminen herätti halun päästä näkemään vanhat paikat vielä itse. Vanhoille kotiseuduille pääseminen onkin ollut monelle suuri kokemus:

Kaisa: m- me ollaan niin paljon luettu ku meil on kaikki, (.) ((kotipaikkakunnalta)) kaikki tota, (.) kyläkirjat melkein kohta tehty, on muutama puuttuu, [hst: hjo.] niitä on luettu kaikki läpi. ja siin on päässy siihen kylään, [hst: mm,] (.) sisälle. nyt sit ku sä löydät jonkun raunion ni sit täytyy tietää et ainii kuka täs on asunu ja,

Toinen tärkeäksi koettu apuväline on **evakolasten sosiaalinen vertaistuki**. Evakkoyhteisö on monelle haastatellulle vankka sosiaalisen identiteetin juuri, jota samanlaiset kokemukset ja psyykkiset jäljet yhdistävät. Toisia evakkoja kuvaillaan ”melkein kuin sukulaisiksi” ja ”siskoiksi”. Esimerkkikatkelmissa haastatellut kertovat evakkotapaamisissa koetusta hyväksynnän ilmapiiristä:

Sylvi: ku mennään sinnekki, (.) karjalatalolle ni sitä halataan ja ollaan et mitä siulle kuuluu ja, (.) se on semmosta lämmintä välitöntä,

hst: joo,

S: (3) ja tietää ettei tuu niinku, (.) Šturpiinš, ((naurahtaa))

hst: ()

S: ja ja, että, että hyväksytään niinku, (.) silleen, (1) helpommin kun se että, kyl
mä (ka-) käyttäydyn ihan eri tavalla ku mä meen johonkin ((toiseen)) ryhmään

Liisa: ja sitte (jäi, ja, siis,) se varmaan on se mikä sit teki tässä vertaisryhmässä
mikä nyt meil on karjalatalolla ollu ja, (.) kun on näitä ihan näit samanlaisia, (.)
ihmisiä, niin, (.) (ni) se semmonen näyttelemisen loppuu.

hst: ()

L: siihen asti aina saatoin aina näytellä.

((...))

hst: joo, (.) aivan,

L: (2) ja se oli aika uutta.

Vaikka monet haastatellut kertovat Karjalan murteen vuosien mittaan laimentuneen, sitä pidetään kuitenkin yhdistävänä tekijänä, joka myös rajaa sisäryhmää. Lämmin tunneside sisäryhmään näkyy myös haastateltujen sanavalinnoissa. Seuraavassa katkelmassa haastateltu kuvaa evakkonaisten kotimurteella käytyä saunakeskustelua ”kalkatukseksi”. Termi ei ole halventava, vaan positiivinen:

Kaisa: yhes kokoukses oltiin ((kaupungissa)), (.) ((paikan)) kansanopistos ja, (.)
me oltiin siel illalla sit meit oli naisten saunassa. (.) kun meitä oli paljon sielä ja
kaikki puhu karjalan murretta ja (.) ja, (.) ja tuota se kalkatus mikä siel oli,

Eräänlaista sosiaalista prosessointia edustaa myös **naapurikokemukseen samastuminen**. Useat haastatellut kuvaavat oman identiteettinsä tavalla tai toisella kirkastuneen kuullessaan ei-evakkojen vastaavanlaisista kokemuksista. Mainittuja ryhmiä ovat esimerkiksi Ruotsin metsäsuomalaiset ja sotalapset. Seuraavassa

katkelmassa haastateltu kuvaa, miten burmalaisen papin pitämä eläytymisleikki sai hänet oivaltamaan jotain omasta identiteetistään:

Tellervo: esimers oli semmone purmalainen pappi. [hst: mm,] yks mikä oli sitte (näi-) päässy, (.) sieltä, (.) mitä ne oli punameerit tai [hst: mm,] mitkä, (.) mitkä näitä tappovat ihmisiä, (.) ni hän laitto sit semmosen, (.) semmosen kokeen, (.) (et) testas näitä, (.) hä sano et, (.) k' se oli iso [hst: mm,] sali et menkääs nyt kaikki, niit on yheksän maan kansalaisii tääl. menkääs nyt tuos on suomi tossa. ni menkääs nyt ja kuvitelkaa missä saakka te olette tuohon suomeen. (.) ni monet menivät kato että johan me ollaan näin suomalaisii johan me ollaan näin suomalaisii. mut se purmalainen pappi jäi keskelle.

hst: mm,

T: ja se sano, (.) sit hä kysy siltä et mitä varten sä jäit siihen. (.) s'sano et en ole enää purmalainen, enkä ole vielä suomalainen. minä olen muukalainen.

hst: mm,

T: ja silloin (met-) huomattiin et (m-) me, (.) me, (.) sen, (.) ketä meitä oli nelisenkymment henkee siin, (ni) me ollaan just sitä.

Moni haastateltu kertoo ymmärtävänsä pakolaisia ja kokevansa empatiaa heitä kohtaan. Oma kokemus on opettanut:

Sylvi: kyllä mulle sitte tulee se-, mulle tulee semmonen niinku, (.) ymmärrys.

hst: joo,

S: että voi hyvänen aika että onkohan niillä, (.) samalla tavalla ikävä ku meillä oli,

Mielenkiintoinen sosiokognitiivisen prosessoinnin muoto on myös haastateltujen **suhtautuminen venäläisiin ja vanhojen kotiseutujen nykyisiin asukkaisiin**. Monet haastatellut kuvaavat venäläisten herättävän ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä monen mielessä elävät katkeruus ja negatiiviset tunteet, mutta toisaalta niistä halutaan päästä eroon. Avoimen positiivista suhtautumista vihamielisiin ajatuksiin ei kukaan

haastateltu tuo ilmi. Seuraava esimerkkikatkelma kuvaa hyvin yhtä lähestymistapaa, venäjän kielen opiskelua. Haastateltu kuvaa opiskelua ensin ”dementiaaläkkeeksi” ja matkustelua helpottavaksi asiaksi – kumpikin varmasti totta. Syvempi syy paljastuu kuitenkin myöhemmin:

Kaisa: mä rupesin tässä nyt jossain vaihees sitte ((...)) mä aattelin et hyvä dementiaaläike on 't mä rupeen opiskelemaan venäjän aakkoset.

hst: m-aha,

K: ja (.) (krhm) no ei se ihan siihenkään jääny sitte että sitten mä kolme vuotta luin siellä kävin, (.) kurssilla ja,

hst: kei,

K: ja pärjätään nyt tuolla matkoilla, et minä seon ku me pikkuautolla kuljetaan siellä (.) (ähh) niin tuota mä sit aina sano- luen äkkiä ne kyltit et mihin ajetaan, ((...))

K: et se on, (.) se on tota, (1) ja si- sen takia mä sitä kieltä jotta mä saisin poistettuu sen pienen, (.) kaunan sieltä.

Venäläiset herättävät ”pienen kaunan”, joka pyritään poistamaan, tai ”kummallisen olon”, jota ei ”tarvitsisi olla”:

Sylvi: ni kyllä mulla nousee semmone, (.) kummalline olo. (.) jota ei tarvis olla.

hst: jhoo, (2) joo,

S: mut se on niinku se ryssäviha, (.) siit-, siitähän pu-, sehän istutettiin lapsiin jo.

Lapsuuden kokemukset ja vanhemmilta välittynyt ajattelutapa ovat juurruttaneet evakkolapsen mieleen venäläisiin kohdistuvia negatiivisia tunteita. Kyseiset tunteet koetaan kuitenkin ei-toivotuiksi. Syitä voidaan havaita ainakin kaksi. Ensinnäkin katkeruudesta irti päästäminen tuntuu helpottavan haastateltujen omaa oloa.²⁵ Ajatus ilmenee haastatteluissa pääasiassa rivien välissä; selkeimpiä viitteitä ovat edellä

²⁵ Tätäkin ilmiötä voi yrittää tulkita kognitiivisen dissonanssin teorian kautta, ks. luku 6.2.

esitettyjen lainausten kaltaiset kohdat, joissa haastatellut antavat ymmärtää katkeruuden tuntuvaan pahalta tai häiritsevältä. Toisekseen haastatellut ymmärtävät, etteivät nykyvenäläiset ole samoja ihmisiä kuin toisen maailmansodan aikaiset valloittajat. Vihanpito ei olisi oikeudenmukaista. Katkeruutta on pyritty vähentämään monin keinoin, ennen kaikkea tutustumalla venäläisiin sekä Suomessa että kotiseutumatkoiilla. Useat haastatellut kuvaavatkin Karjalassa tapaamiaan venäläisiä ystävällisiksi ja avuliaksi. Seuraavassa katkelmassa kognitiivinen coping-keino yhdistyy haastatellun teologisiin näkemyksiin: Jumalan silmissä venäläisetkin ovat samanarvoisia:

Liisa: ((evakkous on vaikuttanut suhtautumiseen venäläisiin)) tosi paljon. (.) et sen kans täytyy tehdä koko aika positiivista työtä, että mä ajattelen että ne on eri ihmisiä ja ne on ihmisiä siinä missä muutkin, ja sit jos aattelee, (.) (tän) näin kristittynä ja (ehm), se, (.) se näkökulma et siis jumalan silmissä, (.) me ollaan kaikki saman arvosia, (.) saman arvosia, ni se niinkun, (.) saa sen sit niinku semmoseen suhteelliseen, (.) käsitykseen. (.) mut kyl se tulee, kyl se tulee, (.) se tulee, se on siis niin voimakas se tunne sieltä.

Venäläisiin suhtautumista käsitteleviä pohdintoja on aineistossa laajalti, ja ne mahdollistaisivat huomattavasti syvällisemmän analyysin kuin mihin tässä on tilaa.

Vertaistuen lisäksi keskeisin haastatteluissa esiin tuleva prosessointitapa on rajojen avauduttua mahdollistunut **matkustaminen vanhaan Karjalaan**. Kaikki haastatellut ovat käyneet vanhoilla kotiseuduillaan, useat monta kertaa vuodesta toiseen. Kysyttäessä syytä matkustamiselle haastateltujen pohdinnat menevät monenlaisille raiteille, eivätkä kaikki osaa tarkalleen vastata kysymykseen. Yhteistä nimittäjää voidaan kuitenkin hahmotella. Menetetystä Karjalasta odotetaan löytyvän avaimia omaan kaipuun, kodittomuuden tai kuulumattomuuden tunteeseen. Niitä on myös löydetty. Yhdelle kyse on ”itsensä ymmärtämisestä” ja ”perusidentiteetin vahvistamisesta”, toiselle hankalasti artikuloituvasta kaipauksesta, kolmannelle kotiin pääsemisestä. Yhdistävä piirre on jonkinlainen kokemus siitä, että Karjala on se paikka, jonne kuuluu tai josta kokee olevansa peräisin:

Juhani: tietysti se, (1) se ainainen, (1) ainainen, (1) (ehhm) karjalaa, (1) (em) muisteleva, (.) (öö) se, (.) se on, (1) luonnossa ehkä ominaista mut se on kaikille, niinkun, (.) linnut palaa,

hst: mm,

J: kalat palaa, sinne sinne, kutupaikoille ja muuta, (.) että, (.) se on tämmönen sekotus. (ehhm) sekotus tällästä, (.) (ehm) joka, joka, (1) mene ja tiedä mitä se on.

Väinö: no se on, (1) se on niinku sellanen selittämätö-, selittämätön asia, että, ((...)) mä oon, mä oon tuota, (.) pyrkiny niinku ymmärtämään itseäni, (.) sitä kautta, (1) että, että tossa oli ne toiveet jotka oli sillon ja tossa mä oon syntyny ja tossa mä oon niinku kulkenu lapsena (ja) leikkiny ja ollu ja tossa mä oon käyny koulua ja, (.) tänne mä niinku oikeesti kuulun, että mä oon, oon niinku, (.) vieras tuolla muualla, (.) et, että mä käyn niinku hakemassa identiteettiäni, vahvistamassa, (.) sitä, (.) sitä perusidentiteettiäni,

Kaisa: mul on niinku semmonen, (.) mä tiedän juuret nyt, [hst: mm,] (.) mistä mä oon tullu (.) ja sitte mä oon vielä laajentanu sitä, (.) näin että (k- sieltä-) sinne vanhoihin aikoihin, miten ihmiset liikku siellä, (1) (-t en,) nyt mul on semmonen (.) rauha mielessäni,

((...))

siellä ryteikössä mennään läpi ja me nautitaan siitä. [hst: jho.] m'lon reppu selässä ja eväät mukana ja (.) ja ((vetää henkeä)) ja me ollaan kotona.

Liisa: mut sit ku mä näin sen paikan ni siihen tuli semmonen, (1) semmonen tunne että, (2) että joo, (1) vautsi, (1) tänne mä niinku kuulun.

Eräs haastateltu kuvaa mielenkiintoisesti Karjalaan matkustamisen avaamaa kokemusta ”monista minuuksistaan”. Haastateltu kokee evakkoajan riistäneen hänen syvimmän, ”alkuperäisen” minuutensa, jonka tilalle hän on rakentanut toisenlaisen, selviytyjäminuuden. Matka Karjalaan ja vasta löydetty vertaistuki antoi kuitenkin välähdyksen menetetyistä minuudeista. Haastateltu kertoo olevansa yleensä sosiaalisesti pidättyväinen ja kuvaa ”alkuperäisen minuuden” ilmenneen itsessään puheliaisuutena ja nauravaisuutena. Puheliaisuuden ja nauravaisuuden haastateltu mieltää tyypillisiksi karjalaisiksi luonteenpiirteiksi:

Liisa: joka oli musta niinkun kuorittu pois, se semmonen, (.) alkuperäinen minuus sieltä karjalasta ((...)) [hst: joo,] et se oli niinku kuollutta. (2) se oli niinkun, jollain lailla se oli niinkun kuollu, ja mä niinku rakennuin toisenlaiseksi sitte siinä.

hst: joo,

L: et mä rakensin itseni semmoseks pärjääväksi, (1) mä olin koulussa hyvä,

((...))

L: löysin niinku siellä ((matkalla)) sit, koska sit mua alko aurattaa niiden ihmisten jutut ja, (.) puheet ja, (.) kaikki semmoset sitte,

hst: joo, (1) aiva, aiva, (.) joo,

L: ja must tuli aika, must tuli hyvin puhelias sillä matkalla, (.) sitte,

hst: mjoo,

L: (5) että, (näin ku) mä nyt ajattelen ni ihan totta joo, mä oon, mul on ollu tälleen, (.) nää minuudet tämmösiä, (2) niinku raastettu, (.) kuole-, kuollu minuus ja sit mä oon rakentanu jonku, ja sit mä oon niinku löytäny jotain uutta.

Monen haastatellun kokemus kuitenkin on, että vaikka Karjalan matkoilla saa kosketuksen juuriinsa ja kokemuksen kuulumisesta, syvemmillä tasolla se ei täytä syntynyttä aukkoa. Seuraava katkelma kuvaa jotakuinkin osuvasti monissa haastatteluissa havaittavaa kokemusta:

Juhani: se on tuota, (1) ikään kuin hyppäyty-, hyppäämistä, (.) lapsuuteen. (.) näihin, näihin rakkaisiin, (.) muistoihin. (1) (ehrm) se on sekoitus, (ehm) sekoitus ihmeellistä maailmaa. jossa tuota, (.) joka ei ole reaalimaailma.

hst: mm,

J: vaan vaan se on, (.) palaamista, (.) sinne, (1) (joo) jossa, ajattelee että, (mhhmh) (.) seitsemänkymmentä vuotta sitten, näissä, (.) (e) elämänympyröissä piti selvitä. ja jotka tuntuivat sillon, (.) aivan, (.) käsittämättömän hyvältä.

Matkalla saa kosketuksen juuriinsa ja varhaisiin kokemuksiinsa, mutta kyseessä ei ole ”reaalimaailma” – nykytodellisuus ei muutu sotaa edeltäväksi. Samaa eroa nykyisen Karjalan ja ”meidän Karjalan” välillä kuvailee toinenkin haastateltu:

Sylvi: (5) mutta tota em-, emmä, (.) vaikka se tulis takasin meille ni, (.) eihän se ole se karjala.

hst: nii just,

S: joo,

hst: joo,

S: se on se meidän oma, (.) mielikuvat ja nämä (jo-) joissa karjala on ja, (2) ja sitä kukaan ei vie pois.

Oma Karjala ei ole rajan takana, vaan mielessä, ja siellä se on myös turvassa. Muistot eivät ole yhdentekeviä, vaan vaikuttavat hyvin konkreettisesti elämään. Eräs haastateltu kuvaa juurten ja muistin dynamiikkaa mielenkiintoisesti: ihmisen elinvoima ja tulevaisuus nousevat juurista, ja juuret perustuvat muistoihin. Siksi omaa identiteettiä rakentavien muistojen ylläpitäminen on tärkeää:

Tellervo: joo vaa että kyllä, (.) kyllä mie uskon että, (3) no jos nyt, hm, (1) kyl se niin on et jos joku j-, (.) unohtaa juurensa, (.) ja katkasee juurensa ni ei sil oo tulevaisuuttakaa, ei sil oo enää sitä tulevaisuutta,

((...))

hst: aiva, (1) joo, (1) ja sä koet että ne juuret on sulla kuintenki niinku vahvat.

T: joo. joo.

hst: joo,

T: koska mä muistan sen kaiken.

Matkustaminen Karjalaan ei korjaa mennyttä, mutta monien haastateltujen mieltä se on rauhoittanut – tai ainakin selventänyt ajatuksia. Jotkut haastatelluista kertovatkin **kohdistavansa kodin ja kuulumisen kaipuunsa Taivaaseen**, eivät rajantakaiseen Karjalaan. Siellä muukalaisuuden odotetaan loppuvan:

Tellervo: että kyllä sitä muukalaiseks jää, (.) no se pappi sit tietenki sano että, (.) no niihän me kaikki ollaan muukalaisia [hst: mm,] et taivaas on sit se viimenen koti. no, (.) ei siinä mittään,

hst: joo,

T: ei siinä mittää hyvähän se on ton tietää että missä se on,

Sylvi: joo, kyllä se niinku on, (.) sillä tavalla että täällä maan päällä sitä ei ole että, (.) mä uskon että, (2) se on sitte siellä mihin mun vanhemmat on menny jo ja,

hst: joo,

S: ja se on niinku semmonen, (1) turvallinen, (.) se on (i-) hyvin turvallinen, (.) (öö) kantava voima että joskus tämä kaikki, (.) loppuu,

hst: mm, (.) aivan,

S: (2) mm-m, (2) (e-) en, en osaa sitä sanoo sen kummemmin,

hst: joo,

S: mut ei mul-, mulle ku ei merkitse sillä tavalla, (.) vaikka olis minkälainen linna tai semmonen, ei sil oo mitään merkitystä,

6 Pohdinta

Tässä luvussa käydään läpi tulosten keskeisimpiä piirteitä, tarkastellaan niitä soveltuvien teoreettisten näkökulmien ja muiden empiiristen tutkimusten valossa sekä pohditaan tutkimuksen rajoituksia ja laajempaa merkitystä.

6.1 Evakkouden akuutteja kokemuksia koskeva pohdinta

Tässä luvussa pohditaan evakkouden akuutteja kokemuksia koskevia tuloksia. Tuloksia tarkastellaan aiempien empiiristen tutkimusten lisäksi Breakwellin identiteettikriisin teorian (1986) ja Berryn akkulturaatiostrategioiden luokittelun (1997) näkökulmasta.

Evakkoajan akuuteissa kokemuksissa ilmenee monia piirteitä, joihin muut pakolais- ja evakkokokemuksia käsitelleet tutkimukset ovat viitanneet. Ensinnäkin aikuisen kriisireaktion ja -toiminnan vaikutus lapsen kokemuksen on ilmeinen. Käsillä olevan tutkimuksen aineistossa vaikutus tulee esille monella tavalla. Yhtäältä aikuisten kokeman psyykkisen kuormituksen kuvataan välittyvän lapselle. Toisaalta aikuiselta kaivatun sosiaalisen tuen puute koetaan psyykkisesti raskaaksi. Tulos heijastelee esimerkiksi Qoutan, Punamäen ja El Sarrajin (2005) tuloksia, joiden mukaan äidin psyykkinen pahoinvointi kriisitilanteessa vaikuttaa negatiivisesti lapsen psyykkiseen hyvinvointiin.

Myös muunlaisen sosiaalisen tuen merkitys painottuu tuloksissa selvästi. Huomattava osa sekä evakkomatkan että evakkoelämän psyykkiseltä kuormitukselta suojanneista tekijöistä on sosiaalisia. Sosiaalinen tuki on kuitenkin monimuotoinen ilmiö – termiä lieneekin osuvinta käyttää yläkäsitteenä. Vanhemmilta saadun tuen ja turvan lisäksi kuormitusta helpottaneeksi kokemukseksi mainittiin muun muassa evakkomatkalaisten määrä. Kollektiivinen kokemus on ilmeisesti kevyempi kantaa. Toisaalta ruuhka sai aikaan kaaoksen ja sekosorron tunteja, jotka koettiin ahdistaviksi. Tässä ilmenee yksi laadullisen kokemustutkimuksen vahvuus: samanlaiset ilmiöt eri kontekstissa saavat eri merkityksiä. Yhtä kaikki, tulokset viittaavat samaan suuntaan kuin monet määrälliset kriisitilanteita ja sosiaalista tukea selvittäneet tutkimukset (esim. Neria ym. 2010 & Araya ym. 2007): sosiaalinen tuki helpottaa kriisitilanteen psyykkisen kuormituksen kestämistä.

Evakkopaikkakunnalla taas painottuvat monenlaisten vertaisryhmien ja sosiaalisen identiteetin merkitys. Tulosta on mielenkiintoista verrata esimerkiksi Al-Roubaiyin ja kumppaneiden tutkimukseen (2013) irakilaisen pakolaisten kokemuksista. Tutkimuksen mukaan pakolaisten voimattomuuden, syrjinnän ja marginalisoitumisen kokemuksia helpottivat etenkin toisilta irakilaisilta saatu sosiaalinen tuki, yhteyden pitäminen Irakiin ja irakilaisen kulttuurin ylläpito. Käsillä olevan tutkimuksen mukaan karjalainen vertaisryhmä oli monille evakoille tärkeä sosiaalinen tukisaareke uudessa ympäristössä. Evakkolapsille sitäkin tärkeämmäksi tuntuu usein muodostuneen paikallisten lasten vertaisryhmä. Evakko- ja karjalaisryhmän kanssa lapsella oli jaettu historia ja kokemus, mutta paikallisten lasten kanssa jokapäiväinen yhteinen toiminta- ja kokemusmaailma. Kummatkin ovat omalla tavallaan tärkeitä. Karjalaisen evakkojen ja irakilaisen pakolaisten kokemusten vertaaminen tuo kuitenkin hyvin esille luvussa 2.2 esitetyn imperatiivin, jonka mukaan evakko- ja pakolaisryhmiä vertailtaessa on otettava huomioon niiden kontekstisidonnaiset erityispiirteet. Karjalaisille evakoille kulttuuriero ei missään nimessä ollut yhtä suuri kuin irakilaisille pakolaisille. Sopeutuminen evakkopaikkakunnalle oli useimmiten helpohkoa ja integroituminen paikallisyhteisöön jotakuinkin sujuvaa. Kotiseutuidentiteetin ylläpito tuntuu olleen tärkeää sekä karjalaisille että irakilaisille, mutta tämän tutkimuksen haastatelluille usein vasta myöhemmällä iällä. Tässä tuleekin esille kenties selkein kyseisten tutkimusten vertailua hankaloittava tekijä: käsillä oleva tutkimus käsittelee lapsen kokemusta, Al-Roubaiyin ja kumppaneiden tutkimus aikuisen kokemusta.

Eri-ikäisinä evakkoon lähteneiden haastateltujen kertomukset eroavat toisistaan monella tavalla. Alle neljävuotiaiden lasten kokemusmaailma tuntuu eroavan huomattavasti vanhempina evakkoon lähteneiden kertomuksista. Pikkulapsena evakkoon lähteneiden kuvaukset ovat monissa kohdin selvästi vähemmän analyttisiä ja vaikeammin hahmotettavien tunteiden leimaamia. Tulokset käyvät hyvin yksiin Shaw'n (2000) esittelemien eri-ikäisten lasten kriisireaktioita koskevien erityispiirteiden kanssa (ks. luku 3.1). Peltonen tiivistää pienten lasten kriisikokemuksen kaksi oleellista piirrettä: ymmärryksen ja kognitiivisen kapasiteetin kehittymättömyys ja tunnemaailman vahva välittyminen aikuisilta (2008; hyvin pitkälle samat huomiot myös Shaw'lla). Tämän tutkimuksen tuloksissa on vahvoja viitteitä

kummastakin. On huomattavaa, että raskaimmat tunnekokemukset tuntuvat keskittyvän pienimmille lapsille. Kenties syynä on nimenomaan vanhemmilla havaittujen tunteiden omaksuminen ja kykenemättömyys niiden käsittelyyn. Ilmiö ei kuitenkaan ole välttämättä pelkästään vahingollinen, vaan sillä voi olla myös suojaava funktio. Itse evakkoon lähtenyt psykologi Marjatta Halva toteaa omassa evakkokertomuksessaan: ”Me, jotka olimme niin pieniä, ettemme ole voineet ymmärtää mitään tapahtumista, olemme joiltakin osin päässeet helpommalla. Puhutaan varhaislapsuuden suojaavasta vaikutuksesta. Toisaalta olemme imeneet itseemme läheistemme tunnetiloja ja reagoineet niihin.” (Halva 2014, 41.)

Vaikka haastateltujen omissa kuvauksissa raskaimmat tunnekokemukset tuntuvat keskittyvän pienille lapsille, monet toteavat, että evakkoonlähtö oli raskainta aikuisille ja vanhuksille. Kovin tarkkoja johtopäätöksiä kyseisestä ilmiöstä ei tällaisessa laadullisessa tutkimuksessa voi tehdä, mutta asiaa voi pohtia. Aikuisten kokemuksen raskaus perustuu oletettavasti yhtäältä syvempään psyykkiseen juurtumiseen ja toisaalta kehittyneempään kognitiiviseen analyysikykyyn. Aikuinen ymmärsi, että tietty osa elämän kivijalasta on kenties pysyvästi sortunut. Vanhuksille, jotka olivat aina eläneet karjalaisina Karjalassa ja jotka saattoivat jo ikänsä puolesta olla väsyneitä, tilanne oli erityisen raskas. Lasten raskaat kokemukset puolestaan perustuivat luultavasti primitiivisempään pelkoon, ymmärtämättömyyteen ja turvattomuuteen, jota vanhempien lasten ja aikuisten kehittyneempi analyttinen kapasiteetti saattoi ehkäistä. Pieni lapsi saattoi kokea sodan vaikeasti hahmotettavana uhan, pelon ja kaaoksen voimana, joka jyrää yli. Vanhempi lapsi osaa hahmottaa asian realistisemmin ja siten asettaa pelolle myös rajat.

Evakkopaikkakunnan kertomusten sosiaalipsykologisesti mielenkiintoisinta antia ovat erilaiset tavat tulla toimeen ongelmalliseksi koetun evakkoidentiteetin kanssa (luku 5.1.6). Karkearajaisia identiteettistrategioita esiteltiin kolme: paikallisten toimintatapoihin ja normeihin mukautuminen, pyrkimys irtaantua evakkoidentiteetistä sekä vahvan henkilökohtaisen statuksen luominen. Ilmiö on niin mielenkiintoinen ja aineisto niin rikasta, että aihe ansaitsisi oman tutkimuksensa. Tässä yhteydessä asiaa voidaan käsitellä vain pintapuolisesti.

Havaitut identiteettistrategiat ovat sinällään loogisia eivätkä herätä sen kummempaa hämmennystä. Niiden kuvaus on kuitenkin yksityiskohtaista ja autenttista ja siten mielenkiintoista. Strategioita voi pyrkiä luokittelemaan Breakwellin uhatun identiteetin teorian mukaan (1986; ks. luku 3.2). Breakwellin mukaan yksilön identiteetti rakentuu kolmen haavoittumisalttiin tekijän varaan: erottuvuuden, jatkuvuuden ja itsetunnon. Tekijät voivat olla keskenään myös ristiriidassa, kuten Breakwell itse (mts. 24) toteaa: ”On esimerkiksi selvää, että tietyissä tilanteissa niiden [identiteettirakenteiden] vaatimukset voivat olla keskenään ristiriidassa: erottuvuus voi vaatia yhdenlaista assimilaatiota, jatkuvuus toisenlaista, ja itsetunto kenties vastustaa kumpaakin.” Tällaisissa tilanteissa yksilö joutuu arvioimaan identiteettimotivaattoreidensa painoarvoa tarkasti.

Kun lapsi on vieraalla paikkakunnalla leimattu evakoksi ja evakot leimattu tavalla tai toisella vääränlaisiksi tai ei-toivotuiksi, on helppoa ymmärtää, että lapsen identiteetille muodostuu uhka. Uhatuiksi voivat joutua kaikki Breakwellin esittämät identiteettirakenteet, mutta selvin vaara kohdistunee jatkuvuuden ja itsetunnon kokemuksiin. Evakkolapsen identiteetti ei enää ole sitä, mitä se oli kotona Karjalassa: siihen tulee katkos, joka voi aiheuttaa kriisin. Samalla lapsi huomaa, että uusi jokapäiväinen vertaisryhmä katsoo häntä nenänvartta pitkin, pilkkaa tai syrjii. Tämä voi aiheuttaa akuutin uhan itsetunnolle.

Breakwell (1986) jakaa identiteettikriisissä hyödynnetyt coping-keinot kolmeen päätasoon: yksilönsäisiin, yksilöidenvälisiin ja ryhmienvälisiin. Tässä tutkimuksessa havaituissa strategioissa voidaan tulkita olevan jokaiseen tasoon kuuluvia elementtejä. Evakkoidentiteetistä irtautumista voidaan esimerkiksi tulkita sekä yksilöidenväliseen tasoon kuuluvan uhkaavan position kieltämisen kautta (*passing*) että ryhmienväliseen tasoon kuuluvan usean ryhmän jäsenyyden kautta (*multiple group memberships*; esim. ”en ole enää evakko, olen suomalainen”). Paikallisten odotuksiin myöntyminen lienee lähinnä Breakwellin alistumista (*compliance*), jossa yksilö hyväksyy hänelle osoitetun identiteetin kaikkine negatiivisine piirteineen. Kategoria ei kuitenkaan ole täysin osuva, koska kyseinen haastateltu pyrki mukautumaan nimenomaan dominantin ryhmän puhe- ja toimintatapoihin, ei niinkään käyttäytymään ”kuten evakon kuuluu”. Vahvan henkilökohtaisen statuksen ja evakkoidentiteetin vahvistamisen strategiaa taas voi

breakwelliläisittäin parhaiten tulkita erilaisten ryhmätoimintakeinojen kautta²⁶ (*group action*; esimerkiksi keinot, joilla pyritään vaikuttamaan sisäryhmän arvostukseen ja sosiaaliseen statukseen). Erilaisia yksilönsisäisiä keinoja voi löytää kunkin toimintastrategian taustaprosesseista (esimerkiksi olemassa olevien ja potentiaalisten identiteetti- ja roolipiirteiden uudelleenarvioiminen). Breakwellin luokittelu tuntuu kaiken kaikkiaan sopivan kohtalaisen hyvin aineistossa esiintyvien strategioiden hahmottamiseen. Toisaalta havaitut strategiat tuntuvat monin paikoin olevan monimutkaisempia kuin Breakwellin määritelmät ja hyppivän luokittelurajojen yli. Tämä ei liene yllättävää: sosiaalitieteelliset teoriat ovat aina yksinkertaistuksia.

Berryn akkulturaatiostrategioiden (1997; ks. luku 3.2) kannalta tämän tutkimuksen tulokset ovat pääasiassa positiivista luettavaa. Uempien haastateltujen strategiat voitaneen luokitella integraatioksi. Haastatellut ovat sekä säilyttäneet yhteyden alkuperäiseen kulttuuriinsa ja identiteettiinsä että liittyneet evakkopaikkakunnan kulttuuriin ja sosiaaliseen elämään.

Joka tilanteessa näin ei kuitenkaan näytä olevan. Evakkoidentiteettinsä ongelmalliseksi kokeneiden strategioita voi perustellusti tulkita assimilaatiivisiksi (paikallisten normeihin mukautuminen ja evakkoidentiteetistä irti pyrkiminen). Äkkiseltään voisi ajatella, että vahvan henkilökohtaisen statuksen ja evakkoidentiteetin luominen edustaisi separaatiopyrkimystä, mutta tulkinta ontuu. Pyrkimys ei ole irtaantua paikallisväestöstä ja sen elämänmenosta, vaan paikallisten esittämien identiteettiuhkien kaataminen. Mikäli kyseisen toimintatavan haluaa luokitella Berryn nelikenttään, se tulisi lähimmäksi ongelmallista integraatiopyrkimystä.

Erään haastatellun kohdalla voidaan puhua myös pakotetusta marginalisaatiosta. Kyseisen haastatellun isä osti maata keskeltä syrjäistä metsää ja eristi perheen muista evakoista. Haastatellulla ei ollut myöskään paikallisia kavereita ennen kouluikää. Kouluun päästyään hän kuitenkin löysi ystäviä ja vertaisryhmän. Muihin evakkoihin hän tutustui vasta myöhemmin.

²⁶ Kuten tulososiossa todettiin, kaikki kyseiseen strategiaan liittyvät toimintatavat eivät eksplisiittisesti liity sisäryhmän puolustamiseen. Sosiaalinen identiteetti voi kuitenkin vaikuttaa yksilön toimiin myös implisiittisesti, jos yksilö esimerkiksi kokee henkilökohtaisen arvostuksensa olevan ryhmäleimautumisen vuoksi uhattuna. Sosiaalisen ja yksityisen väliin ei voi vetää vedenpitävää rajaa.

Berry (1997) toteaa, että akkulturaatiostrategioista integraatio ennustaa parasta sopeutumista. Myös tämän tutkimuksen tuloksista voidaan todeta, että pienimpiä ongelmia evakkopaikkakunnalla kokeneet haastatellut tuntuvat edustavan integraatiostrategiaa. Kausaalisuhde ei kuitenkaan ole selvä. Oliko elämä evakkopaikkakunnalla jotakuinkin sujuvaa integraatiostrategian vuoksi, vai voidaanko kyseisen haastatellun strategia tulkita integroituvaksi juuri siksi, että perheellä sujui hyvin? Niin tai näin, ilmiöiden välille voidaan olettaa jonkinlainen positiivinen yhteys. Integraatiostrategiat eivät kuitenkaan tunnu tämän aineiston perusteella olleen ajasta tai paikasta riippumattomia vakioita, saatika täysin selkeärajaisia. Sitä Berry (1997) ei oletakaan.

Tiivistetysti voidaan todeta, että evakkouden akuuttia kokemusta koskevat tulokset painottavat selvästi sosiaalisen tuen merkitystä kriisitilanteessa olevalle lapselle. Erityisen tärkeää tuntuu olevan vanhempien ja muiden lähiomaisten tarjoama tuki ja turva. Evakkopaikkakunnalla taas vertaisryhmät, niistä kumpuava sosiaalinen identiteetti ja yksilölliset identiteettiprosessit tuntuvat astuvan keskiöön.

6.2 Evakkouden myöhempiä vaikutuksia koskeva pohdinta

Tässä luvussa pohditaan evakkouden myöhempiä vaikutuksia ja niiden prosessointia koskevia tuloksia. Aihetta tarkastellaan Festingerin kognitiivisen dissonanssin teorian (1957) sekä relevanttien empiiristen tutkimusten, etenkin Kuusisto-Arposen näkemysten (2009, 2008a & 2008b) valossa.

Evakkouden myöhempien vaikutusten tarkastelu ulkopuolisen tutkimuksen valossa on jossain määrin akuuttien kokemusten tarkastelua hankalampaa, koska haastateltujen kokemukset eroavat toisistaan aiempaa enemmän. Kuten todettua, yhtäläisyyksiä kuitenkin löytyy.

Rusbyn ja Taskerin tutkimusten tulokset ovat tämän tutkimuksen tuloksia tarkastellessa valaisevia. Mainittujen tutkimusten mukaan niillä sotalapsilla, jotka erotettiin nuorena vanhemmistaan ja joiden sijaisperhe ei tarjonnut kunnollista hoivaa, oli vertaisryhmää suurempi aikuisiän masennus- ja ahdistuneisuusriski (2009). Samanlaisella ryhmällä havaittiin ongelmia turvallisten kiintymyssuhteiden muodostamisessa aikuisena (2008). Samansuuntaisia tuloksia voidaan tulkita myös

tämän tutkimuksen pitkittyneitä sosiaalisia ongelmia koskevista havainnoista: ne haastatellut, jotka kertovat vanhempien sosiaalisen tuen puutteesta evakkoaikana, kuvaavat niin ikään aineiston raskaimpia pitkittyneitä psyykkisiä vaikeuksia (luottamusongelmat, taipumus vetäytymiseen, ”sielun jäätyminen” jne.). Kausaliteetista voi esittää järkeenkäyviä hypoteeseja, joita ulkopuolisen tutkimuksen voidaan katsoa tukevan, mutta sen enempää siitä ei tämän tutkimuksen perusteella voi sanoa.

Evakkouden myöhempää näkemistä positiivisena ilmiönä voidaan yrittää tulkita kognitiivisen dissonanssin teorian kautta (Festinger 1957). Teorian mukaan yksilö kokee kahden keskenään ristiriitaisen kognitiivisen elementin ylläpitämisen raskaaksi. Päästäkseen eroon syntyvästä dissonantista kokemuksesta hän pyrkii valitsemaan ristiriitaisista elementeistä toisen ja hylkäämään toisen. Prosessia helpottaa hylätyn elementin arvon vähätteleminen ja valitun elementin hyvien puolien korostaminen.

Miten kognitiivisen dissonanssin teoria voisi selittää mainittua ilmiötä? Evakkolapsen mieltä painaa raskas kokemus, joka vaikuttaa kuormittavasti myös hänen identiteettiinsä. Dissonantit piirteet voivat olla esimerkiksi ”evakkous on mieltäni kuormittava ja elämäni mustaava kokemus” ja ”haluan olla pärjäävä ja kokea elämäni tarkoituksenmukaiseksi jatkumoksi”. Evakkokokemuksen näkeminen myös positiivisena ilmiönä voisi lievittää dissonanttien mielikuvien välistä jännitettä ja helpottaa evakkolapsen positiivisen minäkuvan ja jatkuvuudentunteen ylläpitoa.

Kognitiivisen dissonanssin teoria ei kuitenkaan tunnu selittävän kovinkaan hyvin tässä tutkimuksessa esitettyjä kokemuksia. Haastateltujen kokemukset evakkoudesta voimavarana vaikuttavat autenttisilta, eikä haastatteluissa ilmene selkeitä vihjeitä dissonanssista.²⁷ Positiivisista vaikutuksista kertovat haastatellut kuvaavat myös evakkokokemustaan suhteessa kevyemmäksi kuin ne haastatellut, jotka eivät mainitse evakkouden kokemista voimavarana. Olisi heikosti perusteltua väittää, että juuri evakkouden kevyimmin kokeneilla olisi dissonantti kokemus. Kaiken kaikkiaan uskottavin selitys tuntuu olevan haastateltujen itse kuvaama: evakkous todella vaikutti osaan evakoista myös positiivisella, opettavaisella tavalla. Tällaisessa laadullisessa

²⁷ Kyse ei toki välttämättä olisi tietoisesta toiminnasta, mutta tiedostamatonkin prosessi voisi jättää johtolankoja – juuri sellaisia, joita IPA-tutkimuksella saattaisi löytää.

tutkimuksessa asiasta on kuitenkin mahdotonta sanoa mitään sen tarkempaa. Niin ikään on huomioitava, etteivät selitykset välttämättä ole ristiriidassa keskenään; selitettävät ilmiöt ovat monimutkaisia, ja niihin on voinut vaikuttaa moni asia.

Paremminkin kognitiivisen dissonanssin teoria tuntuu sopivan sen tulkintaan, miten haastatellut nykyisin kertovat suhtautuvansa venäläisiin. Kuten luvussa 5.3.5 todetaan, useat haastatellut kertovat yhtäältä tuntevansa venäläisiä kohtaan katkeruutta tai muita negatiivisia tunteita, mutta toisaalta pitävänsä kyseisiä tunteita epätoivottuina. Dissonantit elementit voisivat siten olla esimerkiksi ”syvään juurtunut katkeruus” ja ”katkeruudesta nouseva negatiivinen olo”, jolloin pyrkimys purkaa katkeruutta lievittäisi dissonanssia. Tämäkin on toki vain yksi mahdollinen tulkinta. Kognitiivista dissonanssia pohdittaessa voi myös olla vaikea sanoa, onko tietty elementti (esimerkiksi vihanpidon kokeminen vääränä tai anteeksiannon imperatiivi) dissonanssin alkuperäinen aiheuttaja vai sitä helpottamaan käytetty kognitiivinen kikka. Se voi hyvin olla myös molempia – tällöinhän dissonanssin purku olisi loogisesti hyvinkin koherenttia.

Muut empiiriset tutkimukset saattavat valottaa haastateltujen suhtautumista venäläisiin. Sekä Bayerin ja kumppaneiden (2007) että Phamin ja kumppaneiden (2004) tulokset osoittivat, että sotilaallisissa kriisitilanteissa eläneiden PTSD-oireet korreloivat negatiivisesti viholliseen kohdistuvien sovintoajatusten kanssa. On siis mahdollista, että sovinnollinen ajattelu ja kostoajatusten torjuminen lievittävät post-traumaattista stressiä. Tämä voisi osaltaan selittää myös tämän tutkimuksen haastateltujen esittämiä ajatuksia, joiden mukaan vihanpitoa ja kaunan kantamista venäläisille pidetään ei-toivottuna. Hypoteesi ei kuitenkaan selitä ilmiön toimintaprosessia. Tulos sopisi hyvin yhteen esimerkiksi edellä esitellyn kognitiivisen dissonanssin lähestymistavan kanssa, mutta muitakin näkemyksiä voidaan esittää. Kenties vihollisajatusten hautominen ylläpitää psyykkistä stressitilaa, tai kenties sovinto itsessään on rauhoittava tai tyydyttävä psyykkinen tapahtuma. Teoriassa kausaliteetti voi vaikuttaa toisinkin päin, jolloin stressitilan purkautuminen heikentää myös kostonhaluja ylläpitäviä psyykkisiä

rakenteita – mene ja tiedä.²⁸ Kyseessä on monimutkainen ilmiö, jonka selittäviä tekijöitä lienee syytä hakea sekä sosiokognitiivisesta että neuropsykologiasta. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että vihamielisistä ajatuksista irtaantuminen on yhteydessä sekä Karjalan evakkojen että ugandalaisten ja kongolaisten lapsisotilaiden psyykkiseen hyvinvointiin. Ryhmillä on oletettavasti huomattavia kulttuurisia eroja, joten voidaan olettaa, että kyse on jossain määrin yleisinhimillisestä psyykkisestä ilmiöstä.

Kuten jo luvussa 4.2 odotettiin, haastateltujen kokemukset kuuluvuudentunteesta ja siihen liittyvästä problematiikasta tulevat selvästi lähemmäs Kuusisto-Arposen (2009, 2008a & 2008b) kuin mainittujen kvantitatiivisten tutkimusten näkemyksiä (Lambert ym. 2013 & Corra-Velez ym. 2010). Kuulumisentunteeseen liittyvät ongelmalliset kokemukset eivät ole vain nykyisiin vertaisryhmiin tai sosiaaliseen identifiointumiseen liittyviä ilmiöitä, vaan paljon syvällisempiä ja monimutkaisempia. Ne viittaavat paikkaan, mutta eivät fyysiseen paikkaan, vaan mentaaliseen alkukotiin, josta evakko on raastettu irti ja jota ei enää ole. Fyysinen käyminen vanhassa Karjalassa avaa kuitenkin portteja ilmiön jäsentelyyn ja hahmottamiseen. Tuloksilla on paljon yhteistä Kuusisto-Arposen esittämien tulkintojen kanssa.

Kuusisto-Arponen (2008a) esittää, että paikkatunne on yksilölle eräänlainen arkielämän psyykkinen selviytymiskeino. Paikkatunteen kautta yksilö kiinnittyy arkeen ja ”muokkaa siitä omaksuttavaa sekä kokemuksen että tunteen tasolla” (mt). Monilla evakkolapsilla kyky kyseiseen prosessiin on vahingoittunut (Kuusisto-Arponen käyttää ilmiöstä toisaalla termiä ”tilallinen trauma”, 2008b), eikä uusiin paikkoihin ole pystytty tai haluttu juurtua psyykkisesti (2008a). Tätä voi niin ikään pitää tiedostamattomana psyykkisenä selviytymiskeinona: mieli pelkää uutta repivää kokemusta, joten se ei suostu juurtumaan ja asettumaan alttiiksi mahdolliselle pakkoirtautumiselle. Kuusisto-Arponen (mt) kuvaa: ”Yhtäältä jatkuva mentaalinen liikkelläolo on luonut toiveen pysähtymisestä ja ’kodin’ löytymisestä. Toisaalta se on luonut pelon pysähtymisestä: jos asettuu aloilleen, on vaikeampi taas lähteä matkaan pakon edessä. (...) Tästä syystä monien elämän varrella koettujen paikkojen ei ole annettu tulla osaksi minuutta.”

²⁸ Kuten usein tällaisissa tilanteissa, kausaliteetti voi hyvin olla molemminpuolista. Täysin yleispätevää selitystä ei liene syytä etsiäkään – yksilö on joka tapauksessa aina yksilöllinen ja kunkin tilanteen psykososiaalinen konteksti uniikki.

Menetetty Karjala on Kuusisto-Arposen (2008a) tulkinnan mukaan paikka, johon monet evakkojen identiteetin kannalta tärkeät merkitykset, kokemukset ja tunteet kiinnittyvät. Kuusisto-Arposen tutkimusten valossa evakkojen kuulumattomuudentunne kumpuaa nimenomaan tähän paikkatunteeseen liittyvästä katkoksesta, ei esimerkiksi riittämättömistä sosiaalisista verkostoista. Yhteyttä tähän kadotettuun identiteettijuureen pyritään kuroma umpeen muun muassa kotiseutumatkojen avulla (2009 & 2008a). Kuusisto-Arposen mukaan vanhassa Karjalassa järjestetyt evakkovaellukset eivät niinkään korjaa paikkatunteen katkoksia, vaan ovat välineitä sen kohtaamiselle ja evakkoidentiteetin välittämiseksi seuraaville sukupolville (2008a; Kuusisto-Arposen kuvaamilla matkoilla on usein mukana myös evakkojen jälkeläisiä).

Edellä esitellyt Kuusisto-Arposen tulokset sopivat hyvin yksin tämän tutkimuksen tulosten kanssa. Voidaan toki kysyä, johtuuko tulosten yhteys opitusta diskurssista. Ovatko evakot (ja tutkijat) vain sosialisoituneet kyseiseen kysymyksenasetteluun, Karjalaa koskeviin näkemyksiin ja niistä kumpuavaan kuulumattomuuden kokemukseen, ”ikuisen evakkouteen”, ja oppineet näkemään itsensä tällaisen viitekehyksen kautta, vaikei se autenttisesti kuvaisikaan heidän henkilökohtaista kokemustaan? Kumpuavatko kuulumattomuudentunteeseen ja juuriin liittyvät ”henkiset avohaavat” vanhemmilta opitusta kaihosta ja laajasti valloilla olevasta käsityksestä, että näin evakon kuuluu kokea ja kokemuksensa sanoittaa? Jossain määrin näin luultavasti on. Karjalaiseen ja evakkoidentiteettiin kuuluu tietty tapa sanoittaa ja kategorisoida omaa ja kollektiivista kokemusta, ja kuten Ilonen väitöstutkimuksessaan (2014) totesi, kyseisiä tapoja myös tietoisesti välitetään seuraaville sukupolville. Tämänkin tutkimuksen aineistossa eräs haastateltu toteaa kaipuunsa ja evakkoidentiteettinsä nousevan osittain ”tiedostamattomasta”, mutta ”osa on opittua” (ks. luku 5.2.5).

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö evakon ajatusmaailman pohjalla olisi autenttinen henkilökohtainen kokemus. Käsillä olevan tutkimuksen tulokset viittaavat vahvasti siihen, ettei evakkoidentiteetti ole pelkkää sosiaalisesti opittua yhdenmukaisuutta, vaan sosiaalisesti jaettu tapa käsitellä henkilökohtaisia psyykkisiä haavoja. Sellaisena se tuntuu olevan monelle toimiva sosiaalipsykologinen työkalupakki, joka mahdollistaa

muun muassa sosiaalisen identifioitumisen, oman taakan jakamisen vertaisten kanssa ja prosessia helpottavan kollektiivisen käsitejärjestelmän. Kuusisto-Arponen (2008a) kuvaa evakkojen Karjalaan tekemiä kotiseutumatkvoja ”identiteettipoliittisen sosiaalistamisen välineiksi” ja ”eheyttäviksi kokemuksiksi” ja lienee samoilla linjoilla tässä esitetyn tulkinnan kanssa. On niin ikään syytä pitää mielessä, että monet evakot nimenomaisesti halusivat pyristellä irti evakkoidentiteetistään ja jaetusta kokemuksesta. Vasta kun omasta evakkokokemuksesta kumpuava psyykinen tuska myöhemmällä iällä nousi pintaan, moni palasi pohtimaan evakkouden vaikutuksia ja löysi muista evakoista vertaisryhmän. Tämä pätee useaan tässä tutkimuksessa haastateltuun evakkoon.

Toki on myös todettava, että mikään edellä mainittu ei koske kaikkia evakkoja. Tutkimushenkilöt valikoituivat sellaisten yhteyshenkilöiden kautta, jotka ovat vahvasti sisällä valtaviiran evakkodiskurssissa, -ajattelumaailmassa ja -sisäryhmässä. Voidaan olettaa, että otos on tämän vuoksi väritty. On hyvin todennäköistä, että monet Karjalasta evakkoon lähteneet eivät identifioituneet silloin eivätkä myöhemminkään sen enempää karjalaisiksi kuin evakoiksi. Yhtälaillla on kuitenkin selvää, että juuri nämä kaksi identiteettielementtiä ovat olleet valtavalle evakkojoukolle elämää ja minäkuvaava syvällisesti ohjaavia tekijöitä. Evakkoja oli loppujen lopuksi yli 400 000. Sellaiseen joukkoon mahtuu monenlaista väkeä.

Oli miten oli, kuuluvuudentunteeseen liittyvä problematiikka on selvästi aineiston vahvimpia ja laajimmin jaettuja kokemuksia. Tulokset antavat ilmiöstä tarkkaa ja monipuolista kokemustietoa, joka auttaa ymmärtämään sekä Karjalan evakkoja että oletettavasti muitakin vastaavanlaisiin tilanteisiin joutuneita. Voidaan siis myös todeta, että sekä kuuluvuudentunne että sosiaalinen identiteetti olivat hyviä avaavia teemoja. Tietenkin niiden asettaminen avaaviksi teemoiksi on myös vaikuttanut kyseisten ilmiöiden laajaan esiintyvyyteen aineistossa.

6.3 Tutkimuksen merkitys ja rajoitukset sekä jatkotutkimuksen tarve

Johdantoluvussa käsillä olevaa tutkimusta perusteltiin sen käytännön relevanssilla, psykohistoriallisella arvolla sekä ajankohdan osuvuudella.

Tutkimuksessa on pyritty avaamaan evakkojen psyykkistä kuormitusta koskevaa lyhyen ja pitkän aikavälin mielenmaisemaa. Monet kuvatut ilmiöt lienevät hyvinkin universaaleja: sotaan ja menetykseen liittyvä pelko, sosiaalisen tuen tarve, eri-ikäisten lasten reagoitavat, ongelmalliseen identiteettiin liittyvä prosessointi, lapsuuden kokemusten vaikutus aikuisikään, kodin väkivaltaisesta menetyksestä kumpuava kuulumattomuudentunne ja niin edelleen. Tutkimuksen tulokset saattavat siis hyvinkin auttaa ymmärtämään myös tämän päivän pakolaisia. Mitään sen tarkempaa asiasta on kuitenkin vaikea sanoa. Selvempää on, että käsillä olevan tai muiden samankaltaisten tutkimusten lukeminen voi auttaa muita karjalaisia evakkolapsia ymmärtämään ja jäsentämään omaa historiaansa ja kokemuksiaan.

Tutkimuksen psykohistoriallinen arvo taas on selkeämpi: tulokset valottavat autenttisesti erästä Suomen historian merkittävää ajanjaksoa tietyssä asemassa olevan yksilön kokemuksen kautta. Siten tutkimus auttaa ymmärtämään myös monien nykysuomalaisten kokemusmaailmaa ja suhtautumistapoja. Tässä mielessä tutkimuksesta voivat hyvinkin olla kiinnostuneita myös muut kuin sosiaalitieteiden asiantuntijat. Toivottavasti sosiaalitieteellinen kieli ja esitystapa eivät ole mahdollisille maallikkolukijoille ylitsepääsemätön este.

Käsillä olevaa tutkimusta voidaan kritisoida monista piirteistä, joista lähes mitä vain IPA-tutkimusta voidaan kritisoida. Tutkijan luova rooli on suurempi kuin määrällisessä tutkimuksessa, otos pienempi, tutkimusprosessin yksityiskohtainen kuvaaminen vajaampaa ja tulosten tulkinta subjektiivisempaa. Kuten jo luvussa 4 todettiin, nämä ovat laadullisen tutkimuksen väistämättömiä varjopuolia. Vastineeksi IPA kuitenkin tarjoaa sellaista tutkimusaihetta koskevaa tietoa, jota kvantitatiivisella tutkimuksella ei ole mahdollista saada. Kvantitatiivisen tutkimuksen yhdeksi tehtäväksi voidaankin katsoa kvalitatiivisen tutkimuksen tulosten tarkentaminen, varmentaminen ja kyseenalaistaminen. Ilman kvalitatiivista pohjatutkimusta moni kvantitatiivinen tutkimus lepäisi vahvasti tutkijan subjektiivisten näkemysten varassa. Antti Eskola kuvaa kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen eroja hausalla tavalla: ”Tieteen menetelmiä noudattaen voi kulkea niin kuin päiväsaikaan kaupungin suoria katuja. Tilastollisten menetelmien parissa liikkuen kadunkulmista löytyy kylttejä ja taloista numerot. Liikennevalot näyttävät, koska voi mennä turvallisesti kadun yli. Jos eksyy

syryjäkaupungille, laadullisten mentelmien pariin, sieltäkin löytää nykyisin oppaan, jolta kysyä neuvoa.” (Eskola 2003, 55.) On makuasia, kuinka syryjäkujaksi IPAn nykypäivänä mieltää. Hyviä oppaita ainakin on tarjolla.

Muitakin kritiikinaiheita voidaan esittää. Yksi liittyy jo osittain käsiteltyyn tutkimushenkilöiden valintaan. Tutkittavat eivät ole neutraalisti valittuja evakkoja, vaan ainakin implisiittisesti tietynlaiseen valtavirran evakkotarinaan identifioituneiden henkilöiden valitsemia. Tämäkään ei kuitenkaan ole IPA-tutkimuksen kannalta ongelma, kunhan asia tiedostetaan ja se ilmaistaan avoimesti. Ajatus kattavasta satunnaisotoksesta ei kuulu tämän tutkimuksen metodin vaatimuksiin; siinä ei olisi mitään järkeä. Kun haastateltavien tavoittamis- ja valikoimistapa sekä heidän taustansa on avattu tarpeeksi kattavasti, suuntaan tai toiseen väritynyt otos ei ole ongelma. Tämä tutkimus koskee tätä otosta, ja esitellyt tulokset pyrkivät kuvaamaan ja avaamaan vain näiden haastateltujen ajattelua. Kaikki yleistykset, koskevat ne sitten Karjalan evakkoja tai pakolaisia laajemmin, ovat hypoteettisia.

Moni aineistosta esiin noussut kiinnostava ilmiö jäi tässä tutkimuksessa joko vähälle huomiolle tai kokonaan syryjään. Yksi kokonaan ulkopuolelle jääneistä teemoista on haastateltujen kuvaukset siitä, miten evakkouden vaikutukset ovat välittyneet seuraaville sukupolville. Aihetta on analysoitu osassa haastatteluista terävästi, ja esimerkiksi ilmiöön liittyvä syyllisyyden kokemus olisi mahdollistanut mielenkiintoisia sosiaalipsykologisia tulkintoja. Selkeyden ja fokusoimisen vuoksi aihe päätettiin kuitenkin jättää analyysin ulkopuolelle.

Tiettyjä asioita käsitellään tulososiossa laajemmin ja syvällisemmin kuin toisia. Erityisen selvää tämä on luvun 5.2 alaluvuissa, joista viimeinen on selvästi muita laajempi. Kyse on tietoisesta fokusoimisesta, joka perustuu aineiston rikkaudelle: tutkimuksessa haluttiin keskittyä niihin ilmiöihin, joista oli tarjolla paljon ja monipuolista aineistoa. Pienempiäkään teemoja ei kuitenkaan haluttu karsia, mikäli ne olivat tutkimuskysymysten kannalta relevantteja. Tämän vuoksi osa luvuista on laajoja, osa lyhyitä ja toteavia.

Käsillä oleva tutkimus on pyrkinyt valottamaan Karjalan evakkojen kokemuksia evakkouden psyykkisestä kuormittavuudesta, kuormitusta helpottaneista

psykososiaalisista tekijöistä sekä evakkouden myöhemmästä prosessoinnista. Mahdollisia jatkotutkimuskohteita on lukuisia. Ennen kaikkea erilaiset ei-toivottuun tai ongelmalliseksi koettuun evakkoidentiteettiin liittyvät prosessointitavat olisivat mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Myös evakkouden psyykkisten vaikutusten välittymistä seuraaville sukupolville olisi mielekästä selvittää tarkemmin. Erilaisia kvantitatiivisia lähestymistapoja olisi myös syytä harkita. Vaikka laadullinen tutkimus on syväluotaavuudessaan lyömätöntä, määrällinen tutkimus voisi antaa tarkempaa tietoa esiin nousseiden ilmiöiden yleisyydestä ja yhteyksistä.

Jatkotutkimuksella alkaa kuitenkin olla kiire. Kuten todettua, evakkotutkimuksen ihanteellinen ajankohta on nyt: monet evakkolapset ovat vielä hengissä ja psyykkisesti hyväkuntoisia, mutta tapahtumista on jo aikaa ja niitä on ehditty prosessoida. Evakot kuitenkin vanhenevat ja siirtyvät lopulta ajasta iäisyyteen. Tällöin vaikenevat myös heidän suunsa, ja kaikki se kokemus ja tieto, jota ei ole ehditty kerätä talteen, vaikenee heidän mukanaan.

Lähteet

Al-Roubaiy, N. S., Owen-Pugh, V. & Wheeler, S. (2013). The experience of exile-related stress among Iraqi refugee men in Sweden and its implications for counselling and psychotherapy: A qualitative study. *Counselling Psychology Review*, 2, 53–67.

Araya, M., Chotai, J., Komproe, I. H. & de Jong, J. T. V. M. (2007). Effect of trauma on quality of life as mediated by mental distress and moderated by coping and social support among postconflict displaced Ethiopians. *Quality of Life Research*, 16, 915–927.

Bayer, C. P., Klasen, F., Adam, H. (2007). Association of Trauma and PTSD Symptoms with Openness to Reconciliation and Feelings of Revenge Among Former Ugandan and Congolese Child Soldiers. *The Journal of the American Medical Association*, 5, 555–559.

Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5–68.

Breakwell, G. (1986). *Coping with Threatened Identities*. Lontoo: Methuen.

Correa-Velez, I., Gifford, S. M. & Barnett, A. G. (2010). Longing to belong: Social inclusion and wellbeing among youth with refugee backgrounds in the first three years in Melbourne, Australia. *Social Science & Medicine*, 71, 1399–1408.

Elklit, A., Østergård Kjær, K., Lasgaard, M. & Palic, S. (2012). Social support, coping and posttraumatic stress symptoms in young refugees. *Torture*, 1, 11–23.

Eskola, A. (2003). *Tiedän ja uskon*. Helsinki: Otava.

Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Standord: Stanford University Press.

Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research*. (3. painos). Lontoo: Sage Publications.

Foster, D., Davies, S. & Steele, H. (2003). The evacuation of British children during World War II: a preliminary investigation into the long-term psychological effects. *Aging & Mental Health*, 7, 398–408.

Geneven pakolaissopimus (1951). Haettu 23.9.2014 osoitteesta

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077/19680077_2

Halva, M. (2014). Muistelua tarvitaan virallisen tiedon rinnalle. Teoksessa Kuorsalo, A (toim.), *Evakon pitkä vaellus*. (s. 34–53). Jyväskylä: Gummerus.

Hyrkkö, H. (2014). Evakon lapsi ymmärtää pakolaisia. Teoksessa Kuorsalo, A. (toim.), *Evakon pitkä vaellus*. (s. 287–296). Jyväskylä: Gummerus.

Ilonen, A. (2013). *Rajan lapset: Identiteettityö Kannaksen evakkojen sukupolvissa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Jussila, O., Hentilä, S. & Nevakivi, J. (1999). *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. Helsinki: WSOY.

Kielitoimiston sanakirja (Internet-versio) (2012). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone.

Kirkkinen, H., Nevalainen, P. & Sihvo, H. (1994). *Karjalan kansan historia*. Helsinki: WSOY.

Korppi-Tommola, A. (2008). War and children in Finland during the Second World War. *Paedagogica Historica*, 4, 445–455.

Kramer, U. (2010). Coping and defence mechanisms: What's the difference? – Second act. *Psychology & Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 83, 207–221.

Kuisma, M. (2014). Kuulun juurettomien heimoon. Teoksessa Kuorsalo, A. (toim.), *Evakon pitkä vaellus* (255–275). Jyväskylä: Gummerus.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (toim.) (2005). *Evakkolapset*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (toim.) (2006). *Evakkotie*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (toim.) (2010). *Sodan haavoittamana lapsuus*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. (toim.) (2014). *Evakon pitkä vaellus*. Jyväskylä: Gummerus.

Kuusisto-Arponen, A.-K. (2008a). Identiteettipoliittista rajankäyntiä: muistot evakko- ja sotilasten paikkatunteen rakentajina. *Terra*, 3, 169-181.

Kuusisto-Arponen, A.-K. (2008b). Kotirintamia ja kaukomaita: paikattomuus tilallisen trauman ilmentäjänä suomalaisten ja englantilaisten sotilasten muistoissa. *Nuorisotutkimus*, 2, 15–31.

Kuusisto-Arponen, A.-K. (2009). The mobilities of forced displacement: commemorating Karelian evacuation in Finland. *Social & Cultural Geography*, 5, 545–562.

Lambert, N. M., Stillman, T. F., Hicks, J. A., Kamble, S., Baumeister, R. F. & Fincham, F. D. (2013). To Belong Is to Matter: Sense of Belonging Enhances Meaning in Life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 1418–1427.

Lumme-Sandt, K. (2009). Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelussa. Teoksessa Ruusuvoori, J. & Tiittula, L. (toim.), *Haastattelu* (2. painos) (s. 125–144). Jyväskylä: Gummerus.

Henriksson, M. & Lönnqvist, J. (2009). Psykkiset kriisit, sopeutumishäiriöt ja stressireaktiot. Teoksessa Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M. & Partonen, T. (toim.), *Psykiatria* (s. 276–305). Helsinki: Duodecim.

Lönnqvist, J. (2009). Mielenterveyden häiriöiden luokittelu ja diagnostiikka. Teoksessa Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M. & Partonen, T. (toim.), *Psykiatria* (s. 47–71). Helsinki: Duodecim.

Matheson, K., Jorden, S. & Anisman, H. (2008). Relation Between Trauma Experiences and Psychological, Physical and Neuroendocrine Functioning Among Somali Refugees: Mediating Role of Coping with Acculturation Stressors. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 10, 291–304.

McColl, M. A., Lei, H. & Skinner, H. (1995). Structural Relationships Between Social Support and Coping. *Social Science & Medicine*, 3, 395–407.

Montgomery, E. & Foldspang, A. (2007). Discrimination, mental problems and social adaptation in young refugees. *European Journal of Public Health*, 2, 156–161.

- Neria, Y., Besser, A., Kiper, D. & Westphal, M. (2010). A Longitudinal Study of Posttraumatic Stress Disorder, Depression, and Generalized Anxiety Disorder in Israeli Civilians Exposed to War Trauma. *Journal of Traumatic Stress, 3*, 322–330.
- Palosaari, E., Punamäki, R.-L., Qouta, S. & Diab, M. (2013). Intergenerational effects of war trauma among Palestinian families mediated via psychological maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 37*, 955–968.
- Paulhaus, D. L., Fridhandler, B. & Hayes, S. (1997). Psychological Defence: Contemporary Theory and Research. Teoksessa Hogan, R., Johnson, J. & Briggs, S. (toim.), *Handbook of Personality Psychology* (s. 543–579). San Diego: Academic Press.
- Peltonen, K. (2008). Lapsen mieli sodan mielettömyydessä – lapsen psyykkinen kehitys ja sen tukeminen sotaolosuhteissa. *Nuorisotutkimus, 2*, 3–14.
- Pham, P. N., Weinstein, H. M. & Longman, T. (2004). Trauma and PTSD Symptoms in Rwanda. Implications for Attitudes Toward Justice and Reconciliation. *The Journal of the American Medical Association, 5*, 602-612.
- Punamäki, R.-L., Palosaari, E., Diab, M., Peltonen K. & Qouta, S. (2015). Trajectories of posttraumatic stress symptoms (PTSS) after major war among Palestinian children: Trauma, family- and child-related predictors. *Journal of Affective Disorders, 172*, 133–140.
- Qouta, S., Punamäki, R.-L., El Sarraj, E. (2005) Mother-Child Expression of Psychological Distress in War Trauma. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 10*, 135-155.
- Rantanen, P. (2012). *Suomi kaltevalla pinnalla: Väli rauhasta jatkosotaan*. Jyväskylä: Atena.
- Rusby, J. S. M & Tasker, F. (2008). Childhood temporary separation: long-term effects of the British evacuation of children during World War 2 on older adults' attachment styles. *Attachment & Human Development, 10*, 207-221.
- Rusby, J. S. M & Tasker, F. (2009). Long-term effects of the British evacuation of children during World War 2 on their adult mental health. *Aging & Mental Health, 13*, 391–404.

- Sallinen-Gimpl, P. (1994). *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Saloranta, M. (2006). Kun kaikki oli korjattu, piti taas lähteä. Teoksessa Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (toim.), *Evakkotie* (s. 95–112). Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Shaw, J.A. (2000). Children, adolescent and trauma. *Psychiatric Quarterly*, 71, 227–243.
- Smith, J. A. (2004). Reflecting the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1, 39–54.
- Smith, J. A. & Osborn, M. (2008). Interpretative Phenomenological Analysis. Teoksessa Smith, J. A. (toim.), *Qualitative Psychology* (s. 53–80). Lontoo: Sage Publishing.
- Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis*. Lontoo: Sage Publishing.
- Tajfel, H. (1978). Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. Teoksessa Tajfel, H. (toim.), *Differentiation between Social Groups* (s. 61–76). Lontoo: Academic Press.
- Timotijevic, L. & Breakwell, G. M. (2000). Migration and Threat to Identity. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10, 355–372.
- Vesala, K. M. & Rantanen T. (toim.) (2007). *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.

Liitteet

Liite 1: Tutkimuksen haastattelurunko

Haastateltavalle kerrotaan, että kyseessä on sosiaalipsykologinen tutkimus, joka käsittelee kokemuksia evakkoonlähdön vaikutuksista. Suluissa olevat kysymykset tarpeen mukaan. Rungosta voidaan joustaa.

PS = psykososiaaliset selviytymiskeinot / **KT** = kuuluvuudentunne / **SIT** = sosiaalinen identiteetti

- Taustatiedot
 - syntymävuosi ja -paikka
 - (ikä evakkoon lähtiessä)
 - siviilisääty ja perhe
 - (puoliso karjalainen?)
 - ammatti ja eläköitymisvuosi
- Oma evakkotarina vapaasti kerrottuna (haastattelija voi esittää tarkentavia kysymyksiä)
- Mikä evakkoonlähdössä oli raskasta?
 - (Mikä muu? Mikä muu? (...))
 - (Miten ensimmäinen ja toinen evakkoonlähtö erosivat toisistaan kokemuksina?)
- Millaisilla keinoilla jaksot? (**PS**)
 - (Entä muita keinoja? (...))
- Helpottivatko vaikeudet [voidaan eritellä] jossain vaiheessa? (**PS**)
 - (Mikä siihen vaikutti?)
- Millaista uudella kotipaikkakunnalla oli? (**KT/SIT**)
 - (Oliko uudella paikkakunnalla muita evakkoja?)
 - (Miten paikalliset suhtautuivat teihin?)
 - (Miltä se tuntui?)
 - (Entä te paikallisiin?)
 - Tuntuiko uusi paikkakunta vieraalta vai kodilta?
 - Entä nyt täällä [nykyinen kotipaikka], tuntuuko täällä vieraalta vai kodilta?
 - Jos pitäisi miettiä, että missä kotisi on (tai minne sinä kuulut), niin mikä paikka se olisi?
 - (Entä mitä Karjalan-koti sinulle nykyään merkitsee?)
- Koetko, että evakkoonlähdön henkinen kuormittavuus vaikuttaa elämäsi yhä? (**PS**)
 - Millä tavoin?
 - (Entä muilla tavoin? (...))
 - (Jos, niin pyritkö helpottamaan sitä jollain tavalla?)
- (Tuntuuko siltä, että te evakot eroatte kokemustenne vuoksi jollain tavalla muista ihmisistä?) (**SIT**)
 - (Onko jotain sellaisia ihmisryhmiä, joihin koet, että teillä evakoilla on jollain tavalla erityinen suhtautuminen?)
 - (Pidätkö yhteyttä muihin evakkoihin?)
 - (Miksi?)
- Mitä neuvoja antaisit nykypakolaisille?
- Onko vielä jotain sellaista mainitsematonta, miten uskot evakkokokemuksen vaikuttaneen sinuun?

Myöhemmin lisätty: Miltä ajatus tulevaisuudesta tuntui evakkoon lähtiessä? Miten vanhempasi kestivät evakuoinnin?

Liite 2: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tämä suostumus koskee valtiotieteiden kandidaatti Topias Haikalan tekemää sosiaalipsykologian pro gradu -tutkimusta, joka käsittelee Karjalasta 1939–1944 evakkoon lähteneiden kokemuksia. Olen lukenut ja ymmärtänyt seuraavat kohdat:

- Haastateltava osallistuu tutkimukseen vapaaehtoisesti.
- Haastateltava esiintyy julkaistavassa tutkimuksessa anonymyminä. Tutkija poistaa julkaistavasta tutkimuksesta haastateltavan nimen ja muut sellaiset tiedot, joista tämän henkilöllisyys tulee selvästi esille.
- Haastateltavalla on oikeus kieltäytyä vastaamasta tutkijan esittämiin kysymyksiin. Haastateltava voi myös missä tahansa vaiheessa lopettaa haastattelun. Haastateltavan ei tarvitse perustella päätöstään tutkijalle.
- Haastateltava voi myös haastattelun jälkeen ottaa tutkijaan yhteyttä ja kieltää tätä käyttämästä haastatteluaineistoa tutkimuksessaan. Tämä on mahdollista aina tutkimuksen julkaisemiseen asti. Haastateltavan ei tarvitse perustella päätöstään tutkijalle.
- Tutkijalla on velvollisuus huolehtia siitä, että haastattelumateriaali pysyy tutkijan hallussa eikä vuoda vieraille tahoille. Muokkaamatonta materiaalia voivat tutkijan lisäksi tarkastella pro gradu -tutkimuksen ohjaaja sekä tarpeen vaatiessa sosiaalipsykologian oppiaineen muu henkilökunta. Tutkija säilyttää haastattelumateriaalin kolme (3) vuotta, jonka jälkeen tuhoaa sen.

Suostun siihen, että minulta kysytään tietoja haastattelussa ja antamani tietoja käytetään tieteellisen tutkimuksen tarpeisiin.

Päiväys: _____

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 3: Litterointimerkinnät

Litteroitu teksti ei noudata suomen kielen vakiintuneita oikeinkirjoitussääntöjä. Isoja kirjaimia ei käytetä, ja monen välimerkin merkitys eroaa normaalista. Litterointimerkinnät on mukautettu Vesalalta ja Rantaselta (2007).

sana.	laskeva intonaatio puhejakson lopussa
sana,	tasainen intonaatio puhejakson lopussa
sana?	nouseva intonaatio puhejakson lopussa
sana!	puhejakso päättyy vahvaan painotukseen tai innostukseen
§sana§	puhejakso ilmaistu nauraen
sa[na	päällekkäispuhunnan alku
sana]	päällekkäispuhunnan loppu
[sana]	lyhyt päälle puhuminen tai kommentti toisen puheen lomassa
<u>sana</u>	alleviivatun sanan tai äänteen painotus
sa-	katkos tai toinen keskeyttää
(1)	yhden sekunnin mittainen tauko
(.)	alle sekunnin mittainen tauko
(sana)	sana tai jakso josta litteroija on epävarma
()	sana tai äänne josta litteroija ei saanut selvää
((kommentti))	litteroijan kommentteja
((...))	tutkija on poistanut välistä puhetta